

107

X

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ

ՀԲ.

ԴԱՍԱԿԱՆ ՄԱՆՐ ԲՆԱԳԻՐՆԵՐ

ԵՒ

ՁԵՌՆԱԿԱՆ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա.

ԳՐԵՑ

Հ. ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

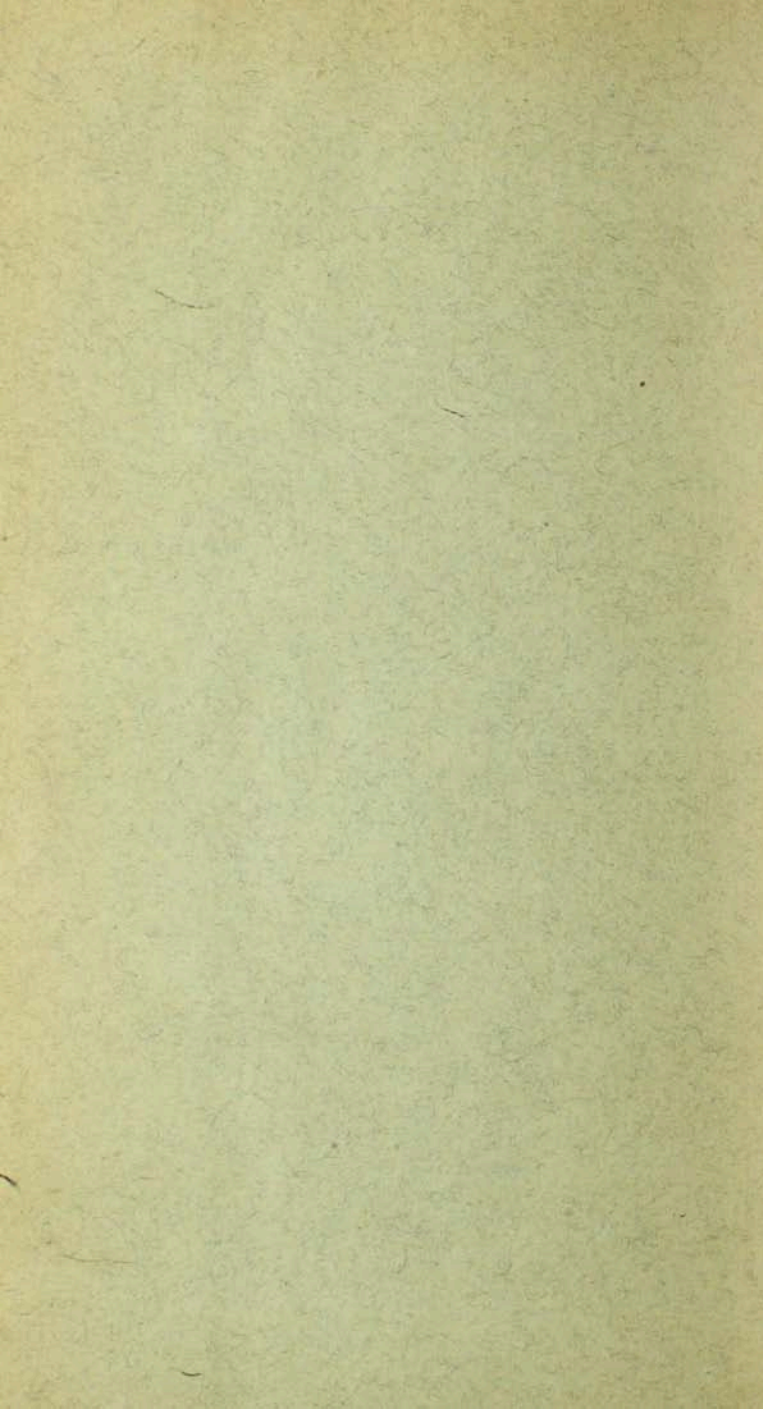
ՄԻԻԹ. ՈՒՍԷՆ

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

Մ Ի Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

1913.

ԳԱՍԱԿԱՆ ՄԱՆՐ ԲՆԱԳԻՐՆԵՐ

ԵՒ

ՁՆՈՐԳՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՄԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ

ՀԲ.

ԴԱՍԱԿԱՆ ՄԱՆՐ ԲՆԱԳԻՐՆԵՐ

ԵՒ

ՉԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա.

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

Մ Ի Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

1913.

Գրեա Դուրս Կ Կրկն

ՍՏՈՒՎԱԾ Է 1961 թ.

ԴԱՍԱԿԱՆ ՄԱՆՐ ԲՆԱԳԻՐՆԵՐ

ԵՒ

ՁԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա.

ԳՐԵՑ

Հ. ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

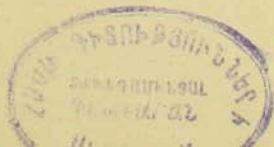
ՄԻԻԹ. ՈՒԽՏԵՆ.

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

Մ Ի Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

1913.

~~13700~~

A $\frac{II}{31227}$

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

DEPARTMENT OF CHEMISTRY

PHYSICAL CHEMISTRY

LECTURE NOTES

BY

PROFESSOR

JOHN D. COLEMAN

1954

CHICAGO, ILL.

UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

1954

Յ Ա Ռ Ա Զ Ա Բ Ա Ն

Այլ եւ այլ գլխակարգութիւններով
Հանդէս Ամսօրեայ ուսումնաթերթին
մէջ հրատարակուած հայրախօսական ու
մատենագրական յօդուածաշարքի մը նիւթ
եղող Հայրերու ժամանակագրական կար-
գաւ ի մի ամփոփումը՝ կը կազմէ առաջի-
կայ հատորս, որ ճոխացած է էական յա-
ւելուածներով եւ կատարելագործուած՝
կարեւոր սրբագրութիւններով: Ուսումնա-
թերթին մէջ հատորիս համապատասխա-
նող տեղիքներն են, Թ. 1912, 351—356,
153—159, 392—398 եւ 469—476, 544—
555, 617—626 եւ 666—674, 730—740,
Թ. 1913, 37—44 եւ 222—227:

Յատկապէս մասնաւոր մտադրու-
թեան կը բաղձամ՝ յանձնել այս տեղ աշ-
խատասիրութեանս կցուած կարեւոր բա-
ռացանկը, ուր բովանդակուած են ո՛չ
միայն նորագիտ ու ցանցառ՝ այլ նաեւ

ըննութեան ենթարկուած եւ իբրեւ ոչ-
 ընտիր ճանչցուած եւ դատապարտուած
 քառեր ու ձեւեր, որոնք նախորդներէն դի-
 րութեամբ զանազանուելու համար տպուած
 են անորոգիչ: Մի առ մի յառաջ բե-
 րած ենք քաց աստի տպագիր ծանօթ օրի-
 նակներուն ու Մատենադարանիս ձեռա-
 գիրներուն ընթերցած տարբերութիւններն
 ամբողջովին, որով տպագիրներու կաս-
 կածաւոր ու անհարազատ ընթերցուած-
 ներուն դէժ ձեռագիրներու ներկայացուած
 ընդհանրապէս ընտրելագոյն ընթերցուած-
 ները դիրաւ ու անաշխատ գտնելու կար-
 ելիութիւն կը տրուի ի մէջ այլոց: Աւե-
 լորդ է, կը կարծենք, ծանուցանել մասնա-
 տրապէս թէ շատ սովորական քառերը չեն
 առնուած քառացանկին մէջ:

Հ. Ա. Վ.

Գ Ա Ս Ա Կ Ա Ն Մ Ա Ն Ր Բ Ն Ա Գ Ի Ր Ն Ե Ր

ԵՒ

ՉԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Մաշտոցեան դարաշրջանի մէջ ծաղկող մատենագիրներու այնչափ խանդով գովարանուած գործունէութեան համապատասխան արդիւնք չեն ընծայեր մեզի այն գործքերը, որոնց միագումարը կը կազմէ դասական ծանօթ մատենագրութիւնը: Բազմաթիւ — ինքնագիր եւ թարգմանածոյ — հատորներ ջնջուած բարձուած են հետակորոյս. շատերն ընդհակառակն կը վայելեն անշուշտ գոյութիւն, բայց կը հանգչին մոռցուած դարաւոր փոշիներու տակ, անխնամ մատենադարաններու անմատչելի խորշերուն մէջ. կան ալ, որոնք ծանօթացած են թէեւ, բայց անուամբ միայն կամ մասամբ, որով դասական մատենագրութեան յառաջադէմ բարգաւաճման աջակից ըլլալու վիճակի մէջ չ'են գտնուիր տակաւին դժբախտաբար:

Այս ընդարձակ աշխատութիւններէն զատ մի եւ նոյն դասական լեզուաւ ունինք պահուած համառօտ բնագիրներ եւ ընդարձակ գործքերէ քաղուածօրէն հանուած հատակօտորներ, որոնք թերեւս անոր համար մտադրութիւն չեն շար-

ժեր, որովհետեւ կամ փոքրիկ են եւ կամ ճառ-
 ընտիրներու բազմաթիւ յառաջբերութիւն-
 ներու հետ խառնուած անխտիր Սյս փոքրիկ
 գրութիւնները սակայն կրնային կազմել ի միա-
 սին ստուար մատենագրութիւն մը՝ ճոխ բառա-
 գանձով, որով բնականաբար զգալապէս կ'ընդ-
 լայնէր դասական գրականութեան համեմատա-
 բար նեղ շրջագիծը. իսկ ծանօթ հրատարակու-
 թեանց համապատասխանող ճառընտրային հա-
 տակոտորները տպագրին թււրաւոր վրիպակները
 անսայթաք ուղղելու հնարաւորութիւնը կ'ըն-
 ձեռնէին մեզի, եթէ յանձնուէին մամուլի:

Մատենագարանիս գրչագիրներու մէջ
 վայրաժատին սփռուած դասական նոյնօրինակ
 մանր քննագիրներն ու հատակոտորները
 դուրսած են մեր մտագրութիւնը, զորոնք որո-
 շած ենք հետզհետէ ներկայացրնել հասարա-
 կութեան՝ քննելով մանր ու զտելով խղճի:
 Գասական ընդարձակ մատենագրութիւնները
 քննադատօրէն վերստին տպելու հարկը զգալի
 է միշտ, տպագիր օրինակները լի են վրիպակ-
 ներով ու եղծումներով. այս պակասութիւնները
 մասամբ բառնալու եւ գոնէ էական սխալագրու-
 թիւնները ջնջելու նպատակաւ առաջադրած ենք
 Մատենագարանիս ներած չափով համեմատու-
 թեանն ենթարկել տպագիրները ձեռագիրներու
 հետ եւ համեմատութեան արդիւնքները յիսուլ
 աշխատութեանս մէջ՝ պահելով միշտ խնդրոյ
 նիւթ գրութեանց հեղինակներու ժամանակա-
 գրական կարգը:

Ա.

ԻՐԵՆԵՆԸՅ ԸՆԴԳԷՄ ՓՂՈՐԻՆՈՍԻ ԹՂԹՈՅՆ ՀԱՏՈՒԸԾԸ

Լիակատար վարք սրբոցի Հեղինակը Իրենեայ վարքին մէջ յառաջ կը բերէ «ըստ հին թարգմանութեան, հատուած մը Իրենեոսէն՝ «ընդդէմ մոլեկոյն փղորինոսի»¹: Հայալեզու անհատներու միայն ծանօթ այս փոքրիկ հատուածը Եւսեբիոսի յիշած *περι μοναρχίας*՝ Իրենեայ ընդդէմ Փղորինոսի թղթէն² իբրեւ հայական մնացորդ փութաց ծանօթացընել Պիտրա օտարաբարբառներու՝ կցելով համապատասխան լատին թարգմանութիւնը³:

Ուստի՞ է այս հինգերորդ դարու լեզուաւ օժտուած հատակոտորը, անդեօք առաքելոց հետեւողին ընդդէմ Փղորինոսի յօրինած, դասական դարու մէջ հայերէնի վերածուած եւ ապա հետակորոյս ջնջուած թղթին գոյութեան

¹ Հատոր Զ, էջ 411:

² «Իսկ Իրենեոս գրեաց թուղթս նշանաւորս . . . Ի միւսուսն ընդդէմ Փղորինոսի մոլեկոյնի» Եւսեբիոսէն կ'անուու նիկեփորոս, Պատմ. եկեղ. Գ. 20, Յերոնիմոս կը յիշէ *Ad Florinum de monarchia* անուամբ, *Cat. e. 35, տես եւ Harvey, Sancti Irenaei libri quinque adversus haereses, t. II, էջ 470—472.*

³ *Analecta sacra Spicilegio Solesmensi parata, t. II, 200—1. Ex epistola S. Irenaei ad Florinum.*

միակ վկան է, թէ միջնորդարար միայն հայա-
ցած բեկոր մը: Ահա՛ հարցը՝ որուն պատաս-
խան կը ցանկայինք տալ այստեղ:

Առաջին կէտը հաստատելու համար չու-
նինք ո եւ իցէ՛ ըլլայ դրական ըլլայ ժխտական
ապացոյց. չենք կարծեր ընդհակառակն որ Վիոնի
հայրապետին «Ընդդէմ հերձուածոց» (= ἔλεγχος
καὶ ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως) եւ «Ցոյցք» (= εἰς ἐπίδειξιν τοῦ ἀποστολικοῦ
κηρύγματος) իրենց ծանօթ՝ հիմնական գրուի
գործոցները թողլով մեր նախնիք՝ ձեռնարկէին
թարգմանել առթական թուղթ մը. թէեւ
պէտք ենք շեշտել, περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν θεὸν
ποιητὴν κακῶν (= վասն թէ չէ Աստուած
պատճառք չարեաց) տիտղոսին ներքեւ պար-
փակուած բովանդակութիւնն՝ երկարմտեան
վարդապետութեան Հայաստանի մէջ գործած
հոսանքին դէմ իրրեւ թու՛մը կրնար ծառայու-
թիւն մատուցանել: Մեզի համար յամենայն
դէպս ստուգագոյն է երկրորդ կէտը. այսինքն
— մէկ խօսքով — իրենեան այս հաստուածը
արտագրութիւն մըն է պարզ՝ Եւսեբեայ եկե-
ղեցական պատմութեան հայերէն բնագրէն:
Մեր այս կարծիքն ի հարկէ խնդրոյ նիւթ
չէր ըլլար, եթէ եկեղեցական պատմութեան
թարգմանութեան մէջ պահուած ունենայինք
նոյն կտորը, որ սակայն ինչպէս տպագրին նոյն-
պէս մատենադարանիս թիւ 49 ձեռագրին մէջ
կը պակսի թերթի մը անկմամբ. «Աստանօր,
կը ծանուցանէ արդէն ճարեան, ի հայ օրի-

նակին պակասէ թուղթ Երինէոսի եւ մասն մի
 քսաներորդ գլխոյն, եւ ապա գլուխք երեք¹,
 Քայց բարեբախտարար թէ լեզուին փոքր ի շատե
 ստորական նկարագրէն, եւ թէ մասնաւորապէս
 հատուածիս եկեղեցական պատմութեան ասորի
 թարգմանութեան հետ ունեցած անձուկ յարա-
 բերութենէն, ի վիճակի ենք հաստատելու վեր-
 ջնականապէս մեր ըսածը. յառաջ բերենք քանի
 մը օրինակ, յոյն (= Յ.) բնագրին *ἰνα πεφεισ-*
*μένως εἶπο*² (Ճարեան “զի անխայելով ասա-
 ցից”) նախադասութիւնը չկայ ասորի (= Ա.)
 թարգմանութեան մէջ³, որ կը պակսի նոյնպէս
 հայ հատակոտորին մէջ: Յ. կը կարգայ “Տեսի
 զքեզ... ի ստորին Ասիա (ἐν τῇ χάτω Ἀσίᾳ)
 առ Պողիկարպոսի, զի պայծառ փայլէիր ի
 դահլճին (ἐν τῇ βασιλικῇ αὐλῇ)”, տարբեր է
 շարադասութեան կարգը Ա.ին մէջ, զոր բա-
 ռական կը թարգմանենք “տեսի ես զքեզ...
 յԱ.ին ներքին (Ἰλλωλ Լωլω) առ Պողիկարպոսի
 ի դահլճին ներքին ի սքանչելապէս գնայիր
 դու”, որուն հարազատ պատկերն է հայ թարգ-

1 Եւսեբիոսի Կեսարացւոյ պատմութիւն Եկեղեցւոյ
 պարզարանեւս նոր թարգմանութեամբ ի յոյն բնագրէն,
 Վենեւ. 1877:

2 Առջեւնիս ունինք H. L a e m m e rի հրատարակու-
 թիւնը *Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας*
βίβλοι δέκα, Scaphusia, MDCCCLXII.

3 Կը դործածենք *The ecclesiastical history of Eu-*
sebius in syriac, ed W. Wright and M^olean, with a
 collation of the ancient armenian version by Dr. A. Merx,
 Cambridge 1898.

†ողոյոյ» աւելարանութեան պարզապէս «սրահ, դահլիճ» նշանակութիւնը բաւականէն աւելի պայծառ է: «Փողոյ»ի դասական հայերէնի մէջ նաեւ «սրահ», նշանակութեամբ գործածութիւնը ծանօթ է Ռսկերբերանէն «ի †ողոյ» եւ ի սրահս եւ ի պէսպէս շրջանակս ծախել զոսկին չիցէ վնաս»:

Որչափ ալ բառական կը ներկայացընէ ըսինք հայ հատակոտորը եւսերեան ասորի բնագիրը, այսու հանդերձ աստ անդ ունի փոքրիկ յաւելուածներ ու պակասներ. այս երեւոյթը սակայն արգելք չէ մեր կարծեաց եթէ նկատենք այն պարագաներն, որոնց տակ մինչեւ մեզի եկած հասած է այս հատուածը. փոխանակ մի առ մի մատնանշելու այս տեղ տարբերակները՝ պատշաճ կը համարինք ամբողջապէս ներկայացընել հոս բնագիրը՝ ասորւոյն մանր բաղդատութեամբ: Որովհետեւ ինչպէս եկեղեցական պատմութեան հայ թարգմանութիւնը, նոյնպէս մեր հատածը բառ առ բառ կ'ընթանայ ասորւոյն հետ, առանց մեծ դժուարութեան պիտի կարենանք մատնանշել ստորեւ հարազատն ու անհարազատը: Հաւան չենք սակայն Analectaի հեղինակին կարծեաց, որուն համաձայն հատածիս յաւելուածներն ու պակասները պարզապէս հայ թարգմանչին կը վերագրուին, այն թարգմանչին որ գիտցած է բառական հայերէնի վերածել Եւսերիոսի Եկ. Պատմութիւնը:

: Մեկնութիւն թղթոցն Պաւղոսի. Ա. էջ 465:

Այս ուսմունք, Փղորիանէ՝ չեն առողջք²,
 եւ ոչ են միաբան ընդ եկեղեցւոյ.³ զայս ուս-
 մունս⁴ երիցունք որ եղեն յառաջ քան զմեզ, որք
 էին աշակերտք առաքելոցն, ոչ ետուն քեզ: Զի
 5 տեսի ես զքեզ յԱսիա ներքին, [եւ] մինչ
 տղայ էի առ Պողիկարպոսի⁵ ի սրահս փողո-
 ցացն⁶ եւ սքանչելապէս գնայիր դու, եւ զուրա-
 նայիր⁷ զփորձ տալ եւ զհանդէս ցուցանել առ
 նա: Զի առաւել յիշեմ ես զայն⁸ որ յայնմ
 10 ժամանակի էր, քան զայս⁸ որ այժմ գործի.
 զի ուսումն մանկութեան ընդ նմին ընդ շնչոյն
 աճէ եւ խառնի ընդ նմա: Եւ վասն այնորիկ
 կարեմ ասել զտեղին⁹, յորում նստէր եւ ու-
 սուցանէր (երանելին)¹⁰ Պողիկարպոս, եւ յի-
 15 շեմ¹¹ զելլս նորա եւ զմուտս նորա, եւ զնմա-
 նութիւն վարուց նորա¹² եւ զուսումն՝ զոր ու-

1 Այսպէս Ա. իսկ Յ. Փլաօրնե. Հմմտ. Եկ. Պամ. էջ 372 «էին այլք որ ի հռոմ քաղաքի գոռոզանային, զի էր նոցա առաջնորդ Փղորիանս»:

2 Ա. Յ. յաւելուն՝ վարդապետութիւնք. այս ուսումունք ոչ են միաբան:

3 Ա. Յ. կը կցեն հոս փոքրիկ յաւելում՝ մը, տէս Ճարեան, 27, էջ 391 տ. 13—17:

4 Բնագիր՝ ուսմունքս, ուղղեցինք:

5 Այս հատուածը Ա. ի համաձայն կ'ուղէինք ընթեա- նուէլ «զի տեսի ես զքեզ մինչ մանուկ էի յԱսիա ներքին առ Պողիկարպոս»:

6 Ա. իսկ, ճլլ, = ի պաղատան արքունի:

7 Յ. «Նանայիր» = πειρώμενον. Հ. կը ներկայացընէ Ա. ի ճեւձ ընթերցուածը. ճեւ = զուրանալ, ջանալ:

8 Զայն . . . զայն՝ հայարանութիւն, Ա. երկու տեղ ալ՝ ճձ:

9 Ա. Յ. է- զտեղին:

10 Ա. եւ Յ. ունին այս բառը իսոբ, μακάριος.

11 «Յիշեմ», չիք Ա. եւ Յ.:

12 Ա. եւ Յ. ունին նաեւ «եւ զտեսիլ մարմնոյն»:

սուցանէր ժողովրդեանն, եւ զգնացսն՝ որ գնայր նա ընդ Յովհաննու [աւետարանչին] եւ ընդ այլս որ տեսին զտէրն մեր¹, որպէս պատմէր մեզ՝ թէ զհարդ յիշէ նա զբանս նոցա . . .² եւ լւէի ես, եւ գնէի³ զնոսա ի մտի, եւ հանապազ շնորհաւքն Աստուծոյ սիրով յիշեմ զնոսա, եւ կարեմ վկայել առաջի Աստուծոյ, զի եթէ լւէր ինչ⁴ երանելին՝ որ արտաքոյ վարդապետութեան առաքելոցն էր, խնոյր զականջս իւր, եւ ասէր⁵, Ո՛վ բարերար Աստուած, որոց ժամանակաց պահեցեր զմեզ, զի համբերից եւ այսմ⁶, [եւ լուայց զայսպիսի բանս], եւ փախչէր ի տեղւոջէ անտի՝ ուր⁷ կայրն կամ նստէր անդ⁸, յորժամ լւէր զայսպիսի բանս [խոտանս]⁹:

¹

² Աւգերեան կը գնէ այս կէտերն, համառոտութեան համար թէ նշանակելու համար թերին, յայտնի չէ Ա. եւ Յ. ունին աւելի, տես Ճարեան, տող 32-39:

³ Յ. «մտադիր լւէի. Գրչիւլ» (ὁπομηματιζόμενος) զայնս առ ի յիշատակի ոչ ի քարտիսի, այլ է գրի իմում (ἀλλ' ἐν τῇ ἐμῇ καρδίᾳ) Ա. բառական «եւ լւէի ես, եւ Գրչիւլ» (լու) զնոսա է գրի (կարճ), Հ. շունի Ա. ի եւ Յ. ի «ոչ ի քարտիսի» յաւելուածն:

⁴ Ա. եւ Յ. «լւէր ինչ այսպիսի»:

⁵ Ա. եւ Յ. «եւ ըստ սովորութեան ասէր»:

⁶ Բնագիր «այսմ», որուն կցուած հատուածը շունին Ա. եւ Յ., ներմուծումը ըլլայ թերեւս:

⁷ Բնագիրն՝ յոր, ուղղեցինք ըստ Ա. օձ

⁸ Բնագիր՝ ուր, ուղղեցինք ըստ Ա. օձ

⁹ Հ. ի յաւելուած, շունին Ա. եւ Յ.:

ՀԻՊՊՈՂԻՏՈՍԻ ԸՆԹԱՅՈՒՆԺ ՀԱՏՈՒՆԺ
ՄԸ ԲՈՒՆ ՀԵՂԻՆԱԿԸ
ԵՒ ՉԵԻՆՊՐՈՎԱՆ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հիպպողիտոսի անուան ընծայուած
Հայերէն հատակոտորներու մէջ¹ ընդարձակա-
գոյն տեղ կը գրաւէ Ղազարու Յարութեան
նուիրուած ճառը. որ «Երեւելոյն Հիպպողիտոսի
Բարբառոյն, հարաւոր է հունարէն որ է Յարութեան
Ղազարոս²» մակագրութիւնը կը կրէ եւ զոր
Պարիսի ազգային մատենադարանի թիւ 120
Չեռագրին վրայէն³ լատին թարգմանութեամբ
հրատարակեց Մարտէն՝ Analectաներու չոր-
րորդ հատորին մէջ⁴:

¹ Տես Չարբհանաւան՝ Հայկական թարգման-
նութիւնը նախնեաց, էջ 553—557, ԱՐԱՐԱՏ, 1896, էջ 60-
ՀԱՆԴ. ԱՄՍ. 1896, էջ 271:

² Չարբհանաւան, անդ:

³ Macler, Catalogue des manuscrits armé-
niens et géorgiens de la bibliothèque nationale, Paris,
1908, էջ 62:

⁴ Pitra, Analecta sacra Spicilegio Solesmensi
parata, tom. IV, Parisiis, 1883, p. 64—67. Տաւան
վերամամբ մեր մատենադարանի թիւ 1 Չեռագրին է Յ-
արութեան Ղազարոս ճառը՝ այս ճառին հետ կը նոյնացնէ,
Ցուցակ, էջ 1106:

Պարիսեան այս ձեռագիրը ընդարձակա-
գոյն բնագիր մը կը ներկայացնէ հանդէպ Վե-
նետոյ շատ ծայրաքաղ օրինակին, որ նոյնպէս
Հիպպոլիտեայ անուան ներքեւ լոյս տեսած
է *Analecta* ներու երկրորդ հատորին մէջ¹: Սոյն
համառօտ օրինակին բուն բնագիրը ձեռագիր-
ներու մէջ ընծայուած է Ոսկեբերանի եւ
տպուած՝ վերջնոյս անհարազատ գործոց մէջ²:

Նորութիւն մը կը կարծենք հրապարակ
հանել եթէ հաստատենք թէ ի Եւրոպայի Վե-
նետոյ այս ճառը ոչ Հիպպոլիտոսի կը վե-
րարբերի եւ ոչ Ոսկեբերանի, ինչպէս ցայժմ
տարակուսանօք կը կարծուի³, այլ Սեբերիա-
նոսի Գարաղացոյ, որուն «*Չորդիւ լուսոյ, ճառը*»
«*Երանելոյն Սեբերիանոսի Եմեսու Եպիսկոպոսի ասացեալ-
վերնագրով կը կազմէ Սեբերիանու Վենետիկեան*

¹ Pitra, *ibid.* t. II, p. 226-235 եւ t. IV, p. 331-
Հայ բնագիրը գերմաներէնի թարգմանած է Achelis,
Hippolitus Werke, I, 2, Leipzig, 1897, էջ 211-227.

² Migne, P. gr. 82, In *quatriduanum Lazarum*
II — *εις τὸν τετραήμερον Δάζαρον β'*, 775-778, «*Եւ-*
նաեւ Bardenhewer, *Patrologie*, Freiburg in Br-
1910, էջ 193.

³ «Die Glaubwürdigkeit dieser Ueberlieferung
bleibt noch zu untersuchen.» Barden-
hewer, *Gesch. d. altkirchlichen Literatur*, Bd. II,
1903, էջ 536.

ղապարել փորձած է նաեւ Մամբրէ — կամ Եղիշէ — իւր է Յորհման Ղազար — ճառը. փոխառութեան օրինակ մը միայն յառաջ բերենք. «Ոմն, ասնն, կարդայ, եւ ոմն, ասնն, լսէ, ոմն աղաչէ եւ ոմն աղաչի, ոմն խանդաղատէ եւ ոմն ի խանդաղատանս ամէ՛ն». հատած իս նախագաղափարն է Սերբերիանու խօսքը. «մին աղաչէ եւ մին աղաչի, մին պաղատի եւ մին պաղատանաց անսայ» (էջ 16), զոր Հայր Ճարտարօրէն իւրացուցած է:

Ո՛չ թէ մեծագոյն հաւանականութեամբ այլ ստուգութեամբ գիտենք թէ Սերբերիանոսի անուամբ հրատարակուած հայերէն ճառերը — ի բաց առնելով տասներորդ ճառը, որ կը վերաբերի Բարսղի² եւ որուն թարգմանութիւնը դասական չէ³ — Սերբերիանու հարազատ գործերէն մնացորներ են. զայս կ'ապացուցանեն մեծաւ մասամբ թէ՛ յոյն, լատին եւ հայ հեղինակներու քով յանուանէ յիշուած վկայութիւններ⁴ եւ թէ մասնաւորապէս դասական լեզուի բացարձակ նոյնութիւնը, որ ընդհանրապէս կը տիրէ

¹ Մամբրէի վերձանողի ճառը, Վենետ. 1884, էջ 28 հմտ. Նորայր, ի քննութեան թ. Արծրունւոյ, ԲԶՄՎ, 1905, էջ 227:

² Bardenhewer, Patrologie, էջ 315.

³ Այս մասին համեմատէ Նորայր, Բառարկանութիւն, էջ 52 եւ Կորիւն Ղարգապետ, էջ 471-472:

⁴ Հմտ. Fr. Diecamp, Doctrina Patrum de incar. Verbi, ein griech. Florilegium aus der Wende des 7. und 8. Jahrhunderts. Münster, 1907. S. 119. Բարդեէն հեղեթ, աշ, էջ 315 եւ Արգեթեան, Յովհաննու Իմաստասիրի ճառ ընդդ. երեւ. էջ 94:

Ճառերուն մէջ: Այսու վերջնականապէս կ'որոշուի նաեւ, կը կարծենք, Ղազարու Յարութեան նուիրուած այս ճառին հեղինակը: —

Սեբերիանու վայելուչ ու զարդարուն լեզուն ալ ժամանակի ընթացքին մէջ բազմաթիւ մանր աղաւաղումներէ կրցած չէ զերծանիլ. առիթ ունեցանք այլուր մատնանիչ ընել Ա. ճառին գլխաւոր եղծումները, զորոնք փութացինք Մատենադարանիս թիւ 217 ձեռագրի ընտրելագոյն ընթերցուածներովը ջնջել եւ վերականգնել մասամբ բնագիրը¹: Այս տեղ հետաքրքրական է վենետիկեան հրատարակութեան նաեւ Բ. ճառը համեմատութեան դնել պարիսեան հատակոտորին հետ եւ նկատել թէ ինչպէս փոփոխակի կ'ուզղեն զիրար: Խնդրոյ նիւթ չենք ըներ ի հարկէ մանրագոյն տարբերութիւններն ու շեղումները, զորոնք եթէ մի առ մի յառաջ բերել ուզէինք, հարկ կ'ըլլար դիւրամատչելի բնագիրը վերստին արտատպել: Արկին օրինակաց ընտիր ընթերցուածներն բաց տպուած են:

Պիտրայի հրատարակութեան բնագրին սկզբնաւորութիւնը Սեբերիանու չէ, այլ անագանագոյն ժամանակի ծնունդ մը՝ որ ըստ պատահման դասական հատուածի մը կցուած է. « Զի ամենեւին իսկ ցուցցէ ճշմարտապէս մարդ գոյով սակս արտասուելոյն եւ աստուածութեանն պատիւ մարմնով տնտեսութեանն երեւեալ որպէս մարդ եւ կերակրեաց իրրեւ զԱս-

¹ ՀԱՆԴ. ԱՄՍ. 1911, էջ 97-99:

տուած, : Համեմատութիւնը կը սկսի « եւ առաւել
այն զարմանալի է, նախադասութեամբ (Սերբեր.,
էջ 1813, տող 18) :

1. V (= Վենետիկեան տպագրութիւն)
էջ 13. « եւ առաւել այն զարմանալի է, զի
մինչդեռ խնդրէր ըմպել՝ արբուցանէ գտիե-
ղերս, ցկինն Սամարացի ասէ... » = P (= Պի-
տրայի հրատարակութիւն), էջ 64. « Առաւել
եւս զարմանալի այն էր, զի մինչ ինքն
խնդրեաց ըմպել, արբուցանէր գտիեղերս.
ցկինն Շամարտացի ասէր : — 2. V « Առ
ի ճշմարտելոյ զմարմնոյն բնութիւն, » P ունի
« առ ի ճշգրտելոյ. » բնտիր են երկու բնութե-
րուածներն ալ : — 3. V « Յառաջագոյն տե-
սանէ իբրեւ զԱստուած զամենայն ինչ... եւ
չըջէր ի կողմանս Գալիլեացւոց իբրեւ զմարդ,
եւ եկեալ կայ հանդէպ Բեթանիայ գեօղջն
Ղաղարու, անջրպետութեամբ տեղեացն
վասն բացեայ եւ ի մաւտ ցուցանէ զանձն,
P « յառաջագոյն տեսանէր իբրեւ զԱստուած
զամենայն ինչ... եւ չըջէր (տպ. չըջէր) ի կող-
մանս Գալիլեացւոց եւ իբրեւ զմարդ եկեալ հան-
դէպ կայ Բեթանիայ գեղջն Ղաղարու : ան-
ջրպետութեամբ տեղեացն, վասն մարմնոյն ի
բացեա[յ] մատուցանէ զանձն. » Հատուածիս
վերջին մասը գլխաւորաբար եղծ է երկու բնա-
գիրներու մէջ ալ, Աւգերեան կը հասկնայ per
intervallum locorum vel in distantia vi-
cinum se demonstrat (էջ 29), իսկ Մարտէն
loco corporeque absensով կը գոհանայ, ըն-
դունելի կը թուի ինծի Թոռնեանի ուղղագրու-
թիւնը. « անջրպետութեամբ տեղեացն :— յի բա-
ցեայ, եւ ի մաւտ ցուցանէ զանձն, » (Հարլըր
Ընթերց—մէ, Ա, էջ 255). — 4. V « եւ ո՞վ
իշխեսցէ ամբաստանութիւն անգիտութեան

զՔրիստոսէ յառաջ բերել վասն հարցանե-
 լոյն, » P «...ամբաստանութիւն անգիտութեան
 ասել զՔրիստոսէ յառաջ բերելով վասն հար-
 ցանելոյն.» մի անգամ ընդ միշտ հարկ կը զգանք
 շեշտել թէ դասական աներեւոյթի կամ դիմաւոր
 բայի մը յետնադարեան աներեւոյթ գործիա-
 կանի յեղաշրջումը շատ սովորական է ձեռագիր-
 ներու մէջ. Ոսկեր. ի Պղ. ի մեկնութեան հա-
 մառօտ խմբագրութեան մէջ յաճախ է այս
 երեւոյթը. Զբանն կենաց, ասէ, ունիցիք, Ունի-
 Պղ. Ա, էջ 441, Չեռագիր թիւ 42 «--էլ-լ-լ.»
 թղ. 162ա. «Զայն բան ի կիր արկանէ,» -նք,
 էջ 442, Չ կը յաւելու «--էլ-լ-լ.» թղ. 163բ:
 Տպագրին «տրտունջ ի-նէլ-լ-լ.» եղծ ընթեր-
 ցուածը, էջ 611 Չի մէջ անաղարտ մնացած է
 «ի-նէլ,» թղ. 181ա. «յաճախապէս անդ պա-
 րապէր,» -նք, էջ 673, Չ կը յաւելու «անդ
 +ար-նէլ-լ-լ պարապէր,» թղ. 137ա. «Ի նոյն
 ի-ն-ն-ար-լ-լ-լ մեզ Քրիստոս, անդ 677, Չ ունի
 ուղեղ «ի-ն-ն-ար-լ-լ» թղ. 138ա. «Ի-բէլ-լ-լ պատրէ
 տանի ի մոլորութիւն, -նք, էջ 706, Չ ունի
 լաւագոյն ընթերցուած մը «Ի-ար-լ-լ-լ ե- պար-լ-լ-լ
 ար-լ ի մոլորութիւն:» թղ. 142ա. «զայն ի բաց
 լ-լ-նէ,» անդ, էջ 819, Չ «ի բաց լ-լ-նէլ-լ-լ,
 թղ. 148բ. եւ այլն: — Ծ. V էջ 13—14
 «Այնպիսի ինչ բանք եւ զհաւրէն Քրիստոսի
 ասացեալ են միթէ անգիտութեան իցէ եւ
 հաւրն ասելն, թէ ո՛ւր ես Ադամ, եւ այս բար-
 բառ -յնք (տպ. -յն, հմմտ. էջ 25 այս բարբառ
 -յնք բարբառոյ ընկեր է) բարբառոյ ընկեր է,»
 P էջ 65 «այնպիսի բանք եւ զհաւրէն Քրիս-
 տոսի ասի(ն) թէ Ադամ ո՛ւր ես. եթէ անգի-
 տութեան բարբառ իցէ ասելն ո՛ւր
 եդիք զնա, ապա եւ անգիտութեան
 բարբառ է եւ հաւրն ասելն թէ Ուր
 է Սարա [Ս] կիւն քո, զի այս բարբառ -յնք

(տպ. ոչ) բարբառոյ բնկեր է: — **6.** V “Այդ չէ լուծումն խորհրդոյդ (mysterii), այլ յաւելուած տարակուսանաց,՝ P “այդ չէ լուծումն խնդրոյդ” (quaestionis): — **7.** V “Եթէ այնպէս իցէ եւ միտք եւս հարցուածոյն մեկնեացին եւ հաւր եւ Որդւոյ. ուսիր նախ զմիտս նորա, որ անդն եհարց, եւ զսորա աստ: Բայց յորժամ ասիցեմ զնորա անդ եւ զսորա աստ, ոչ այլում զնա ասեմ, եւ ոչ այլում զսա, այլ...՝ P “...Եւ միտք եւս հարցուածոցն լուծիցին եւ Հաւրն եւ Որդւոյն. ուսիր նախ զմիտսն զոր աստն ասաց զսորայս աստ, այլ յորժամ լսիցեմ զնորայն անդ եւ զսորայս աստ, ոչ (տպ. ոչ) այլ ոմն զսա ասեմ եւ այլ ոմն զնա, այլ...:” — **8.** V “Զինչ միտք հարցանելոյն իցեն ընդ կային” P “Զինչ միտք հարցանելոյն յկային թէ...:” այսու կը ջնջուի ընդ անսովոր խնդիրը, տես Հ. Գ. Ը. Բ., էջ 256: — **9.** “Եւ զինչ. առ ի միտ զԱստուծոյ գիտաւորութիւնն. մեկնէ նմա.” այս հատուածը Աւգերեան կը թարգմանէ բառական *Quid ergo? Attende Dei intentionem մինչ P ունի ուղղագոյն ընթերցուածը* “Եւ զի ոչ է առ ի միտ զԱստուծոյ գիտութիւնն (sic), մեկնէ,՝ *Vի զինչ ան ուրեմն ուղղելու է՝ զի չէ:* — **10.** V “Հայեր ի նոսա զի տեսանէին զղաւթութիւնսն, եւ ուրանային զարուեստագործն.” P խառնակ ունի այս հատուածը “եւ ուրախ արացէ զարուեստագործն,՝ որուն իմաստ մը յատկացընելու համար Մարտէն շատ խեղճ թարգմանած է *volebat etiam laetificare Diabolum (!)*, ուղիղ է ի հարկէ Աւգերեան *negabant harum (i. e. virtutum) operatorem.* — **11.** V “մանաւանդ թէպէտ եւ չերթայր իսկ մարմնով, այլ զղաւթութիւնն առաքէր,՝ P “մանաւանդ թէ չերթայր իսկ մարմնով,

այլ...», աւելորդ է ուրեմն թոռնեանի յաւելուածական սրբագրութիւնը, — 27, էջ 256: —

12. V «ածել ի լոյս զխաւարարգելեալն», Աւգերեանի եւ թոռնեանի ուղղագրութեան համաձայն ունի P զխաւարարգելն: —

13. «կամի զպախտաւորսն իսկ վկայս սքանչելեացն, եւ կանխէ ձգէ նախ քան ցուցանել զգերեզմանն բազում ապախտաւորացն.» Աւգերեան կը դժուարի թարգմանել այս մութ հատուածը (էջ, 31) Pի ընթերցուածը բաւական լուսաւոր է «կամի զպախտաւորսն իսկ առնել վկայս սքանչելեացն, եւ կանխէ ձգէ նախ քան ցուցանել զգերեզմանն զբազում տեսողս յապախտաւորացն.» —

14. V «Ձվէմ մի փոքր ի դուռն գերեզմանին՝ շկարիցն ի բաց թաւալեցուցանել» P զվէմ մի փոքր ի բերանոյ այրոյդ ո՛չ կարես թաւալեցուցանել, վերջինս հարազատ կը թուի ինձի: —

15. «Եւ ասէին՝ խաբէութիւն ինչ եւ առ աշաւք գործն իցէ մեռելոյն, պատճառեալ կայցէ ի կարծեցուցանող եկաւորութեանն ունկնդիր լինել, վասն այնորիկ...», այս մթին կտորը locus obscurus et aequivocus erat (Աւգեր. էջ 33) անեղծ պահած է Պարիսի օրինակը «կարէին ասել թէ խորամանկութիւն ինչ եւ առ աշաւք գործ իցէ, մեռեալ պատճառեալ կայցէ ի ներքս. մին կարծեցուցանէ կոչել եւ միւսն ունկնդիր եղեալ, վասն այսորիկ...» —

16. V «Ջայսպիսի հնարս հնարէր տեառն զիջանելն», դասական այս հատածը դարձեալ եղծուած է Pի մէջ «Ջայսպիսին հնարս հնարի տէրն զիջանելովն.» —

17. V «Բուժս (կամ բուծս) իմն ի բանիս գտանեն հերձուածողացն աշակերտք», P ունի «բոյծս իմն ի բանս գտանեն հերձուածողացն մանկուք», առ այս համեմատէ Նորայր Բ—

122-122, էջ 53. Ժի եւ Ծի շիրթութեան
օրինակ մըն ալ կարելի է բերել Ոսկեբ.ի Պաւ-
ղոսի Մեկնութենէն «Որում ոչն որ կարէ բխ-
դնել» Ա, էջ 931, մեր Թիւ 42 2 ունի «բխ-
դնել» Թ.դ. 154ր:

Այս կարեւոր համեմատութիւններով
ինչպէս ըսինք, մատնանիշ ըրինք Սերբերիանու
նաեւ Բ. Ճառին ուղղագրութեան կարօտ տե-
ղերը. մանրակրկիտ բաղդատութիւնները կը
թողունք Գարաղացոց եպիսկոպոսին գործոց՝
ապագայ քննական հրատարակութեան:

1-3700

A II
31227

“ԵՐԸՆԵԼԻՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՍՔԱՆԶԵԼԸ ԳՈՐԾԻ
ԽԱՒՍՔ Ի ԺՆՈՒՆ ԳՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ”

Գրիգոր Աքանչելագործ կենսական պարագաներու բերմամբ յօրինած է քանի մը առթական թղթեր ու ճառեր, որոնց մնացորդները միայն կը ներկայացընեն այսօր Գրիգորի գրական արդիւնքը: Հրաշագործութիւններու երկայն տողան մը, զոր վարուց հեղինակները գիտցած են վերագրել Նէոկեսարու Հայրապետին, պատմական յիշատակարաններ են միաժամանակ Գրիգորի մեծ անձնաւորութեան: Անուան ու համբաւի այս մեծութիւնն ահա առիթ ընծայած է ի հնուց յատկացընելու Աքանչելագործի օտար ու անտէր գրութիւններ որոնք իրրեւ բնիկ սեփականութիւններ ընդարձակած են յընթացս անոր գրական անձուկ շրջանակը: Այսու Աքանչելագործը համադասուած է նոյն իսկ Նիւսացւոյ եւ Նազիանզացւոյ¹:

Հայ թարգմանիչները Գրիգորի ստուգապէս հարազատ գրութիւններու հետ միասին փութացած են թարգմանել նաեւ մաս մը այս

¹ Տես Գիրք թղթոց, էջ 50, 91, 94, 101, Ուրպեւան, էջ 92 եւ այլն:

անհարազատ գրութիւններէն, որոնցմէ վկայութիւններ ալ յառաջ բերելու չեն դանդաղած՝ իրրեւ Աքանչելագործէ: Իրրեւ այսպիսի նշանաւոր է մասնաւորապէս Գրէգորէ Ստեփէլագործէ երկոտասան իւր-ի նշովից ընդդէմ ասեւյն ներշնչութեաց (κεφάλαια περὶ πίστεως δώδεκα)¹, որուն առաջին հինգ գլուխները հրատարակուած են «Արարատի», մէջ եւստորինքէն ներքին իւր-ի ստեփաննոս Սեբեոյն Գրէգորէ Ստեփէլագործէ տիտղոսով²: Ա՛րբեւի թէ գլուխներուս վարդապետական բովանդակութիւնը մեծ յարգ գտած է մերիններուն քով, ինչպէս յայտնի է մեր ձեռքն հասած կրկին թարգմանութիւններէն եւ գլխաւորաբար այն ծանրակշռութենէն, զոր ստացած է գլուխներուս բովանդակութիւնը. ի միջի այլոց Գագիկ առ կայսր Ռոմանոս ուղղած «վասն հաւատոյ» թղթին մէջ չի մոռնար յիշել Ձ. գլուխը³, իսկ Գ. հատուածը յառաջ կը բերուի Սահակայ թղթին մէջ⁴: Այսչափ

¹ Չարրհանալեան, Հայկական թարգմանութիւնք նախնեաց, էջ 377. յոյնը Migne P. Gr. X, 1127—1136:

² ԱՐԱՐԱՏ 1895, էջ 113. Նոյնը կայ նաեւ մեր մատենագարանի Թ. 594 Ձեռագրին մէջ քանի մը տարբերութիւններով: Տի մոթէոս Ա ու զի հակաճառութեանց մէջ ուրիշ թարգմանութեամբ կը գտնուին երկուտասան գլուխները. մտադրութեան արժանի է որ նախորդ հինգ գլուխները մնացած գլուխներէն կը զատուին «Եւ յեւսակաւուց» խօսքով, էջ 190:

³ Գիրք թղթոց, էջ 298—299:

⁴ Անդ, Ընդդէմ երկաբնակաց խեստորականացն, էջ 454:

յարգուած գործք մը սակայն չորրորդ դարու վերջերն միայն ծնունդ առած է Ապողինարներու դէմ մղուած պայքարի առթիւ՝ Լ ա ու խ ե ր տ ի քննութեան համաձայն¹։

Աքանչեւագործի ընծայուած եւ մեր քով ցայժմ հարազատ կարծուած ճառերու մէջ այսպէս անհարազատ են Բիտրայի հրատարակած «ի շնորհիւ Բրիտանի»², «Յաւերի» Ասորոս-ձաշին³, «Գովեստի»⁴, «Յուլիոյն Մարիանոս»⁵, «Գովեստի»⁶, «Ներքոնի»⁷, «Ներքոնի»⁸ ճառերը, որոնք վեցերորդ դարուն մէջ

¹ Lauchert, Die Gregorius Thaumaturgus zugeschriebenen 12 Kapitel über den Glauben (Tübingen, Theol. Quartalschrift, 1900, էջ 395 եւ յաջ.)։

² Analecta Sacra IV, էջ 144—145։ Ջարբէ. անդ, էջ 375։ Մոնֆոկոնէ ընծայուած Ոսկերեանի (tom. V, 392)։

³ Anal. անդ, 145—150. Ջարբէ. անդ, էջ 375։ ասորի թարգմանութիւնը տես Pitra, անդ, էջ 122—127։

⁴ Anal. անդ, էջ 150—153. Migne, P. gr. X, 1155—1170։

⁵ Anal. անդ, էջ 154—156. Ջարբէ. անդ, էջ 376։ Այս եւ նախորդ ճառն ամբողջութիւն մը կը կազմեն. die ... zwei arm. Homilien „laus sanctae Deiparae“ und „in salutationem Mariae ad Elisabeth“ bilden nämlich in Wirklichkeit ein zusammengehöriges Ganzes (Bardenhewer, Gesch. der altkirchl. Literatur, II, 289).

⁶ Anal. անդ, 156—159. Ջարբէ. անդ, 376. — սոյնը հրատարակած է նաեւ Մսեր Մսերեանց, ՃՌԱ-ՔԱՂ, Ա. տարի, Բ. տետր.։

⁷ Anal. անդ, 159—162. Ջարբէ. անդ, 376—377։

⁸ Anal. անդ, 162—169. Ջարբէ. անդ, 377 այս

Թարգմանուած են հայերէնի եւ՝ որչափ կը
թուի, միեւնոյն թարգմանչէն:

Պիտրոյի հրատարակութեանց սկիզբը
դրուած «ի Ծնունդն Քրիստոսի¹», ճառը սա-
կայն կը մնայ հարազատ սեփականութիւն Աքան-
չելագործի², Գրիգորի առ Թէոպոմպոս ուղղած
հարազատ գրութեան հետ³ ունեցած անձկա-
գոյն յարարերութեան պատճառաւ, զայս ապա-
ցուցած է արդէն Loofs⁴. Մենք կ'անցնինք
ճառիս յատկապէս հայ մատենագրութեան մէջ
խաղացած դերն ստուգելու:

Այս ճառը երկու տեսակէտով նշանաւոր
կը հանդիսանայ հայ մատենագրութեան մէջ,
նախ որովհետեւ հինգերորդ դարու ոսկեղէն
լեզուաւ հայանալու բախտին արժանացած է եւ
երկրորդ որովհետեւ ճառիս սկզբնաւորութիւնը
ներշնչած է հայ բանաստեղծի մը յօրինելու

ճառերու մասին համեմատե Loofs ի Թերթին Theol.
Literaturzeitung 1884, 551—553:

¹ Ibid. 134—144:

² Հարազատ է նոյնպէս ԱՐԱՐԱՍԻ մէջ (1895 Յաւե-
լուած, Սեպտեմբերի, էջ 366—368) հրատարակուած «Նո-
րին Գրիգորի Աքանչելագործի ի սուրբ Աստուածածինն եւ
ի միշտ կոյսն» ճառը, որուն անդ՝ Թարգմանութիւնը
տուաւ Կոնիբեր The Expositor Թերթին մէջ եւ ցու-
ցուց հարազատութիւնը. On an ante-nicene homily of
Gregory Thaumaturgus. The homily of St. Gregory the
Wonder-worker concerning the Holy Mother of God,
Ewer-Virgin 1896, l. 161—173.

³ De Lagarde, Anal. Syriaca 46—64, հմտ.
Ryssel, Gregorius Thaumaturgus, S. 118—124.

⁴ Անդ:

Ծննդեան հռչակաւոր շարականը. ահաւասիկ
համեմատութիւնը

Ճառի ծնունդն Բրիտանի: Օրհնութիւն ծննդեան:

Խորհուրդ մեծ եւ Խորհուրդ մեծ եւ
սքանչելի տեսանեմք սքանչելի, որ յայսմ
յայսմ աւուր... Հո- աւուր յայտնեցաւ: Հո-
վիւք հնչեն յականջս... վիւքն երգեն ընդ հրեշ-
տան աւետիս որդւոց տակս տան աւետիս
մարդկան (P. էջ 134... աշխարհի: Ծնաւ նոր
Ծնաւ նոր արքայ (էջ արքայի Բեթղէհէմ
135)... Ի Բեթղէհէմ քաղաքի:
ղաք (ի) (էջ 134):

Շարակնոցներն, ինչպէս յայտնի է, Ծնըն-
դեան այս շարականին շեղինակ կը ճանչնան
զՄովսէս Խորենացի: Գրեթէ ամէն Շա-
րակնոցի մէջ կը գտնուի՝ «Յաղագս շարականաց
թէ ումէ ասացեալ է: ՂԾննդեան եւ զԱստուած-
ածնին Մովէս Բերթնը», եւայլն խօսքը¹. Գրի-
գոր Տաթեւացւոյ «Գիրք Հարցմանց»-ը մի-
եւնոյն պատասխանը կու տայ «զարականս ով
է ասացեալ... Մովէս Բերթնը ՂԾննդեանն²»,
Ինչպէս Ծննդեան նոյնպէս «Արդաւառի», եւ
«Հոփսիմեանց»³, ներբողեանները կը վերա-
գրուին միեւնոյն Մովսէսի, «Սքանչելին Մովսէս,

¹ Տաշեան, Յուցակ, էջ 441. Մատենադարանիս
թ. 334ին մեծն Մեսրոպ Բերթնոյն զԾննդեանն (Թղ. 345բ)
ընթերցուածը կը կարգամ Մովսէս:

² Տես Das arm. Hymnarium, Studien zu seiner
geschichtlichen Entwicklung von Nerses Ter-Mi-
kaëlian, Leipzig 1905, էջ 71:

³ Մովսէսի Խորենացւոյ Մատենադարութիւնք, Աւե-
նետ. 1865, 304—325, 326—338:

կը գրէ Կիրակոս, զՀայոց պատմութիւնն... եւ զներբողեան սրբոց Հռիփսիմեանցն եւ զՎարդափառին (շարագրեաց)¹։»

Այս գրութիւններու միեւնոյն Հեղինակին վերագրումը պատահական զուգահիստութիւն մը չի թուիր ինծի, այլ կը հանգչի ապահով աւանդութեան մը վրայ, որ սակայն չէ հասած մեզի. ներբողեաններու եւ շարականի միեւնոյն Հեղինակն ըստ որում շատ քաջ տեղեակ է Աքանչեւլագործի վերագրուած գրութիւններուն եւ գիտէ անոնցմէ օգտուիլ։ Ինչպէս օրինակի համար հիմ կ'առնու «Ի Ծնունդն Քրիստոսի», ճառը՝ իւր յօրինած Շարականին, նոյնպէս կրկին ներբողեաններու համար կը գործածէ «Գովեստ ասացեալ յաւետիս սուրբ Աստուածածնի», անվաւերական ճառը, բանագողելով նախադասութիւններ ու բառեր։ Աքանչեւլագործի «Այսօր հրեշտակական դասուէ՛ օր հներգութիւնք պայծառանան եւ փայլու մն գալստեանն Քրիստոսի զհաւատացելովքս հրճուի» (Pitra, անդ, էջ 145) հատուածը գրեթէ բառական կ'ընդօրինակուի «Վարդափառ»ի ճառին մէջ «Այսօր հրեշտակական դասուցն քաղցրանուագ հնչեն օրհնութիւնք... եւ փայլու մն գալստեանն Քրիստոսի զհաւատացելովքս փարի» (Խորեն. էջ 326)։ Աքանչ. անդ, «կամելով Աստուծոյ

¹ Կիրակոս Գ. անձակեցի, Վենետ. 1865, էջ 16-17։

պսակել զտարփողս անթիւրելի հաւատոյս, (անդ, էջ 327)՝ միեւնոյն ճառին մէջ նոյնպէս բառական կը ներմուծուի «զտարփողս անթիւրելի հաւատոցն (անդ, էջ 327): Սբանչ. անդ, «արդարութեան արեգակն պայծառ լուսով շրջափայլեաց զմեք... իմանալեացն լոյս բացափայլէ», (Չեռ. Թ. 748, ԹՂ. 38)¹, բառական համեմատէ շոխիսիմեանց ներբողեանը «Պայծառ լուսով շրջափայլեալ ի տան Թորգոմայ... փայլակնարորբք ճառագայթիւք բացափայլեաց (անդ, էջ 304—305): Կը թողուք յիշատակել ցանցառ բառերու նոյնութիւնը (բարեհամբաւեմ, երկնախորհ, լաստէր եւ տօնասէր եւայլն):

Աւելի նշանակալից է մեր դիտած առաջին կէտը. Ոսկեդարեան հայերէն հրաշալի լեզու մը կը ներկայացընէ ծննդեան այս ճառը. բառերու ու ասութեանց ընտրութիւնն եւ շարագասութեան կանոնաւորութիւնը խօսուն վկաներն են հաստատուած կարծիքին, որ անվիճելի է: Սակայն այսու հանդերձ ճակատագրական անխուսափելի հարկէն այս թանկագին հատուածն ալ չէ կրցած ճողոպրել: Պիտրայի հրատարակութիւնը շատ տեղ անհասկնալի դարձած է ճառընտրական սովորական աղաւաղումներէ, որոնցմէ շատերն եղծած ալ են

¹ Pitraf ընթերցուածն եղծուած ու պլայլած է. «Արդարութեանն արեգակն պայծառալուսով շուրջ փայլեաց զմեք» էջ 145, հմմտ. ասորին անդ, էջ 192:

դժբախտաբար ճառիս դասական նկարագիրը.
 դիւրին է ասկէ եզրակացընել թէ որչափ
 սրբագրութեան կարօտ է Martinի թարգմա-
 նութիւնը: Պարիսի Չեռագլին «առանց ասպ-
 կանութեան ծնաւ, ոչ-բիւշոն շո-բիւշոն -բ-բ»,
 (էջ 136) յօսի ընթերցուածը՝ Մարտէն կը
 թարգմանէ բնականաբար *castus castam servans*
 (էջ 389), ուղիղն է սակայն «առանց ասպ-
 կանութեան ծնաւ պարկեշտն շո-բիւշոն-բիւշոն»,
 «Զինչ իցէ արիւնակ ծննդեանն զայն ոչ է-է-բ
 ուսայ պատմել, (էջ 136) = *explicare haud*
spero, այս նախադասութիւնը ուրիշ կերպարանք
 կ'առնուր եւ յաջորդ տողերու հետ ուղղագոյնս
 կը կապուէր ընտիր ընթերցուածի մը թարգ-
 մանութեամբ. «զայն ոչ է-բ-բ-բ պատմել ուսայ,
 եւ ոչ բանիւ քննել», — «Քանզի ըստ բնու-
 թեան մարմնաւորաց եղեն իրք նորակերտք, ոչ
 -յի ի վեր քան զբնութիւնս են զարմանական
 սքանչելիք», այս անիմաստ հատուածն ալ թարգ-
 մանուած է *quoniam res novae fiunt secundum*
corporearum naturam rerum. Haec mirabilia
non sunt natura mirabilia (էջ 389). անեղծ
 ընթերցուած մը կը ցուցընէ թէ որչափ անյա-
 րիր է այս թարգմանութիւնը. «Քանզի ոչ ըստ
 բնութեան մարմնաւորաց եղեն իրքն նորակերտք,
 -յլ ի վեր քան զբնութիւնս են զարմանական
 սքանչելիքն», ուրեմն *quoniam non secundum*
corporearum naturam rerum sunt factae res
novae, sed supernaturalia sunt omnino mira-

bilia. — “այլ է- քորձ է անճառ զօրութեանն” (էջ 137) = hocque mysterium ineffabili opus est virtutis (էջ 389), ուղղագոյն ընթերցուածն է “այլ եղև (կոյսն) քորձէ անճառ[ելի] զաւրութեանն.” ուրեմն sed facta est (virgo) instrumentum ineffabilis virtutis. Կարելի էր դեռ ընդլայնել այսպիսի անհարթութիւններ, որոնք սպրդած մտած են Պարիսի ձեռագրին մէջ:

Սակայն անբուժելի չեն բարեբախտարար իսպառ այս խանգարումները: Մատենադարանս ճառերու ընտիր հաւաքածոյ մը ստացած է 1908ին, որ Մշոյ Թագէի վանուց անուանի մեծ ճառընտրէն հաւաքուած է “ի ձեռն Կոլոտիկ Յոհաննոս սեւակրիս Հերմանի վանից,” 1771ին եւ սոյն կաղապարէն ընդօրինակուած է “ի ձեռն Գերձակեանց Մարտիրոս դպրի Մայր դպրատանն Սամաթիայ, Յամի Տեառն 1808 ի Կոստանդնուպօլիս” հետեւեալ վերնագրով “Ճառք ասացեալք ի սուրբ եւ յաստուածարան Հայրապետաց ի կատարեալ յաստուածութիւնն Քրիստոսի եւ ի կատարեալ մարդկութիւնն Քրիստոսի եւ ի սուրբ Կոյսն Մարիամ. ընդդէմ հերեսիովտապետացն Արիոսի եւ Մակեդոնի եւ Նեստոսի եւ Եւտիքի չորից երիվարաց կառացն Սաղայէլի¹”:

1 Հմմտ. նաեւ Ակիմեան, Տիմոթ. Կուզ Հայ Մատենադրութեան մէջ, էջ 51: — Ալերջին նախադասութիւնը առնուած է Պրակի “ի բերան ճրագացն” ճառէն “Ամալեսցէ Արիոս, եւ Փոսինոս եւ Նեստորիանոս եւ Մակեդոն. չորիւք երիվարեան կառքն սատանայի” (2. թղ. 23 ա):

Այս ճառընտրին մէջ կայ ի մէջ այլոց
 հատուած մը «Երանելուն Գրեհրէ Ստանլէլտրօնի՝
 Սրբոյ Եղիշիոյսի Նիոյիեարոն՝ Գողթար ասցեալ է
 ծնունդն Գրեհրոսի Աստուծոյ մերոյ», վերնագրով:
 Խնդրոյ նիւթ այս ճառը Pitraի հրատարակու-
 թեան հանդէպ կը ներկայացընէ թէեւ համառօտ
 բնագիր մը, այսու հանդերձ իւր համառօտու-
 թեան մէջ պահած է այնպիսի ընտիր ընթերցու-
 ածներ, որոնք արժանի են յատուկ մտադրութեան՝
 ուղղելու համար Պարիսի ձեռագրին եղծուած
 կտորները: Սակայն զարմանալի է որ երկու բնա-
 գիրներու մէջ կը նշմարուին կարեւոր ետեւա-
 ռաջութիւններ, զորոնք իրենց բնական տեղը
 զետեղելու դժուարութիւնը կը յարուցանէ
 մասնաւորապէս ճառին ոչ այնչափ կապակցեալ
 յօրինուածութիւնը. նախկին կարգն որոշելու
 համար հարկաւոր է անպատճառ բուն բնա-
 գիրը:

Ահա այս պարագայիս մէջ թէ իւր
 ընտրելագոյն ընթերցուածներովն եւ թէ տար-
 բեր կարգաւորութեամբը մասնաւոր կարեւո-
 րութիւն կը ստանայ մեր համառօտ բնագիրը.
 հետեւաբար արժանի է անայլայլ հրատարա-
 կութեամբ ծանօթանալու գիտնոց:

Պարիսեան ձեռագրին (= P) յաւե-
 լուածները չենք մուծաներ մեր բնագրին մէջ,
 բայց նկատել կու տանք ծանօթութեանց
 մէջ թէ ուր կը սկսին եւ ուր կը վերջանան
 յաւելուածները, ետեւառաջութիւնները նոյն-
 պէս կը մատնանշենք՝ Pի իջահամարներով

եւ տողաթիւերով, ընթերցուածներու տարրերու թիւնները բնականաբար մանրամասնօրէն կը զետեղենք ստորեւ եւ ամէն անգամ կը ծանուցանենք մեր ընտրութիւններն ու անձնական սրբագրութիւնները՝ որոնց հիմը պիտի կազմէ դասական հայերէնի անյեղլի օրէնքը: Այս օրէնքով ի յառաջագունէ արդէն իրրեւ անհարազատ բնագրէն դուրս հանած ենք յետ-սուկեգարեան բառերով (փառաբանութիւն, գերագոյն, գօլ, բնաւորեալ, արտաշնչումն, տեսական) ու ասութիւններով («զգերագոյնն ունել, լով զփառս», «առ նա ասելով լի գօլ զերկինս», «յամենիցն զազրարեացն») խճօղուած հետեւեալ հատուածը, որ կամ ուրիշ տեղէ մը վերցուած ազուցուած է հոս կամ օրինակողն անձամբ կարկատած է. Պարիսի օրինակը այսպիսի հատուած մը չի ճանչնար.

«[եւ այսպէս տեսցես զնա ի վերագոյն բարձրութիւնսն] զգերագոյնն ունելով զփառս. նստեալ ի վերայ աթոռոյ վերացելոյ եւ բարձրացելոյ, լուիցես եւ զփառաբանութիւն Աբբօքէիցն որ առ նա ասելով, լի գօլ զերկինս եւ զերկիր փառօր նորա: —

Կամիս եւ այլ պատճառսն ուսանել զգրեալսն Պօղոսի՝ որ ասէ վասն նորա թէ որ անհնարին էր օրինացն՝ որով տկարանայրն մարմնովն, Աստուած զորդին իւր առաքեաց յաշխարհ ի նմանութիւն մարմնոյ մեղաց եւ վասն մեղաց եւ դատապարտեաց զմեզս ի մարմնի. զի արդարութիւն օրինացն լինիցի ի մեզ: Զինչ նմանութիւն մարմնոյ մեղաց՝ առաքեալ ասէ զորդին. քանզի բունեաց յանգամս մեր մեղացն օրէնք, եւ տնկա-

կան ցանկութեանն աեսական շարժմունք ի սկզբանէ. Աստուծոյ եղեալ մարմին՝ որ է մարդ, եւ զոր բոս մեզ առեալ նմանութիւնն՝ սուրբ ունէր զմարմինն. եւ ամենայն ճշմարտութեամբ նմանութիւն մարմնոյ մերոյ եղեալ. այլ ոչ եւս բոս նմին մարմնոյ. քանզի վճարեալ լինէր յամենիցն զազրալեացն, որ բնաւորեալ են ի մարմինս մեր ի շարժմանց եւ յարտաշնչմանէ՝ որ տանի զմեզ յոչ պատշաճականս: [Եւ զի մի երկայնեացուք զճառս . . .]:¹¹

Երանելոյն Գրիգորի Սքանչելագործի
խաւսք ի ծնունդն Բրիստոսի:

Խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի աեսանեմք յայսմ աւուր, եղբայրք. հովիւքն հնչեն յականջս,
5 տան աւետիս որդւոց մարդկան. ոչ ի լերինս հաւտից բարբառին, եւ ոչ ի դաշտս խաշանց հնչեն, այլ ի Բեթղեհէմ քաղաքի Գաւթի երգեն զերգս երկնաւորս. հրեշտակք ի բարձանց գոչեն, եւ հրեշտակապետք ի ձայնս նուագարանաց. աւրհնեն
10 քերովբէք երկնից եւ փառաւորեն սերովբէք սրբասացք: Ամենեքեան առ հասարակ առնեն տաւն ցնծութեան՝ զԱստուած աեսեալ յերկրի եւ զմարդիկ վերացեալ յերկինս. ներքինք ի բարձունս աեսչութեամբ եւ վերինք ի ստորինս մար-

1. Գրինք Քի գլխակարգութիւնը, V ունի Երանելոյն Գրիգորի Սքանչելագործի Սրբոյ եպիսկոպոսի նիոյկեսարու՝ Գովեստ ասացեալ ի ծնունդն Բրիստոսի Աստուծոյ մերոյ: — 4. Ք հովիւք. V հրնչեն: — 6. V հրնչեն: — 7. Ք ի Բեթղեհէմ. V ի Բեթղեհէմ: — 8. Ք հոգեւորս . . . ի բարձունս երգեն: — 9. Ք նուագաց: — 10. V քերովբէք . . . սերովբէք: — 14. Ք ի ներքինս:

ծնաւ ի հաւրէ անբակ եւ անբաժին, նոյնպէս եւ
 յերկրորդ ծննդեանս չիք մուտ ամբարշտութեան,
 զի առանց ապականութեան ծնաւ պարկեշտն
 40 զպարկեշտականն. ոչ Աստուած կարեաց համբե-
 րեաց, քանզի Աստուածապէս ծնաւ զԱստուած.
 եւ ոչ կոյսն զապականութիւն ընկալաւ, քանզի
 հոգեպէս ծնաւ զհոգեղէնն: Ուստի ոչ վերին
 ծնունդն պատմի եւ ոչ՝ որ յետոյս եղև քննի,
 45 քանզի ոչ առաջինն եղև կարեաւ.ք եւ ոչ վեր-
 ջինս ազտեղութեամբ: Եւ զի ծնաւ կոյսն այսաւր՝
 գիտեմ. եւ զի ծնաւ ի հաւրէ առանց ժամանա-
 կաց՝ հաւատամ. բայց եթէ զի՛նչ իցեն հանգա-
 մանք ծննդեանն, զայն ոչ լեզուաւ պատմել ուսայ,
 50 եւ ոչ բանիւ քննել, եւ ոչ խորհրդով հասանել:
 Զի Աստուծոյ բնութիւնն ոչ մտանէ ընդ քննու-
 թեամբ, եւ ոչ հասանի խնդրողաց, եւ ոչ կարծի
 յանարգութեան մտաց, այլ զաւրութեան գործոց
 նորա պարտ եւ արժան է հաւատալ: Բնութեան
 55 մարմնոյ են ընթացքս զի կին ամուսնացեալ յղա-
 նայցէ եւ ծնցի որդի, այլ յորժամ կոյս առանց
 ամուսնութեան ծնցի սքանչելեաւ.ք որդի եւ ինքն
 անդէն կոյս մնացէ, ի վեր քան զբնութիւն
 մարմնոյ են իրքն: Արդ՝ որ ըստ մարմնոյ բնու-
 60 թեան է խնդրեսցուք. եւ որ ի վեր քան զբնու-

38. PV երկրորդ, ուղղեցի: — 38. P ոչ է: —
 40. P զպարկեշտն արար: — 41. V ծնաւ Աստուածն,
 P զԱստուած ծնաւ: — 42. V կրեաց: — 43. P հո-
 գեպէս: — 43. V վերջին: — 47. P գիտեմբ: — 47. V
 ծնաւ Աստուած առանց ժամանակի: — 48. P հաւա-
 տամբ: — 48—53. P զի՛նչ իցէ աւրինակ ծննդեանն զայն
 ոչ եւեթ ուսայ պատմել. ոչ բանիւ.ք քննել առի եւ ոչ
 խորհրդով հասանել ուսայ. . . ոչ հասանելի խորհրոց,
 եւ ոչ կարծելի անարգ մտաց: — 54. P պարտ է: —
 55. V ընթացք: — 55. P յորժամ փխկ՝ զի: —
 56. P ծնանի որդի ըստ աւրինի հարսանեաց: — 57—58.
 P անամուսնական ծնանիցի որդի սքանչելեաւ.ք: — 59. P
 րդ չիք: — 59—60. P բնութեան են իրք խնդրեսցուք:

թիւն է լռեսցուք. ո՛չ եթէ զի փախչի ի մէջ,
 այլ քանզի անձառ է՝ լռեսցուք, զի լռութեամբ
 պատուեսցուք զարժանաւորութիւնն եւ մի ըստ
 65 չափ ելանելով անկանիցիմբ յարժանաւոր կար-
 դացն: Զի՛նչ ասացից, եւ կամ զի՛նչ խօսեցայց.
 ի կոյս ծնողն հայեցայց եւ զնորանշան ծնունդն
 տեսից եւ զաւրինակ սքանչելի ծննդեանն ըստ
 նոսին հայեցեալ տեսից. քանզի յազթեալ լինի
 բնութիւն եւ պարտեալ ընթացք կարգացս, զի
 70 ուր Աստուծոյ կամքն իցեն, նոր եւ չքնազ ինչ
 գործ ցուցանի, քանզի ո՛չ ըստ բնութեան մարմնա-
 ւորաց եղեն իբրն նորակերտք, այլ ի վեր քան
 զբնութիւն են զարմանական սքանչելիքն: Խափա-
 նեալ դատարկացաւ բնութիւնս, զի ո՛չ կարաց
 75 ըստ իւրում կամաց ընթանալ, զի զաւրացեալ
 կամքն տէրունական ցուցին զգործս՝ զոր կամեցան:
 Ո՛վ անձառ եւ սքանչելի շնորհք, որ յա-
 ռաջ քան զյաւիտեանս էր միաժինն անշաշա-
 փական եւ պարզական, անմարմին եւ անյաւդական.
 80 եկն եմուտ ընդ ապականացու մարմնովս, զի

61. P փախիցի: — 63. P զարժանաւոր զու-
 բութիւնն: — 63. P է- 4 չիք: — 64. P յերկնաւոր
 պարգեւացն: — 66. V ի կոյսն ծնեալ: — 66. P զնոր
 աննշան, այսպէս է նաեւ էջ 135 զծնունդն նոր-
 աննշան (որ կր պակտի V ի մէջ). իսկ էջ 140 բնագրի նոր-
 աննշանը Մարտէն կ'ուզէ «նոր-աննշան», «զի նոր-
 աննշան պայ-
 ման ծննդեանն մեծաց խորհրդոց լիցի մեզ առիթն»: —
 73. P բնութիւնն: — 73. V պատեալ: — 73. P կար-
 ցաց: — 73. P չէ չիք, այլ նոր տողով կր սկսի «Ո՛ւր
 Աստուծոյ կամքն իցեն»: — 70. P ինչ չիք: — 71. P
 ցուցանին: — 71—73. P քանզի ըստ բնութեան . . .
 իբր . . . ոչ այն ի վեր քան զբնութիւնս: — 73. V
 զարմանական սքանչելիք: — 74—75. V դատապարտե-
 ցաւ բնութիւն . . . ըստ իւրում ընթանալ, իսկ P ոչ
 ինչ կարաց ըստ իւրում կամաց ընթանալ. չէ (V եւ)
 զարմացեալ ցուցին գործքն տէրունական զոր կամեցան:
 — 77. P անքնին խորհուրդ: — 78. P զաշխարհ: —
 79. P անմարմին էր եւ եղև յաւդական: — 80. P
 մարմնով:

յայտնեսցի եւ երեւեսցի: Ընդէր արդեւք եւ
 կամ զլ'արդ: Այլ զի տեսանիցի՝ եւ ուս(ուց)անիցէ
 եւ կատարեալ վարդապետութեամբ առ աներե-
 ւոյթն առաջնորդեսցէ. քանզի յայս իսկ յայտնե-
 85 ցաւ զի զերեւելիսս յաներեւոյթսն փոխեսցէ:
 Եւ վասն զի մարդիկ զաչս քան զլսելիս համարին
 հաւատարիմ, եւ զոր տեսանենն եւեթ հաւատան,
 եւ զոր ոչն տեսանեն յայնմանէ երկմտեն, յայն
 սակս կալաւ յանձին զիւր տեսիլն մարմնով շնոր-
 90 հել, զի լուծեալ քակտեսցէ զանհաւատիցն թե-
 րահաւատութիւն. առ յանձն ծնանել ի կուսէ,
 որ ոչ էր խելամուտ իրացն, որոց ոչինչ եղել կոյսն
 գործակից, քանզի ոչինչ գիտէր զհանդամանս
 իրացն, այլ եղել գործի անճառ զաւրութեանն,
 95 եւ զայն եւեթ իմացաւ հարցանել ցՊարբիէլ,
 եթէ զիւրդ առնիցի ինձ այդ, զի զփորձ առն ես
 ոչ գիտեմ. եւ ա՛ռ զճշմարիտ պատասխանին, եթէ
 հոգին սուրբ եկեսցէ ի քեզ. եւ եթէ զիւրդ էր
 ի նմա եւ յետոյ ի նմանէ, այս են զարմանք եւ
 100 սքանչելիք առանց քննութեան. որպէս իմաստուն
 ճարտարապետ գտանիցէ ատաղձ եւ առնիցէ ա-
 նաւթ ինչ բնտիր՝ ի պատշաճս պիտոյից իւրոց,

82. T տեսանիցէ: — 82. VP ուսանիցէ
 (P կը թարգմանէ doceret): — 83. P ի կատարել
 զվարդապետութիւնն եւ առ . . . — 84. P յայն
 իսկ: — 85. P զերեւելիսս յաներեւոյթս: — 86 P լուսն չիք:
 — 87. P հաւատարիմ համարին: — 87. P տեսանենն:
 — 88. V երկմտին: — 89. P տեսիլ: — 90. P զթե-
 րահաւատութիւնն: — 91. P ծնանիլ: — 92. P ոչ
 չիք: — 92. P որոց ինչ եղել: — 93. P ոչ գիտէր:
 — 94. P այլ ի- գործ է: — 94. V անճառելի: —
 95. V եւս: — 96. P թէ զիւրդ: — 96. V լինիցի:
 — 96. P ինչ այս. զի ես ոչ գիտեմ զառն փորձ.
 (Ղ--Ի. Ա. 34): — 97. P թէ հոգին. P կը յարէ
 «ի քեզ»ին «եւ զաւրութիւն բարձրելոյն հովանացի
 ի վերայ քո» (Ղ--Ի. անդ. 35): — 98—100. P էր ի
 նմանէ եւ յետոյ եւ ի նմանէ. այս են սքանչելիք: —
 101. P արծաթ: — 102. P ինչ չիք: — 102. V պատ-

նոյնպէս եւ Քրիստոս եգիտ սուրբ հոգւով եւ մարմնով զկոյսն եւ ա՛ռ ի նմանէ զչնչական մար-
 105 մինն ըստ պատշաճից իւրոց կամացն. զի զոր աւրի-
 նակ ի սկզբանէ անհնարին է առնել ի հողոյ
 անաւթ, մինչեւ գայցէ ստեղծուած կաւոյն ի ձեռն
 ճարտարապետին՝ որ ստեղծ զնա, նոյնպէս ապա-
 կանեալ անաւթոյն չէր մարթ այլազգ նորոգել,
 110 եթէ ո՛չ էր լեալ պատմուճան արարչին՝ որ զգեցաւն
 զնա: Եւ զայս վասն որոյ իրի. զի զանարգութիւնն
 ի պատիւ շրջեսցէ եւ զարհամարհանսն ի փառս
 հանցէ. առնու զգենու զիմ մարմինս, զի ես եղէց
 բաւական նորա հոգւոյն, եւ տացէ ինձ զհոգին՝
 115 որով զգանձս կենաց շահեցայց. առնու զիմ մար-
 մինս՝ զի սրբեսցէ եւ տացէ ինձ զհոգին իւր՝ եւ
 կեցուցէ:

Ահաւասիկ կոյս յղասցի եւ ծնցի զԵմմա-
 նուէլն, որ թարգմանեալ կոչի ընդ մեզ Աստուած.
 120 ո՛չ այսուհետեւ իբրեւ զլինելոցն պատմէ եթէ
 հայեցեալ տեսցուք յուսով, այլ իբրեւ զլեալ եւ

շաճ. P ի պատշաճ, կ'ընթեռնում ի պատշաճս: — 103. P Քրիստոս արար. եգիտ: — 104—105. P եւ ի նմանէ . . . ըստ պատշաճի իւրոյ կամացն զգեցաւ.». հոս հինգ տող աւելի ունի P. (ԽԴ, էջ 138. տող 2—7): — 106. V անհնարին է յառնել ի հողէ մարմին, մինչեւ կայցէ, P անհնար էր ի հողոյ յառնել մինչեւ գայցէ կաւոյն ի ձեռս: — 108. P նոյնպէս եւ: — 109. P չէր հնար նորոգել, այլազգ եթէ չէր: — 110. P զգեցաւ զնա. հոս 12 տող յաւելուած (էջ 138, տող 11—22), այս յաւելուածէն հինգ տող ունի V շատ ընտիր, տարբեր Pէն. P զի զանարգութիւն ի պատիւ փոխեսցէ, եւ զարհամարհանս ի փառս հանցէ: Եւ փոխանակ փոքր պսակ տացէ, եկեալ մտեալ ընդ իմով մարմնով, զի ես եղէց բաւական նորա հոգւոյն: Առնու զգենու զիմ մարմինս եւ տայ ինձ զիւր հոգին, զի տալովն եւ առնլովն զանձ կենաց շահեցայց: — 113. V զգեստ: — 118. P ծնցի որդի եւ կոչեսցեն զանուն նորա Էմմանուէլ, որ թարգմանի ընդ (ԽԴ. է. 14, ՄԴԲ. Ա. 23): — 120. P զլինելոց պատմի: — 121. P իմասցուք:

զկատարեալ: Ջարմանալ պարտիմք եւ պատմել: առ ի հրէիցն կանխաւ ծառէր, քանզի առ նոսա իսկ կատարեցաւ. առ ի մէնջ եղեւ հաւատարիմ,

125 քանզի առաք ընկալաք եւ հաւատացաք. առ ի հրէիցն անուանեալ կոշէր, թէ ահաւասիկ կոյս յղասցի. ծառ իրացն՝ առ խաչահանունն եւ շահ արդեանցն առ եկեղեցի. նա զօրինադրին տախտակն էառ եւ սա զմարգարիտն պատուա-

130 կան ստացաւ. նա զասր ծիրանեացն եներկ եւ սա զծիրանական պատմութեանն զգեցաւ. կոյսն հրէական էր՝ որ ծնաւ եւ ընկալան զնա ամենայն տիեզերք. ժողովուրդն սնոյց եւ յանձանձեաց, եկեղեցի ընկալաւ եւ պտղաբերեաց. առ ի նմանէ

135 տաշտ պղզւոյն եւ առ ի սմանէ ողկոյզն ճշմարտութեան. նորա զծիրոն ճմլեցին եւ հեթանոսք զանապակ ըմպելի արբին. նորա զհատ ցորենոյն ցանեցին, եւ հեթանոսք հաւատովք զհասկն հնձեցին. հրէայքն խոպանացեալք հեղձան փշովք

140 եւ հեթանոսք զմայլեալ լցան պտղովք. նորա զաւանդս արինացն մեկնեն եւ հեթանոսք զպտուղն կենաց կթեն:

Ահա կոյս յղասցի. մեկնեա՛ մեզ ո՛վ հրէայ. ասա՛, զի՛ ծնաւ կոյսն, որպէս առ Հերովդէսն ասա-

122. P զկատարեալ պարտ է զարմանալ եւ պատմել: — 123. V քան: — 123. P առ ի նոցանէ իսկ (M. in eis): — 124. P եւ առ ի մէնջ: — 126. P առ ի հրէիցս: — 126. P ահա: — 128. P զաւրինագիծ տախտակն: — 131. P զտիրական: — 132. P է- չէք: — 134. P պտղալից եղեւ: — 135. P արմատ: — 137. P խորհրդական . . . արին, որ կ'ուղղուի արբին. (Ա. Վ. Բ. Ժ. 4): — 137. V զհատ: — 138. P սերմանեցին, եւ հեթանոսքն զհասկն հնձեցին հաւատովք V հաւատով: — 139—140. P հրէայք խոպանացեալ . . . զմայլեցան պարգեւաւք. P կը յաւելլու հոս նորա ընդ արուք (կ'ուղղուի արուգ) ծառովն նստելին, եւ հեթանոսք ընդ ոստովք ծառոյն կենաց: — 141. P զաւանդս . . . մեկնեցին: — 142. P զպտուղս հոգեւորս: — 143. P ահաւասիկ: — 143—145. P ո՛վ հրէայ,

- 145 ցեր. նմա ասացեր զի սպանցէ զմանուկն եւ յինէն
 թագուցանես, քանզի երկիր պագանեմ: Ասա՛
 ինձ ո՛վ հրէայ, ծնաւ կոյսն եթէ ոչ ծնաւ. ընդ էր
 խաբեցեր զչերովդէս, որ եհարցն զքեզ, թէ ո՞ր
 ծնանիցի Բրիստոսն. ոչ դուք ի հարցանելն նորա
- 150 ածէք վկայ զՄիքիէ մարգարէ, զի զձեր բանն
 հաստատեսցէ եւ արասցէ զճառն հաւատարիմ,
 այնու թէ՛ դու Բեթղեհէմ տունն Եփրատայ, ոչինչ
 կրտսեր ես յիշխանս Յուդայ. ի քէն ելցէ ինձ
 իշխան որ հովուեսցէ ժողովրդեան իմում Իս-
- 155 րայելի: Միթէ ես զտեղին կամ զգեաւղն գիտէի,
 կամ զծննդեանն աւրինակ ճանաչէի, ոչ կանխաւ
 մարգարէքն գուշակեցին եւ քարոզեցին զնա Աս-
 տուած: Եսայի ասէ. ահա կոյս յղասցի եւ ծնցի
 որդի, եւ կոչեսցեն զանունն նորա Էմմանուէլ, որ
- 160 թարգմանի ընդ մեզ Աստուած: Եւ եթէ եղեւ
 մարգարէութիւնն, հաւատալ պարտիս. միթէ

զո՛ւ . . . կոյսն, համարձակեա եւ ճառես որպէս Հերովդէին ասացեր: Այլ գիտեմ զի ոչ համարձակիս եւ ճառես զճշմարիտն. զի չես արժանի, նմա ասացեր . . . : — 145. P Է- չիք: — 146. P զի երկիր պագանեմ նմա. հոս կը սկսի ետեւառաջութիւնը, Pի մէջ համապատասխան հատուածը տես էջ 140, տող 16: — 147. P հրէա. «եթէ ոչ ծնաւ ին (տ. 147) կը կցէ P Զի եթէ ծնաւ հաւատա ի ծնունդ նորա, նոր եւ չքնաղ. եւ եթէ ոչ ծնաւ, ընդէ՞ր . . . — 148. P զչերովդէս (V զՀերովդէն) որ ընդ քեզ հարցանէր թէ ուր ծնանի Յիսուս Բրիստոս (ՄԻԲ. Բ. 5). Մի շարունակութեան համապատասխան տեղը տես P 140, տ. 21. ոչ դուք ձեզէն ի հարցանելն Հերովդի ածէք: — 150. P զՄիքիս: — 151. P զճառսն հաւատայի, եւ դու Բեթղեհէմ տունդ, V Բեթղեհէմ: — 152-54. P ոչ ինչ ես նուազեալ յիշխանս Յուդայի . . . իմոյ (ՄԷ+. Ե. 2. ՄԻԲ. Բ. 6). Մի շարունակութիւնը տես P 140, տ. 19: — 155. V եւ: — 156. P զաւրինակ: — 156. V ճառէի: — 156. P [եթէ, յաւելուած Մարտէնի] ոչ մարգարէքն կանխաւ գուշակէին. Եսայիս զնա Աստուած քարոզէ, կոյս յղասցի, ասէ, եւ . . . — 159. V Էմմանուէլ: — 160. P որ թարգմանեալ կոչի: — 160. P Է- չիք: — 161. «պարտիս» P հոս չորս տող

մեք զերբայեցւոց լեզուն գիտեաք խաւսել երբեք,
 այլ գուք մեզ զաւրէնս եւ զմարգարէս մեկնեցէք
 եւ ուսուցէք, եւ զի՞նչ մեք ուսաք անտի, այլ
 185 զի յառաջ քան զծնունդն եւ յետ ծննդեանն
 գտաւ կոյսն ի կուսութեան. ծնաւ կոյսն՝ ո՛չ որպէս
 ինքն կամեցաւ, այլ զոր աւրինակ ծնունդն կամե-
 ցաւ. ո՛չ բնութեամբ մարմնոյ վարէր եւ ո՛չ ընդ
 170 բնութեան մարմնոյ: Ո՛վ պատերազմողք պիտա-
 նիք եւ դատախազք մարդասէրք, որք զծնեալն ի
 Բեթղէհէմ Աստուած եւ որդի Աստուծոյ քարո-
 ղեցին եւ զղաւղեալ ծածկեալն ի մուր՝ տէր
 ամենայնի յայտ արարին, եւ որ յայրին ամփոփեալ
 175 բազմէր, ցուցին զնա աւամայ Աստուած. երախ-
 տաւորք եղեն իբրեւ ո՛չ կամաւ, բարեկամք՝ եւ ո՛չ
 յիւրեանց մտաց, քանզի նորա թագուցանել
 կամէին, այլ յայտնեցին եւ ո՛չ հաւատացին:

Տեսանես տգէտս զվարդապետս. զի զոր ինչ
 180 ուսուցանենն ո՛չ գիտեն. ինքեանք քաղցեալք՝
 եւ զայլս կերակրեն, ծարաւիք՝ եւ այլոց տան
 ըմպել:

[Արդ՝] նոր եւ չքնաղ եցոյց զծնունդն իւր

աւելի ունի: — 161—162. P միթէ զլերբայեցւոց լե-
 զուն մեք երբեք գիտեաք, V երբեք: — 163. P զաւ-
 րէնսն եւ զմարգարէսն մեկնեցիք ետուք եւ... — 164.
 P եւ զի՛նչ արդեւք ուսաք անտի: — 166. V «ծնաւ
 կոյսն», հմմտ. P էջ 139, տող 10: — 167. P ինք...
 այլ որպէս: — 170. V «Ո՛վ պատերազմողք», հմմտ.
 P էջ 141, տող 9: — 171. P ո՛վ դատախազք...
 որ զծածկեալն ի Բեթղէհէմ, V ի Բեթղէհէմ: — 173.
 V զղաւեալն ծածկեալ: — 176—176. P նստէր... զնա
 Աստուած: Աւամայ երախտաւորք... ոչ իւրեանց կա-
 մաւ: — 176. P բարերարք: — 177. P թագուցա-
 նէին: — 179. P տգէտ վարդապետս: — 180. P ու-
 սուցանեն չգիտեն: — 183. V «[Արդ՝] նոր եւ չքնաղ»,
 հմմտ. P էջ 139, տող 18 «զՏէր բնութեան մար-
 մնոյն, որ եւ չքնաղ (ուղղեի մարմնոյ նոր եւ չքնաղ)

Քրիստոս փրկիչն աշխարհի. զի յայտնի լինի զաւ-
 185 բուծիւն իւր, եւ զի ցուցանիցէ, եթէ եւ ի մարդն
 լինել ոչ իբրեւ զմարդ ծնանի, այլ իբրեւ զԱս-
 տուած՝ մարդ լինի, զի չէ ինչ դժուարին կամաց
 նորաւ Քանդի նա էր, որ ի սկզբանէ էր, եւ ի կոյս
 երկրէ ստեղծ զԱդամ, եւ յԱդամայ առանց կնոջ՝
 190 ի պատկեր կնոջ էած զԵւա: Եւ զոր աւրինակ
 Ադամ առանց կնոջ եբեր յառաջ զկինն առաջին,
 սոյնպէս եւ յայմ աւուր առանց առն ծնաւ կոյսն
 զԱդամ երկրորդ՝ փրկիչ աշխարհի. ըստ որում
 մարգարէն ասէ, զի մարդ է եւ ո՞ ծանիցէ զնա.
 195 զի մարդ է, քանզի մարդ երեւեցաւ. եւ Աս-
 տուած, զի յԱստուծոյ ծնաւ: Եւ քանզի պար-
 տական էր ազգ կանանց՝ հատուցանել փոխարէնս
 արանց, զի որպէս յԱդամայ կին առանց կնոջ,
 նոյնպէս եւ ի կնոջէ այր առանց առն. զի հա-
 200 տուցէ զփոխարէնսն Եւայի, զոր պարտէր Ադա-
 մայ, վասն այսորիկ կոյսն առանց առն ծնաւ
 զԱստուած մարդ եղեալ, զի մի մեծամտեցէ
 Ադամ, եթէ առանց կնոջ կին ընծայեցոյց, այլ
 զի հասարակ սքանչելաւքն ցուցէ հասարակաց
 205 պատիւ, երկոցունց կողմանց բնութեան արանց եւ
 կանանց՝ միով կշռով. եւ զոր աւրինակ յԱդամայ

ծնունդ եցոյց աշխարհի: — 181. V զաւբուծիւնն իւր
 եւ զի ցուցէ զի: — 185. P էթէ մարդն լինելով: —
 187. V չէր: — 187. «կամաց նորաորին կր յարէ P
 3¹/₂ տող յաւելուած: — 188. P ի սկզբանէ ի կոյս
 երկրէ: — 190. P ած ի պատկեր կնոջ զԵւայ (V զԵ-
 ւայ): — 192. P է- չէք: — 192—94. P ծնաւ կոյսն
 առանց առն ըստ այնմ աւրինակի զոր մարգարէն ասէ
 թէ մարդ. . . — 195. V է-: — 195. P երեւեցաւ
 Քրիստոս զ՝ յԱստուծոյ էր ծնեալ: — 196. P զի: —
 197. P զփոխարէնս: — 200—203. P ազգի արանց, զի
 մի մեծամտեցէ Ադամ եթէ (V թէ). . . ընծայեցոյց:
 Վասն այնորիկ եւ կոյսն առանց առն ծնաւ զԱստուած
 բան յալ մարդ: — 204. V հասարակաց սքանչելաւք
 . . . հասարակ պատիւն երկուց: — 206. P միով կշռով:

առաւ կողն, եւ ոչ նուազեցաւ, նոյնպէս եւ ի կուսէն առաւ մարմինն, եւ ոչ եղեւ գողացեալ կուսութիւնն. ողջ եւ անարատ մնաց Ադամ յետ
 210 առնլոյ զկողն ի նմանէ, նոյնպէս եւ կոյսն առանց արատոյ կաց մնաց յետ ելանելոյ մարմնոյն ի նմանէ. ծնաւ կոյսն [ի] յայրին, եւ զոր ոչն տանին երկինք, բաւական եղեւ մուրն ի բնակութիւն: —

Արդ՝ զոր ասացից կամ զոր խաւսեցայց, զի
 215 հիւսն եւ մուր տեսանեմ, եւ մանուկ եւ կոյս ծնաւ, յամենայն պիտոյից չքաւոր, ամենեւին ընդ աղքատութեամբ եւ ընդ կարաւտութեամբ: Եւ արդ՝ տես զմեծութիւնն, յորպիսի աղքատութիւն էջ, ըստ առաքելոյ, թէ վասն մեր աղքատացաւ մեծատունն. զի ոչ մահիծ եւ ոչ անկողին,
 220 այլ ի շոր մուր եղեալ: Ո՛վ աղքատութիւն աղբիւր մեծութեան եւ կարաւտութիւն բղխիչ դանձուց. աղքատութեամբ երեւեալ եւ լնու մեծութեամբ զաղքատս եւ ի մուր անբանից
 225 բազմեալ եւ հրամանաւ շարժէ գտիեզերս. ի խանձարուրս պատեալ ծպտեալ եւ խզէ զմեղացն

— 207—209. P կին եւ նա ոչ նուազեաց... մարմին եւ նա ոչ նուազեաց եւ ոչ՝ գողացեալ եղեւ կ.: — 20. V առնելոյ: — 211. V ինչ չիք: — 211. P ելանել Աստուծոյ բանին: — 212. P ընչ ինչ ինչ չիք: — 212. V «եւ զոր ոչն» հմմտ. P էջ 141. տ. 31 զոր ոչն» հմմտ. P էջ 141, տող 31 զոր ոչն տեսանեն երկնայինք: — 214. V «Արդ զոր ասացից» հմմտ. P էջ 143. տ. 1: — 214. P եւ կամ: — 116. V ծընեալ... չքաւորս: — 217. P կարաւտութեամբ եւ լի ամենայնիւ: Եւ...: — 218. VP յորպիսի էջ աղքատութիւն (P յաղքատութիւն), ուղղեցի: — 219. P ըստ այնմ որ Առաքեալ ասէ թէ: — 219—220. P որ մեծատունն էր (Բ. Կ. Բ. 9): — 220. P մահիծս, այս հատուածը կուզէի ընթեռնուլ՝ զի ոչ ի մահիծս եւ ոչ յանկողինս, այլ... — 221. P այլ ի խանձար] ուր եղեալ: — 222. V բարութեան: — 222. P գտիչ: — 223. V չիք զոր ոչն ինչ... զոր ոչն: — 224. P ինչ չիք: — 225. V շարժէր: — 226. VP զմեղացն խզէր (P խզէ) զկապանս, ուղղեցի.

զկայանս: Արդ՝ յորժամ տեսցես մանուկ պատեալ ի խանձարուրս, մի մինչեւ ի մարմնոյ ծնունդն նորա հաստատեսցես զխորհուրդսդ, այլ
 230 ել ի վեր ի տեսութիւն աստուածավայելու շփոթաց նորա, թո՛ւ զմիտս քո, ել ի վերին իսկ յերկինս, եւ այսպէս տեսցես զնա ի վերադոյն բարձրութիւնսն:

Եւ զի մի երկայնեսցուք զճառս, այսուիկ
 235 արասցուք զլուս եւ վճիռ, եթէ զիւրդ բանն անշարշարական եղեւ մարմին եւ երեւեցաւ անփոփոխականն մնալով աստուածականն բնութեամբ:

Եկայք այսուհետեւ՝ արասցուք տաւնս եւ
 240 տարեկանս մեծաւ յնծութեամբ. նոր են արեւք տաւնիս, քանզի շքնաղ ծննդեանն են պատճառք. յայսմ աուր տաւնի մեծի լուծան կապանք ժամանակաւորք. սատանայ յամալթ եղեւ եւ դեք ամենայն ի փախուստ դարձան. մահ մեռուցիշ ի
 245 կեանս փոխեցաւ. դրախտն բացաւ աւազակին. անէծքն յարհնութիւն դարձաւ. մեղքն յետս ընկեցան. հրեշտակք մարդկան եղեն հաղորդք

V կը կցէ այս տեղ հաստուած մը, որ կը պակսի Քի մէջ. ինչպէս լեզուական նկարագիրը կը ցուցնէ. անհարազատ է այս կտորը, բաց ի «Արդ՝ յորժամ... բարձրութիւնսն» հաստուածէն, զոր միայն կ'առնունք մեր բնագրին մէջ (տես վերը էջ 34): — 234. «Եւ զի մի» տես Ք էջ 142, տող 32: — 234. Ք այլ այսու: — 235. VP անշարշարեի, ուղղեցի դասական հայերէնի հոգեդոյն համաձայն: — 237. Ք ամփոփոխական մնալով իւրով բնութեամբ լ'աստուածութեանն: — 239. «Եկայք այսուհետեւ» հմմտ. Ք էջ 14, տող 16: — 239. Ք էջ 14: — 240. Ք էջ 14: — 241. Ք ծննդեան: — 241. V ճառք: — M. quoniam mirabiles sunt partus rationes (էջ 392): — 245. Ք դարձաւ: — 245. Ք Չեա. Դ-Ի-Դ, երկրորդ ձեռք մը լի վրայ աւելցուցած է փոքրիկ շ: — 246. V յեղաշրջեցաւ: — 246. Ք եւ մեղք ամենայն յետս անկան, եւ երեք տող յաւելուած: — 247. Ք ընդ մարդկան:

եւ մարդիկը ընդ հրեշտակս համարձակեցան .
 ընդէր արդեւք . քանզի Աստուած եկն յերկիր եւ
 250 մարդիկ յերկինս վերացան , եւ եղեն խառնուրդք
 ամենայնի , քանզի հաճեցաւ Աստուած բովանդա-
 կել զամենայն յանձին իւրում . միաւորէ ընդ վեր-
 նոցն զներքինս . եղեւ մեզ խաղաղութիւն Քրիս-
 տոս . որում ընդ Աստուծոյ հաւր փառք , պատիւ
 255 եւ երկրպագութիւն հանդերձ կենդանարար եւ
 ազատիչ սուրբ հոգւովն , այժմ եւ միշտ եւ յա-
 լիսեանս . ամէն :

249. P արդեւք եւ վասն որոյ իրաց . Այլ քանզի . . .
 — 249. P յաշխարհս : — 250—51. P եւ եղեւ խառն
 ամենայնի : — 251—57. P քանզի հաճեցաւ . . . Ահա շիք :

ՉԵՌԸԳՐԸԿԸՆ ՀԸՄԵՄԸՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ
ՅԵՍՈՒԸՅ, ԴԸՏԸԻՈՐԸՅ, ԹԸԳԸԻՈՐՈՒԹԵԸՆՅ
ԵՒ ՄՆԸՑՈՐԳԸՅ ԵՓՐԵՄԵԸՆ ՀԸՅ ՄԵԿՆՈՒ-
ԹԻՒՆՆԵՐՈՒ

Եփրեմի լայն գրականութիւնը տակաւին
չէ յարգուած քննադատօրէն յօրինուած ամ-
բողջական հրատարակութեամբ ո՛չ Եւրոպայի
մէջ եւ ո՛չ մեր քով: Եփրեմեան գործոց վեճեփա-
կի քառահատոր տպագրութիւնը¹ վրիպակաւոր
ձեռագիրներու «ցսիւղորայս» հաւատարիմ ար-
տագրութիւնն է պարզապէս, ուր չի մատնուիր
ձեռք մը՝ որ փոյթ տարած ըլլայ գոնէ ակնյայտնի
վրիպագրութիւններն ուղղագրելու, քննական
միտք մը՝ որ մամուլի յանձնուելի հատուածին
հարազատութեան կամ ոչ-հարազատութեան
մասին գոնէ տարակոյս յարուցած ըլլայ: Der Text
ist durch Myriaden von Fehlern verun-
staltet und der Leser muss sich in diesem
Gestrüppe Schritt für Schritt durch Emen-
dationen den Weg bahnen. Կր ու մ բ ա խ է ը ի
այս բացատրութիւնը² որչափ ալ չափազանց

¹ Սրբոյն Եփրեմի Մատենագրութիւնք, 4 հատ.
վեճեփակ 1836:

² K. Krumbacher, Miscellen zu Romanos,
München 1907, 79.

ըլլայ հայ հրատարակութեան համար, այսու հանդերձ մութ ու անորոշ հատուածներ, տարակուսական, կասկածելի բառեր ու ձևեր կը հարկադրեն զմեզ իրապէս՝ «այս խռուացեալ մացառուտքի մէջէն սրբագրութիւններով քայլ առ քայլ միայն ճանապարհ հորդել»։ Այս քրտնաբեր աշխատութիւնը բնագրական համեմատութիւններով փոքր ի շատէ կը նուազէր անշուշտ եթէ հայերէն ծանօթ բնագրին համապատասխան ասորի բնագիրը տուժած չըլլար իւր ինքնակաց գոյութիւնը¹։ Կարեւոր պակաս մըն է այս բնականաբար, զոր առ այժմ կը մեղմէ գոնէ ձեռագրական համեմատութեան կարելիութիւնը։ Եթէ ճոխ մատենագարաններու անարգել մուտ գործող գրասէրներն յանձն առնուին ձեռագրական պարզ համեմատութիւններով միայն մատչելի ընել հասարակութեան այլուստ անհպելի ձեռագիրներու կարեւոր ընթերցուածները, այսու, կը կարծենք, պատեհութիւն կը տրուէր նախնեաց մատենագրութիւններով զբաղող անհատի մը՝ ցիր ու ցան սփռուած համեմատութիւններն ի մի հաւաքելով կազմել ըստ կարելոյն անեղծ ու անսխալ բնագիր մը։ Նման ծառայութիւն մը մատուցանելու դիտմամբ ահա կը ձեռնարկենք յաջորդ համեմատութեան, որով շատ բան կը լուսաբանուի, շատ բան կ'ուղղագրուի Եփրեմի Ս. Գրոց մեկնութիւններու մէջ։

Տպագրին հանդէպ համեմատութեան միւս

¹ Այս մասին ուրիշ առթիւ պիտի խօսինք։

եզրը կը կաղմէ մեզի Մատենադարանիս թիւ 229 ձեռագիրը, մանրամասնօրէն վերլուծուած Տաշեանէ¹, ուր կը բովանդակուին ի մէջ այլոց թղ. 165ա—169բ Սրբոյն Երեմիայի Մեկնութիւն Յեռոնի [Էրատրացի]², թղ. 171ա—177բ Մեկնութիւն Գրոցն Գրատրացի³, թղ. 191ա—211բ Մեկնութիւն Կառնոսի Լեոնտացի⁴, թղ. 203բ—211 Երեմիայի Լեոնտացի⁵, թղ. 211բ—226բ Մեկնութիւն Երեմիայի Լեոնտացի. թղ. 222բ առանց յատուկ բաժանման կը սկսի չորրորդ թագաւորութեանց մեկնութիւնը. լուսանցքի վրայ կայ միայն Չոր. Լեոնտ., վերջ թղ. 22բ⁶. թղ. 222ա—236բ Մեկնութիւն Գրատրացի Իբրամեանոս⁷:

Ահա այս հատուածներն համեմատելով զգուշութեամբ տպագրին հետ՝ ընտիր ու հարազատ ընթերցուածները պիտի մատնանշենք մի առ մի. բաց տպուած բառերն ու հատուածները կը նշանակեն ուղիղ ընթերցուածները. պիտի փութանք յիշատակութեան նիւթ առնելու նաեւ տարակուսական հետաքրքիր ձեւերը եւ

1 Յուլիոս, էջ 592-596:

2 Տպ. Հոր. Ա. «Մեկնութիւն Յեսոզայ», 307-322. սկիզբը (տպ. էջ 299-307) չէ առնուած Ձեռագրին մէջ:

3 Տպ. անդ. «Մեկնութիւն Աղգաց», էջ 325-347:

4 Տպ. անդ. «Մեկնութիւն Սամուէլի», էջ 351-412:

5 Այս բաժանմունքը չկայ տպագրին մէջ ուր Սամուէլի Մեկնութեան մասը կը կազմէ ձեռ. «Երկրորդ թագաւորացը, հմտո. Տաշեան, անդ. 595:

6 Տպ. «Մեկնութիւն թագաւորութեան», էջ 415-60:

7 Տպ. 463-495:

ուր հարկ է պիտի կցենք նաեւ մեր անձնական դատումները:

Համեմատութեան անցնելէն յառաջ սակայն հարկ կը զգամ այստեղ մտադրութիւն հրաւիրել հետեւեալ կարեւոր կէտին: Ինչպէս կը տեսնուի, Եփրեմի Մեկնութեան եւ ի մասնաւորի վննետիկեան հրատարակութեան եւ Ս. Գրոց թարգմանութեան գլխակարգութիւնները չեն համաձայնիր իրարու. Ս. Գրոց Ա եւ Բ թագաւորութիւնները Մեկնութեանս մէջ կ'անուանուին «Գիրք Սամուելի» եւ կը կազմեն միայր մատենագրութիւն մը, զոր վարդան հետեւելով Ս. Գրոց բաժնած է երկու հատուածի. Եփրեմի քով Աստուածաշունչի Գ. եւ Դ. թագաւորութիւնները կը կազմեն բուն թագաւորութեան գիրքը, որ նոյնպէս բաժանում չունի, այլ կը կոչուի «Մեկնութիւն թագաւորութեան», այսպէս է նաեւ «Մեկնութիւն դպրութեան Ի. բ. ր. ամենու», ուր չկայ բաժանումն Մնացորդաց Ա եւ Բ գրքերու: Եթանասնից թարգմանութենէն այս շեղումները բարեբախտաբար առիթ չեն տուած ընդօրինակիչներու փոփոխութեան ենթարկելու Մեկնութեանս սկզբնական հնագոյն բաժանումները¹, որոնք ի մէջ այլոց մեծ ապացոյց են իրրեւ հարազատ եփրեմեան ընդունելու հայ մեկնութիւնը, որոնք — ինչպէս ըսինք — չեն համաձայնիր

¹ Հմտ. F. Kaulen, Einleitung in die hl. Schrift, alten und neuen Testaments, Քրայբուրգ 1876, էջք 186, 201:

Եփրեմի անուամբ ծանօթ հատակոտորներու հետ¹։

Գիտողութիւն մըն ալ Իբրամէն ընթերցուածի մասին. ինչպէս երբայական նոյնպէս ասորի Ս. Գիրքը Մնացորդաց մատեանը կը կոչեն «Գիրքէեովմին» = verba aut res gestae dierum², մեր նոտագրած իմաստով առած է Եփրեմի Թարգմանիչն ալ ասորի բառը. «Մատեանագիրն դպրութեան իբրամեանու, զի է մեկնութիւննորա դպրութիւն՝ վարումն աւուրց թագաւորաց Յուդայ» (էջ 463) եւ դարձեալ «կատարեցաւ մեկնութիւնն դպրութեան իբրամեանու³, զի սա ինքն է (Չեռ. իսկ տպ. չիք է) վարումն աւուրց թագաւորաց Հրէաստանի» (էջ 495). այս մեկնութիւնը սակայն ի զուր պիտի որոնենք Իբրամէն բառին մէջ. «էնը ܘܘܟܝ (օր) յոգնակին է անշուշտ՝ ܘܘܘܘ, իսկ էֆրը բնաւ իմաստ չունի, այս պատճառաւ թոյլ կու տամ ինծի ուղղագրութիւն մը փորձել եւ էֆրը ընթեռնուլ ܘܘܟܝ (= ܘܘܘܘ), որով կ'ունենանք դպրութիւն Գիբրամեանու⁴, որ է բառական «վարումն աւուրց»։

¹ A. Pohlmann, S. Ephraemi Syri commentariorum in s. Scripturam textus etc. 1862, part. 1, էջ 8, 26-27։

² Տես H. Zschokke, Historia sacra antiqui Testamenti, ed. VI. Vindobonae 1910, էջ 311։

³ Տես նաեւ «Երբոյ աւուրս գրեցաւ սոյն դպրութիւնս այս իբրամեանու» (էջ 465)։ Բացաձիգ տպուածը Պատճառաց զբքին հեղինակը կը հասկնայ «Գիրքէեովմին» հմտ. Տաշեան, անդ. էջ 216։

⁴ Այս առթիւ համեմատելու է Յերոնիմեայ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՅԵՍՈՎԱՅ: — 1. V (= վենեաիկեան տպագրութիւն) էջ 307 «Մի կոտորեսցին ի սրոյ սուսերի Յեշովայ = W (վիեննայի ձեռագիր) Թղ. 165ա «ի սուր սուսերի»: — 2. V էջ 308 «Արհամարհեսցի նա... յերկիրն պարգեւաց» = W Թղ. 165ա «յերկրին»: — 3. էջ 309 «նովաւ եղեւ ազդ ամենայն ժողովրդեանն», W ունի, Թղ. 165բ «ազդ ումն»: — 4. V էջ 310 «հանել զկաւ շիկս ի յօտից իւրոց» = W անդ. «յօտից իւրոց». դասական հայերէնի մէջ է եւ յ նախ դիրնեբու միասին գործածութիւնը յետսամուտ կը ցուցնեն համեմատութիւնները, հմմտ. «է յաւր կոտորածին», էջ 329, 2. «յաւր», Թղ. 172ա. «է յաղաւթից», էջ 356, 2. «յաղաւթից», Թղ. 192բ. «է յղեւտացւոց», էջ 371, 2. «ղեւտացւոց», Թղ. 197բ. «է յորդւոցն», էջ 374, 2. «յորդւոցն», 198բ. «զառ է յապայսն», էջ 384, 2. «զառ յապայսն», Թղ. 202ա. «է յառաջին», էջ 404, 2. «յառաջին», Թղ. 209ա. «յալեորէ, էջ 430, 2. «է յալեորէ», Թղ. 216բ. «է յելթներորդ», էջ 486, 2. «ելթներորդ», Թղ. 234ա. — 5. V էջ 310 «ի զաւրագլուխ անդ՝ որ եկեալ էր = W անդ. «այն որ եկեալ էր»: — 6. V անդ. «առաջին աւրն եւ զերկրորդն» = W 166ա «զառաջին աւրն...»: — 7. V էջ 311 «ի խրախոյս բարբառ աղաղակի» = W անդ. «եւ ի բարբառ»: — 8. V անդ. «մինչեւ ցայսաւր իսկ կան» = W անդ. «մինչեւ ցայսաւր իսկ կայ նա»: —

«Վասն յերկուս գիրս առ ի հերբայեցւոցն բաժանելոյ» հատուածին (հմմտ. ԲՁՄՎ. 1877, էջ 202-203 եւ ԱՐՇԱԼՈՅՍ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ 1867, Թիւ 811-812) սա ընթերցուածը «զրամբրէ եօվմինն, որ նշանակէ զբանս աւուրց» = լատ. *dibre haiamim, id est verba dierum.*

«*յաներկիւղ յանհոգ յապահոզ վատահոսթեամբ*» = *W* անդ. «*աներկիւղ անհոգ եւ ապահոզ վատահոսթեան*»: — **20.** *V* էջ 320 «*զուխուէն որ ուխտեցին*» = *W* 168բ «*զորն. դասական հայերէնի մէջ փոխանակ շր... կամ յր... գործածելու որ... գործածելը ոչ թէ հին մատենագրութեան կամ ընտանեկան լեզուին բնութիւնը կը թուի թէ կը տանէր (Ա յարնեան, քննակ. քեր. Ն-Ի-Ղ-1-1, էջ 90—91) այլ կ'երեւայ թէ յետին դարերու աղաւաղում է, համեմատութենէն յայտնի կ'իմացուի թէ դասական լեզուն ունէր իւր բնորոշ օրէնքները, հմտ. Եփր. Ա, էջ 320 «*շինեաց շեղանն*», 2. «*սեղանն*», Թղ. 168բ. էջ 321 «*եա Եսաւայ շխառն Սէիրա*», 2. «*լեառն*», Թղ. 169ա. էջ 338 «*որ սպանին*», 2. ուղիղ «*չոր սպանին*», Թղ. 175ա. էջ 305 *տես(այրն) շհարճն*, 2. «*հարճն*», Թղ. 177ա. էջ 386 «*ոչ ունէր նա... շշուշ մարգարէին*», 2. «*շուշ*», Թղ. 203ա եւ այլն: — **21.** *V* անդ «*այլ զի մի ասիցեն վաղիւ որդիքն ձեր*» = *W* Թղ. 168բ «*այլ զի մի դարձուսցեն որդիքն ձեր զմեր որդիսս ի տեառնէ, վասն այն շինեցաք զնա զի մի ասիցեն*». բացատիպ հատուածը կը պակսի բնագրին մէջ: — **22.** *V* էջ 321 «*գնացեն ընդ շաւղաց*» = *W* Թղ. 169ա զհետ շաւղաց: — **23.** *V* անդ. «*գործովք ձերով*» = *W* անդ. «*ձերովք*»: — **24.** *V* անդ. «*ժողովեաց զնոսա... ասելով ցնոսա*» = *W* անդ. «*ասել ցնոսա*». համեմատէ վերը, էջ 14: — **25.** *V* էջ 322 «*պաշտան զից գիական*» = *W* Թղ. 169բ «*գիականց*»:*

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՒՆ ԳՐՈՑ ԱԶԳԱՑ: — **1.** *V* էջ 325 «*ժողովրդեանն եւ ի հեթանոսս*» = *W* Թղ. 171ա «*ի ժողովրդեանն*»: — **2.** *V* անդ. «*Քանզի որպէս յար է* — դատաւորու-

թեանն Յեշուվայ, հատուածը Մատենադարանիս
 թիւ 47 2.ին մէջ այսպէս պարզուած է «Քանզի
 որպէս սկիզբն առաջնորդութեանն Յեսուայ ի
 կատարման մարգարէութեան եւ առաջնորդու-
 թեանն Մովսէսի եղեւ, սոյնպէս սկիզբն դա-
 տաւորացն որ կացին զկնի Յեսուայ, ի վաշ-
 ճանին Յեսուայ եղեւ»։ — **3.** Վ էջ 327 «Ի
 նմա իսկ խոստացեալ է» = W թղ. 171ա
 «նմա իսկ»։ — **4.** Վ էջ 328 «խաւսեցին...
 խնամութիւն ընդ քանանացիս» = W 171բ
 «խառնեցին», երկուքն ալ ընտիր։ — **5.** Վ
 անդ. «կացոյց տէր փրկիչ զԳոթոնիէլ» = W
 անդ. «կացոյց նոցա տէր»։ — **6.** Վ էջ 329
 «մատնեաց զնոսա ի ձեռս... զաւրավար զաւ-
 րացն նորս Սիսարա» = W անդ. «...զաւրա-
 վար ի զաւրացն նորս Սիսարայ»։ — **7.** Վ անդ.
 «վարել ընդ քեզ տասն հազար յորդոց Նեթ-
 թաղիմայ» = W թղ. 171բ—172ա «տասն
 հազար այր յորդոցն...»։ — **8.** Վ էջ 331
 «ի ձեռն ծածածկողին» 2. «միւս օրինակ» ի հա-
 մաձայն կ'ընթեռնու «ծածկողին» թղ. 172բ։
 — **9.** Վ էջ 331 «սակաւքն եւ նուազքն» =
 W թղ. 172բ «նուազուէքն», եւ ի հակա-
 ռակէն տպ. էջ 369 «սակաւքն եւ նուա-
 զուէքն»։ 2. թղ. 197ա «նուազքն»։ —
10. Վ էջ 332 «անկանի զարմացումն յաւր-
 հնիչս եւ յերգարկս... ի ձեռն վաթարի եւ
 ծանակի անկաւ պարծոյկ քաջամարտիկն»
 միւս օր. «յերգակս... ծանայ եւ պարուկ քա-
 ջամարտիկն» = W թղ. 173ա յաւրհնիչս եւ
 յերգարանս... ծանեայ եւ պարծուկ քաջա-
 մարտիկն» (համա. ՀԱ. 1911, էջ 101)։ —
11. Վ էջ 333 «սիրով քո» = W թղ. 173ա
 «քով»։ — **12.** Վ անդ. «եւ Իսաքար իբրեւ
 առակի ի հեթանոսս» = W անդ. «եւ իբրեւ
 Իսաքար առաքի ի հեթանոսս»։ — **13.** Վ անդ.

ընդ ազբին, — **26.** V էջ 344 “եւ արկ միա-
տարած զամենեսին առ հասարակ, լուսազոյն կը
թուի 2.ի ընթերցուածք “միատարած զա-
մենեսեան առ հասարակ սատակեաց”:

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՄՈՒԷԼԻ: — **1.** V

էջ 351 “վասն յանդիմանութեան Սաուղի, =
W Թ.Ղ. 191ա “վասն յանդգնութեան
Սաուղի”:

— **2.** V անդ. “վասն յանցանքիդն
Յոնիաթանու... ըստ նզովս հաւրն” = W
անդ. “վասն անցանքիդն... ըստ նզովն
հաւր: — **3.** V էջ 352 “մատնել ի տուն

Սաուղի” = W անդ. “մատնել”:

— **4.** V էջ 352 “ել պատգամաւ տեառն ի նմանէն” =
W անդ. “պատգամ”:

— **5.** V էջ 353 “հաճե-
ցոյց զնա ընդ Գաւթի” W ունի “հաշտեցոյց”
Թ.Ղ. 191բ:

— **6.** V էջ 354 “սիրեցի զքեզ” =
W անդ. “սիրեցից զքեզ”:

— **7.** V էջ 355
“ի ժամանակին յայնմ” = W Թ.Ղ. 192ա
“յայնմիկ, համա. էջ 325 “ի գիրս յայնմ, զոր

Թիւ 47 Չեռագիրը կը կարդայ “յայնմ. Թ.Ղ.
18ա: — **8.** V էջ 357 “վասն այսորիկ եւ որ

սոցին նման են” = W Թ.Ղ. 193ա “վասն այ-
սոցիկ”:

— **9.** V էջ 359 “զմեկնոցն զոսկե-
հուսն” = W Թ.Ղ. 193բ “զկրկնոցն զոսկե-
հուսն”:

— **10.** V էջ 360 “անջատեցոյց
զանձն իւր յորդոյն իւրմէ” = W Թ.Ղ. 193բ
“անձետեցոյց” հետաքրքրական ընթերցուածն

ունի: — **11.** V էջ 364 մեծիւ աղաղակաւ =
W Թ.Ղ. 195ա “մեծաւ”:

— **12.** V էջ 364
“արհամարհեցաւ ի ձեռն այլազգեացն” = W
անդ. “արհամարհեցաւ անդոսնեցաւ ի
ձեռն...”:

— **13.** V էջ 365 “կարեալ զթաթս
նորա” = W անդ. “զթաթս ձեռաց նորա”
համա. Ա. Թագ. Ե. 4: — **14.** V էջ 366 “բո-
լորով սրտիք” = W Թ.Ղ. 195բ “բոլորովք”:

— **15.** V էջ 370 “յորում աւուրակն ունէին... ”

որ ի նմին աւուրն, 2. շունի -ը, Թ.Ղ. 197ա: —
16. V էջ 371 “ժլատացան”, միւս օրինակն
 “չլատացան” որպէս եւ ի յաջորդան, իսկ W
 “ժլատեցան” Թ.Ղ. 197բ: — **17.** V էջ 373
 “ուր ոչ էր հրամայել նմա” = W Թ.Ղ. 198ա
 “որ ոչ էր հրամայեալ նմա”. --բի եւ -բի
 շփոթման համար հմմտ. Նորայր, Բ---+22---
 11-2, էջ 43—44. տես նաեւ Եւս. Քրոն. Ա.
 էջ 36, Սերեր. 160, Լաբ. Վենետ. 42.
 Վարք Հարանց Եգիպ. 270, Թ.Ղ. Իգն.
 83, Բուզ. 15, 21, 45 (հմմտ. Աճառեան,
 ԲԱՆԱՍԷԻՐ 1903, էջ 191, տես նաեւ էջ 194) եւ
 այլն: — **18.** V անդ. “գուցէ յայսմանէ” = W
 198բ “գուցէ եթէ յայսմանէ”: — **19.** V անդ.
 “եւ զի ցուցցէ նմա Սաւուղ” = W անդ.
 “ցուցցէ Սամուէլ”: — **20.** V անդ. “խլումն
 թագաւորութեաննոցա” = W անդ. “խղուճն,
 հմմտ. “դ---էն--- թագաւորութիւնդ քո ի
 քէն” անդ. էջ 374: — **21.** V էջ 376 “մին-
 չեւ թագաւորի. = W Թ.Ղ. 199ա թագաւո-
 րե սցէ: — **22.** V անդ. “ի զգեստս պայծա-
 ռազեղս” W ունի “պայծառազգեստս” (տես
 նաեւ ՀԲ. Բ. էջ 593), երկուքն ալ բնաիր, հոս
 սակայն հարազատ կը կարծեմ “պայծառա-
 զգեստս”ը, իբրեւ շահ մեծաշահ, սուր սայ-
 րասուր: — **23.** V անդ. “մերկացաւ (զ)զգեստն
 իւր” W Թ.Ղ. 199բ ունի “մերկեաց, հմմտելու
 է էջ 378 մերկաց, 2. մերկեաց” 200ա այսպէս
 նաեւ էջ 383 = 2. 202ա, էջ 385 = 2.
 202ա, էջ 385 = 2. 204ա. էջ 437 = 2.
 219ա: — **24.** V էջ 377 կամեցաւ տեղեկա-
 նալ = W անդ. կամեցաւ ուսանել տե-
 ղեկանալ: — **25.** V էջ 378 “ի պահու առ-
 նուլ զնա” = W Թ.Ղ. 200ա “ի պահ” —
26. V էջ 378 “մարգարեացան թագաւորու-
 թեանն իւրում” = W անդ. “ի թագաւո-

րու թեանն, — **27.** V էջ 380 “եւ ինքն
 Սաւուղ, = W 200բ. “Սաւուղ եւս, —
28. էջ 382 “ճածկեցաւ երախտիքն, = W
 թղ. 201բ “ճածկեցանն, — **29.** V էջ 386
 “Աստուած... ոչ լուաւ ինձ եւ արդ եկեալ, =
 W 202բ “ոչ լուաւ ինձ եւ ի ձեռն մարգա-
 րէի եւ ի տեւելեան խնդրեցի [ն] ի նմա-
 նէն, ոչ լուաւ ինձ, հմմտ. Ա. Թագ. ԻԸ 15
 “ոչ լուաւ ինձ ոչ մարգարէիւք եւ ոչ
 երազովք, — **30.** V էջ 387 “վաղիւ անդր, =
 W թղ. 203ա “ի վաղիւ անդր, — **31.** V
 էջ 387 “լինիցիս նոցա յուղարկիչ ի դժոխս,
 = W թղ. 203բ “յուղարկ, հմմտ. ՂԲ. Բ.
 “յուղարկ, — **32.** V էջ 390 “սկայագունք
 քաջամարտիկք, = W թղ. 204ա “սկայա-
 ղունքք, — **33.** V էջ 391, “ի գլուխ ըն-
 կերի իւրում, = W թղ. 204բ “իւրոյ, —
34. V էջ 394 “եւ զի գիտացես եթէ ի հիւր
 ժամու էր, միւս օր. Էն, մերր կը կարգայ “ոյր
 ժամու, թղ. 205բ, — **35.** V էջ 397 “յազդ
 եւ յաղինս, = W թղ. 206բ “յազդս, —
36. V անդ. “խաւսել սկսաւ բնդ նա, = W
 թղ. 207ա “բնդ նմա, — **37.** V էջ 399
 “խրատտու գործոյս այսմիկ, = W թղ. 207բ
 “խրատու... այսորիկ, — **38.** V անդ.
 “Թողէք լիք, թող անարգէ զիս, W ունի հե-
 տեւեալ բնթերցուածը “Թողէք լիպէս ա-
 նարգէ եւ գորովէ զիս, թղ. 207բ. լի ի մասին
 համեմատելու է ՂԲ. Ա “լքանեմ, — **39.** V
 էջ 401 “երթանայցեմք, = W թղ. 208ա
 “երթայցեմք, որ յետոյ մուծուած կը թուի,
 հմմտ. Քննակ. Քերակ. ն-է-չ-է, էջ 93,
 Ծան. 70, — **40.** V անդ. “զիարդ խափանեաց
 րդի ի իրն զայնպիսի խորհուրդն, = W
 թղ. 208ա շունի Vի նոտրատիպը, հմմտ. Բ.
 Թագ. ԺԷ. 23. “ոչ եղեւ խորհուրդն նորա,

- 41. V էջ 402 “առնել մեզ թիկունք ապաստանի” = W Թղ. 208բ թիկունս: —
42. V անդ. “ի սուրն սուսերի” = W անդ. “ի սուր սուսերի”: —
43. V էջ 403 “եւ ընդ իմ գբեզ” = W անդ. “ընդունիմ գբեզ”: —
44. “Թաւալանէր առաջի ոտիցն. 2. ունի “Թաւալ անկանէր” նոյնպէս ընտիր ընթերցուածը, անդ: —
45. V էջ 404 “ոչ զմուրուսն իւր վերայ եալ” = W “փոքրեալ. նոյնպէս դասական ձեւն ունի, Թղ. 209ա: —
46. V անդ. “սկսան հակառակել... թէ ով... սիրէ զԴաւիթ” = W անդ. “սիրիցէ”: —
47. V էջ 405 “ո՛ր զինչ առնեմ ձեզ” = W “զինչ ինչ առնեմ ձեզ (՛ չէք): —
48. V էջ 407 “զբորբորու մն կուտակեալ սաստկութիւն թշնամեացն իւրեանց առակեաց ի նոսա” = W Թղ. 210ա “զբորբորակուտակեալ սաստկութիւն... առաքեաց ի նոսա”. “բորբորակուտակեալ” անսովոր ածականը ծնունդ առած կ’երեւայ “սաստկութիւն” գոյականին համաձայնելու համար, զոր եթէ “սաստկութեան” ընթեռնունք, այն ատեն կանոնաւոր ընթացք կ’առնու Vի հատուածը: —
49. V անդ. “անցից ընդ պարիսպ... անցից ըստ նոսա” = W անդ. “ընդ պարիսպ... ընդ նոսա”: —
50. V էջ 408 “ընդարձակեցեր զգնացս իմ ի ստորեւ ի մ, զի մի գայթակղեցին պճղունք իմ” = W Թղ. 210բ “ի ստորէ ի մմէ... դողացն”, հմմտ. Բ. Թագ. ԻԲ 37 “ընդարձակութիւն է ներսոյ որից իմոց. եւ ոչ սուրբն բարձք իմ”, տես ՀԱ. 1911, էջ 49: —
51. V անդ. “աղաղակեցին առ Տէր”, W Բ. Թագ. ԻԲ 42. հետ կր կարգայ ուղիղ “աղաղակեաց են”, —
52. V անդ. “իբրեւ զկաւ գոռահից”, W անդ. “գռահաց”, այսպէս նաեւ Բ.

Թ ա գ . Ի Բ . 43 : — **53.** V էջ 409 “յայնոցիկ . . . բարձր արար զիս” = W Թ Ղ . 210բ “այնոցիկն, հմմտ. Բ . Թ ա գ . Ի Բ 49 “յայնոցիկն ի վերայ իմ բարձրացուցէ զիս” : — **54.** V անդ . “իրբեւ անձրեւ, որ զարթուցանէ զերկիրն” = W Թ Ղ . 211ա “զուարթացուցանէն” : — **55.** V անդ . “սէ է այնպէս եւ ընդ Աստուծոյն” = W անդ . “ընդ իս եւ ընդ Աստուծոյն” : — **56.** V էջ 411 “ամենայն հոգեաց տան հաւր քոն” = W անդ . հոգեացն հմմտ. նորայր, Կռիւն վ . , էջ 480—1 եւ Մէնէ վիշեան, Գ . Մռիւտրիւ “Գռիւտրիւն ի միջիւն ընդ միջիւնն, էջ 40 :

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ԹԱԳԱՆՈՐՈՒԹԵԱՆ : —

1. V էջ 415 “զամս կենաց զՅուդայի” = W Թ Ղ . 211բ “զամս կենաց թագաւորաց զՅուդայի” : — **2.** V էջ 417 “արկանէին զնուվաւ զգետտ” = W անդ . զգետտս : — **3:** V էջ 420 “իսկ իբր մուտ . W ունի “իրբեւ եմուտ” Թ Ղ . 213ա : — **4.** V էջ 42 “զիս կամեցաւ . . . թէ եղէց թագաւոր” = W Թ Ղ . 213ա “թէ իցեմ” : — **5.** “վասն մեծ ծախուց” = W Թ Ղ . 214ա “մեծամեծ” : — **6.** V էջ 423 “յայն ժամանակի” 2. կանոնաւոր “յայնմ ժամանակի” Թ Ղ . 214ա : — **7.** V անդ . “երիս հազարս առակս” = W Թ Ղ . 214ա “հազարս : — **8.** V անդ . “ի դաւար մի” = W Թ Ղ . 214ա “ի դաւարի մի” : — **9:** V էջ 426 “կրկնապատիկ . . . խոստանայր” = W Թ Ղ . 215 “խոստանայր” : — **10.** V էջ 427. “եղանիցէ ժողովուրդն . . . տեսանիցեն” = W Թ Ղ . 215բ . “տեսանիցէն” : — **11.** V էջ 427 “կայ եւ վարի մոխիրն” : W Թ Ղ . 215բ “կայ եւ վայրի մոխիրն” . հմմտ. Գ . Թ ա գ . Ժ Գ . 3, “էնչէ պարտութիւնդ որ ի վերայ դորա” : — **12.** V էջ 428 “շէք իսկ շահ” = W Թ Ղ . 216ա “շէք

Ինչ շահ, — **13.** V էջ 428 “առարեցաւ նա
 անդ = W Թ.Ղ. 216բ “անդրո՞ եւ ի հակա-
 ռակէն էջ 430 “հասանէր ի տեղի -նէրէն”, 2.
 Թ.Ղ. 216 “-նէր”, իսկ էջ 437 “գարձոյց...
 ի մարմին -նէր”, 2. “-նէրէն”, Թ.Ղ. 219ա,
 էջ 434 “կերակրեաց ի ձոր -նէրէն”, 2. Թ.Ղ.
 218ա “-նէր”, այսպէս ուղղելու է նաեւ քիչ
 մը վար “արամեցոյց զնա... ի ձոր -նէրէն”
 “-նէր”, — **14.** V էջ 429-430 “երթայր
 բնդ աներկիւղ ճանապարհն բազմախիտ բնդ
 խճողեալ մարդկաւն” = W Թ.Ղ. 216բ
 “բազմախիտ խճողեալ մարդկամբն”, ուստի
 “-նէր” չկայ: — **15.** V էջ 430 “ի նմին
 մարգարէին գրաստուէն” = W անդ. “ի
 նորին”, — **16.** V էջ 433 “առեալ տա-
 նին զաւրհնութիւնն” = W Թ.Ղ. 217բ,
 “տային”, — **17.** V անդ. “ի դրացն Ծար-
 փաթու”, = W անդ. “ի դրանն”, հմտ. քիչ
 մը վար “- - - - - Տէր-նն քաղաքի”, — **18.** V էջ
 435 “ղսեմս վերնատանն” = W Թ.Ղ. 218ա
 “ղսեա մս”, — **19.** V էջ 432 “կռեցաւ ի
 վերայ նորա”, այսպէս նաեւ էջ 454, Չեռագիրը
 երկու տեղ ալ կը կարգայ “կծկեցաւ”, —
20. V էջ 436 “որթուցն ձուլածոյ” = W
 “ձուլածուած” (*), Թ.Ղ. 219ա: — **21** V էջ
 438 “յաղաթիցն նորա արձակին երկինք ի կա-
 պանաց անտի բանին” = W Թ.Ղ. 219բ “ի կա-
 պանաց անտի դոր կապեաց ի ձեռն բանին”,
 այս յաւելուածով “բանին” տգեղ բայը կ’ըլ-
 լայ գոյական (Ա յարնեան, Քննակ. Քեր-
 ն-իւ. էջ 96): — **22.** V անդ. օրինակին մէջ
 “ի - - - - - սովոյն. հասուածը բստ լու-
 սանցիցն կը գրուի “ի սարկութենէ”, W ալ
 վերջին ձեւն ունի, Թ.Ղ. 219բ: — **23.** V էջ
 441 “կուտեցին զղաւթն” = W Թ.Ղ. 220բ
 “կուտորեցին”, հմտ. քիչ մը վար “ի - - - - -

ցիւ... հարիւր հազար հետեւակ, — **24.** V
 էջ 441 “փոխանակ ընդ սպանելոյն զնա” = W
 անդ. “սպանանելոյն” — **25.** V էջ 442
 “անդրէն եւ անդ” = W Թղ. 221ա “անդէն
 եւ անդ”, եւ ի հակառակէն V էջ 434
 “-նդէն առ գրանն”, 2. Թղ. 218ա “-ն-
 դրէն”, տես եւ էջ 445 “կրկնեցաւ -նդէն”
 2. Թղ. 222ա “-նդրէն” — **26.** V
 էջ 442 “այլ դու քեզէն քոյին արձակե-
 ցեր” = W Թղ. 221ա շէք + ոչ-դասա-
 կանը, հմմտ. Գաթրճեան, Ս. Պար-
 ի-Պարոյ, էջ 533: — **27.** V էջ 442 “ձե-
 ծաւ թախծիւ” = 2. ունի “թախծանաք”,
 Թղ. 221: — **28.** V էջ 443 “ընդ նա եւ իդա-
 բել խորհուրդ առեալ = W Թղ. 221ա “ընդ
 նա եւ ընդ իդաբել: — **29.** V անդ. “եզ
 զտուն նորա յաւեր” = W Թղ. 221ա “ետ”:
 — **30.** V էջ 444 “հարց տերաճք” = W
 Թղ. 221բ “ի տեառնէ: — **31.** V էջ 444
 “առաքեաց ներքինի մի”, W կը յաւելու
 “զնմանէ”, Թղ. 221բ, հմմտ. էջ 445 “որ չո-
 գաւն շնէն”: — **32.** V էջ 445 “կաց առաջի
 տեառն իբրեւ ոչ կամեցաւ” = W Թղ. անդ.
 “իբրեւ ոչ կոչեցաւ”, հմմտ. քիչ մը վար
 “իբրեւ ոչ կոչեց” — **35.** V էջ 447, “առա-
 քեաց գիտել = W Թղ. 222բ “գիտել ճշմար-
 տել”, տես նաեւ էջ 435 “զի ճշմարտեալ
 հաւատասցէ” = W Թղ. 218բ “զի ճշմարտեալ
 գիտասցէ եւ հաւատասցէ: — **36.** V էջ
 447 “յնապետ մի յանիւք... հանդերձ յանիւքն.
 = W Թղ. 222բ “յիսնապետ մի յիս-
 նիւք... հանդերձ յիւսնիւք”: — **37.** V
 էջ 448 “եղիցի հոգիդ քո կրկին անգամ ի վե-
 րայ իմ, քանզի այն որ էր ի քեզ... զինչ արար
 քեւ՝ արասցէ եւ ինեւ” = W անդ. “հոգի
 քո... քան զայն որ էր ի քեզ... զոր ինչ

արար քել: — **38.** V էջ 449 “եւ այլ ոչ եղել անդ” = W Թղ. 223ա “ոչ եւս եղել անդ”: — **39.** V էջ 449 “գոյ աստ ոչ եղիշա... այլ զի գոյ աստ պաշտաւնեայն եղիայի” 2. չունի “չ... յլ չէ — եղի-յի” Թղ. 223բ, հմմտ. Գ. Թագ. Հ 11 “է՛ աստ եղիսեէ”: — **40.** V էջ 450 “զի նա է գուրչ ուղտապանաց” = W Թղ. 223բ “գուրսուղ տապանաց”: — **41.** V էջ 450 “արդարեւ արդ այս այսպէս իցէ” = W Թղ. 223բ “-րտ” չիք: — **42.** V էջ 451, “մատոյց զորդին իւր պատարագ” = W Թղ. 224ա “զորդին իւր կռոց իւրոց պատարագ”: — **43.** V էջ 454 “յորանչեցաւ եւթն անգամ” = W Թղ. 225ա այսպէս՝ “որ (բաց տեղ թողուած) ննջեցաւ” Թ. Գիրքն ունի “եւ թ-ձի-ոյ զմանուկն մինչեւ ցելթն անգամ” Գ. Թագ. Գ 35: — **44.** V էջ 456, “պառաւն խրչմերես”, միւս օրինակն ժմերես մեր Չեռ. “խրչմերես” կը կարգամ “խորչոմերես” ըստ ՀԲ: — **45.** V էջ 457 “գայեակք իւրեանց W ունի հետաքրքրական ձեւ մը դասեակք, Թղ. 226ա, հմմտ. “չայեկան” եւ “չահեկան”, տես սակայն Հիւբշման, Arm. Gr. էջ 437: — **46.** V էջ 459, “քանզի եթէ նա միայն կայր... եւ կամ եթէ տեսիլ ինչ ետես” = W Թղ. 226բ “կամ [զի] եթէ... եւ կամ”:

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ (Դ)ԻԲՐԱՄԵՆՈՒ: — **1.** V էջ 464 “Գրէ դարձեալ երկոտասան ազգք... Յակոբայ մինչեւ ի Դաւիթ” = W Թղ. 226ա “ազգ... ի Յակոբայ”: — **2.** V անդ. “Իբրեւ համարէր զորդիսն Յեքոնեայ... եւ հասանէ մինչեւ...” = W անդ ունի “համարեա”, զոր կը կարգամ “համարեայ” (= համարէ), հմմտ. քիչ

մը վեր «ի Փարեսայ ի Դաւիթ համարեայ»
 (= կը համարի), 2 եռագիրն ունի դարձեալ
 «համարեայ. այս ձեւ ընթերցուածի մա-
 սին մտադրութեան արժանի է Չալըխ-Այ-
 տընեան, քեր-ի. էջ 414—415: — 3. V
 էջ 465 «ապաւինեցան ի նոսա եւ կարգացին
 առ նա» = W Թ.Ղ. 227բ «ապաւինեցան ի
 նա»: — 4. V անդ. «մինչեւ ի Մովսէս... մին-
 չեւ յԱզարիայ» = W անդ. եւ ի Մովսէսէ
 մինչեւ յԱզարիայ»: — 5. էջ 467 «խըն-
 դրու թեամբ խնդրել զվրէժ Տեառն զամե-
 նայն զրկողաց նորա» = W Թ.Ղ. 228ա «խնդու-
 թեամբ... յամենայն զրկողաց նորա»: —
 6. V էջ 468 «նքա եւ ոչ ինչ ոչ արարին»
 = W Թ.Ղ. 228ա «եւ ոչ մի ինչ արարին»:
 — 7. V անդ. «երբ եւ յանդիմանէ» = W
 Թ.Ղ. 228բ «իբր եւ յանդիմանէ»: — 8. V
 էջ 469 «գորս ի ներս հրամայէր արկանել» =
 W Թ.Ղ. 228բ «ի ներքս»: — 9. V էջ 470
 «սպանանել զսկայազն յայլազգեաց» = W
 Թ.Ղ. 227ա «այլազգեաց»: — 10. V էջ
 470 «հաճեցայ ես յիսրայելի» = W Թ.Ղ. 229ա
 «իսրայելի»: — 11. V էջ 472 «յերեսաց
 Շաուղի» W կը յաւելու «աներոյ իւրոյ»
 Թ.Ղ. 229բ: — 12. V էջ 472, «ի խառանէ եւ
 յԱրամայ Միջագետաց» W ունի «Գետամի-
 ջաց», շատ հետաքրքրական ընթերցուածք, համա-
 «բերդամէջ, փողոցամէջ, քաղաքամէջ»: — 13.
 V էջ 473 «ուր խրատն ստուգութեան է, անդէն
 եւ յանցանքն ազատութեան» = W Թ.Ղ. 230ա,
 «անդ են եւ յանցանքն»: — 14. V էջ 474
 «յայտ է աւասիկ» = W Թ.Ղ. 230ա ի յայտ
 է: — 15. V էջ 475 «մերկացուցեալ զսուսեր
 իւր» = W Թ.Ղ. 230 «մերկացեալ» համա-
 քիչ մը վար «Գերիցե-լ ունէր զսուսեր իւր»:
 — 16. V էջ 475 «եւ ասեր (sic) ցտեր» =

W Թղ. 230բ «ասէ», — 17. V էջ 477
 «երկաթն եւ քարքն կոփածոյք», = W
 Թղ. 231ա «քարն», որով «+ւր+ն» ան-
 կանոն յոգնակին կը ջնջուի: — 18. V էջ
 477 «ի Պարթեւաց թագաւորաց Պարսից»,
 = W Թղ. 477 «ի պարգեւաց», —
 19. V էջ 479 «ընտրեաց տէր զտուն հաւր
 իւրոյ, եւ ի տանէ հաւր իւրոյ զիս ընտրեաց»,
 = W Թղ. 232ա «զտուն հաւր իմոյ եւ
 ի տանէ հաւր իմոյ», — 20. V էջ 480
 «խնդրեա ինչ», 2. ի մէջ եղած է «խնդրէ»,
 Թղ. 232ա: — 21. V էջ 480 «զնոյն-
 չափ քարանցն», = W Թղ. 232ա «զնոյն
 չափ», — 22. V էջ 480 «զի տեղին եւս», =
 W Թղ. 232ա «զի եւ տեղին եւս», հմմտ.
 2ա լրխ-ւ յտըն. Գեբ-ի էջ 168, ծան. 2: —
 23. V էջ 482 «բազում ամրապարիսպ քաղա-
 քաւքն», 2եռ. ունի «բազմապարիսպ քա-
 ղաքաւքն», Թղ. 232բ: — 24. V էջ 484 «չեւ
 երթեալ էին = W Թղ. 233 «չեւ էին եր-
 թեալ», — 25. V էջ 485 «յառաջնով», =
 W Թղ. 233բ «առաջնով», — 26. V անդ.
 «այս առաքեցաւ», = այս ինքն առաքեցաւ:
 — 27. V էջ 486 «եւ սպան զնորա այնքիկ ըստ
 նմանէն», = W Թղ. 234ա «զնոսա», ունի
 «զնորա ի փոխարէն», «այնքիկ» կը մնայ անորոշ:
 — 28. V էջ 488 «անկաւ ընդ մէջ աչաց թա-
 գաւորին», 2. ունի Թղ. 234բ «ի մէջ», —
 29. V էջ 488 «ոչ թաղեցաւ նա ի գերեզ-
 մանս թագաւորաց», W կը յաւելու «ըստ
 աւրինի թագաւորաց», Թղ. 234: —
 30. V էջ 489 «իբրու թագաւորեցաւ», = W
 Թղ. 234բ «իբրեւ», — 31. V էջ 491 «վայ-
 րեաց զմոխիր նոցա ի վերայ գերեզմանաց», W
 ունի «վառեաց», հմմտ. վերը հատ. 11 (Մեկ-
 նու թիւն թագաւորութեան): — 32. V էջ 491

«գտաւ ի տուն տեառն = W Թ.Ղ. 235բ «ի
 տան», — 33. անդ. «պատանեաց զպատմու-
 ճան իւր», — W Թ.Ղ. 235բ «պատանեցաւ»,
 տես 2 աւրիս. - Ա յաբն, Բէր-ի. էջ 240: —
 34. V էջ 493, Յովսեփյ որչափ եւս առաւել
 պարտ եւ պատշաճ էր, որ ճշմարիտ Աստուածն
 ունէր՝ եւ ոչ ելանէր ի մարտ պատերազմի», —
 W Թ.Ղ. 236ա «որչափ եւս առաւել պարտ եւ
 պատշաճ էր — որ (որ շիբ) զճշմարիտ Աս-
 տուածն ունէր իւր — շեւան եւ ի մարտ
 պատերազմի:

Համաձայնիւ Եփրեմի ասորի մեկնութիւններու
 հետ՝ հինգերորդ դարու մէջ եգեսական աշա-
 կերաներու ձեռքով թարգմանուած հայերէն
 համանուն մեկնութիւնները¹: Արդէն սակայն
 տարակուսի տակ է հռոմէական հրատարակու-
 թեան Եփրեմի ընծայած Ս. Գրոց ասորի մեկ-
 նութիւններու անեղծութիւնը եւ հետեւաբար
 հարազատութիւնը, եւ այս պարագայիս հայ
 բնագիրներուն ընդհանրապէս, իսկ մասնաւորա-
 բար Յորայ մեկնութեան բնագրին ասորերէնէ
 տարբերութիւնները ապացոյց կրնան ըլլան միա-
 ժամանակ անոնց հարազատութեան ու անեղ-
 ծութեան, որուն երբ կու գայ կը միանայ լե-
 զուական ամենայաղթ ցուցումը, այսինքն եփրե-
 մեան գործոց դասական հայերէնը, անհակաճառ
 կ'ըլլայ այնուհետեւ ապացոյցը: Յամենայն դէպս
 Յորայ մեկնութեան հայ հատակոտորը չենք
 կրնար մենք զլանալ Եփրեմի, առանց միեւնոյն
 ատեն զլանալ ստիպուելու հին կտակարանի
 նաեւ միւս մեկնութիւնները, որոնց հետ այն-
 պէս սերտիւ կապուած է խնդրոյ նիւթ հա-
 տուածը. եւ որչափ անկարելի է վերջինս, այն-
 չափ հարազատ է եւ կը մնայ առաջինը. առա-
 ւելապէս մեզի ի նպաստ ստիպուած ենք գոր-
 ծածել շոմի տպագրութեան Յառաջարանին
 նշանաւոր խօսքը. *habent nimirum veterum
 Patrum scripta notas, eodem, quo exarata*

¹ Տես Չարբհանաւան, Մատենադարան,
 էջ 443—444, որ սխալ կը մեկնէ երկու բնագիրներուն
 տարբերութիւնը:

fuere, stylo impressas, veros auctores indicantes, quae si adsint, supervacanei operis sit alios indices quaerere'. —

Յովհաննէս Վանական վարդապետ Տաւուշեցի իւր Յորայ մեկնութեան մէջ, որ «ծաղկաբաղորէն», հաւաքուած է «ի Դաւթայ»² եւ ի Յեւսիբիոսէ նրբիմաց վարդապետաց»,³ շատ ստեպ գործածած է Եփրեմի այս մեկնութիւնը, որմէ «ծաղկաբաղորէն», առած իւրացուցած ալ է կարեւոր հատուածներ. թէեւ Վանական բացայայտօրէն բնագրի մէջ չի սեփականեր մեր հատակոտորը Եփրեմի անուան, այսու հանդերձ մեր տրամադրութեան տակ գտնուող ձեռագիրներէն թիւ 847 տակաւին չցուցակագրուած

1 Opera omnia, հտր. Ա. ասորական մասին:

2 Ակիւնեան «Դաւթ վարդապետ քորայրեցի» յօդուածին մէջ, ՀԱՆԳ. ԱՄՍ. 1908, էջ 141, խօսելով քորայրեցւոյ ընծայուած Յորայ մեկնութեան մասին (տես *Somalian, Quadro della storia letteraria di Armenia, Venezia 1829, p. 102, 108*) կը գրէ. «Թէ ի՞նչ հիմամբ զՔորայրեցի կը նշմարէ հոս Սոմալեան, չգիտեմ, մեր օրինակներուն մէջ չգտայ որ եւ իցէ հետք, ուր չկան նաեւ յանուանէ կոչումներ Դաւթի եւ այլոց գրուածքներէն. թերեւս Ս. Ղազարու մատենագարանին Չեռազիրը յայտմ շեղին մերինէն»: Ուշագրութենէ վրիպած է պարզապէս մեր օրինակներուն սա ծանօթագրութիւնները. թ. 289, թղ. 99ա «վճարեցաւ եւսիբին մեկնութիւն, այժմ սկսի որ է Դաւթի վարդապետի ու բաբայրեցի իւլիբոն: թ. 302, թղ. 49բ: «ու բաբայրեցի իւլիբոն, աւելի որոշ է զեռ նոր ստացուած ձեռագրի մը (առ այժմ թ. 847) ընթերցուածը. «վճարեցաւ Եւսիբին: Եւ այժմ է Դաւթի վարդապետին. ու բաբայրեցի իւլիբոն, յետոյ կարմրասառ «Դաւթի վարդապետի բաբայրեցի», թղ. 93ա:

3 Տաւուշեան, Յուրայ, էջ 713—714 եւ 729—730:

ձեռագրի լուսանցքին վրայ հինգ տեղ կը նշմարուի Ե՛՛ր համառօտագրութիւնը, ուրեմն Եփրեմի անունը. եւ արդեամբ թղ. 2 ր յառաջ կը բերուի մեկնութեանս սկզբնաւորութիւնը, որ ի բաց առնլով փոքրիկ տարբերութիւնները, ըստ ամենայնի նոյն է «Պատճառաց գրոց» եփրեմեան հատուածին հետ. նոյնպէս լուսանցքի վրայ յանուանէ Եփրեմի կ'ընծայուի հետեւեալ հատուածը՝ Յորայ «Արդար, անարատ, աստուածապաշտ» խօսքերուն իբրեւ մեկնութիւն.

«(Ե՛՛ր) Ահա հայր եւ մայր եւ եղբայր եւ աղգ եւ տոհմ, եւ ոչ արդար ինչ մնաց ի յանուանց (?) մեղաւորաց, բարի ստացուածք որ ոչ կողոպտին: Նա եւ վայելէր իսկ Աստուծոյ նախ զհոգեւորսն գրել եւ ապա կարգել զմարմնաւորսն, զի մի կարծեսցի (թէ) ետ նմա զբարիսն եւ եղեւ նա այնպիսի, զի թէ մարդ առնէ զձառայ տէր տան իւրոյ վասն ճշմարտութեան, սրչափ առաւել եւս Աստուած յաճախէր Յորայ զամենայն ինչ» (թղ. 5բ):

Պատճառաց գրքին մէջ չկայ ընդհակառակն այս հատուածը, որ սակայն ոչինչ ունի իւր մէջ դասական հայերէնի հոգւոյն հակառակ եւ հետեւաբար արգելք ալ չկայ նոյնն արդեամբ վերագրելու Եփրեմի գրչին. Ե՛՛ր լուսանցագրութեամբ վերջապէս ուրիշ երեք փոքրիկ ու աննշանակ հատուածներ ալ կը նշմարուին 120բ, 125ա եւ 127ա թղթերու վրայ, զորոնք նմանապէս չիճանչնար «Պատճառաց գիրքը»² Զարբհանելեան է¹ գիտենք թէ վենետիկի

¹ Պատմ. Հայ. դպրութեան, ր. 104. էջ 712:

ձեռագրին (կամ ձեռագիրներուն) «լուսան-
ցիցը մէջ կը յիշատակուին Ստեփանոսի, Եփրէմի,
Եւսեբրի եւ այլոց ոմանց հեղինակաց անուանք»
կը թուի ինծի թէ Զարբհան եւ Լեւանի գոր-
ծածած ձեռագիրն ու մեր անթուականը միեւ-
նոյն նախագաղափար եւ ընտրելագոյն օրինակէ
ընդօրինակուած ըլլան, որոնց հանդէպ մատե-
նագարանիս թիւ 289 եւ 302 ձեռագիրները
ուրիշ ոչ այնչափ ընտիր մայր-օրինակ մը կ'են-
թագրեն, որ փոյթ չէ տարած լուսանցագրու-
թիւնները զգուշութեամբ ընդօրինակելու.
302 թիւ ձեռագիրը հազիւ քանի մը տեղ
ունի հեղինակներու անուններ, ուր երկու տեղ
կը նշմարուի Եփրէմանօթ համառօտագրութիւնն
ալ. ասոնցմէ մին միայն (թղ. 7ա) նշանակու-
թիւն ունի մեզի համար, ըստ որում բառական
բովանդակուած է Պատճառաց գրքին մէջ, ինչ-
պէս յետոյ պիտի նկատենք, իսկ երկրորդին Ե-
փրեմի Յորայ մեկնութենէն արտագրուելուն
վրայ գոնէ կը տարակուսիմ, թերեւս ասորի Հօր
ուրիշ գրութիւններէն մէջ բերուած ըլլայ.
ահա այս գոնէ ինծի համար տարակուսական
հատուածը.

«(Եփր) Այլազգ անհնար է առնուլ ի խո-
րոցն դակունս, բայց թէ դնուլ գառն եւ զշա-
ղիղն ի ներքս ձգել, յորս բմբունին քարինքն,
մի վասն բնական ջերմութեան, եւ միւս վասն
տեղւոյն, զոր վերացուցեալ թռչունք ուտեն
ի գագաթս անձաւին եւ անդէն մնան ակոնք,
եւ զայն քաղեն բռնաւորք ի ձեռն մահապար-
տաց»:

Վանականի գրչին տակ գրութեանս ընդ-
 Հանրապէս որչափ կերպարանափոխուած ու
 կրճատուած ըլլալուն գաղափար կազմելու Հա-
 մար պատշաճ կը համարիմ այժմէն իսկ մեկնու-
 թեանս քանի մը կտորները զուգագրութեան
 ենթարկել Հոս, ուր Վանականի մեկնութեան
 դատարկ տեղիքները կը ցուցնեն կրճատում-
 ները, իսկ նոտրատիպերը՝ փոփոխութիւնները.

Գիրք Պատմառաց
 (թ. 47)

Վանականի մեկնութիւն
 Յորայ (թ. 289).

1. Աւրէն եւ արժան է
 որպէս կերակրիմք յայտնի
 յերկրաւոր կերակրոց,

սոյնպէս յաւժարութեամբ
 վայելեցուք եւ յերկնաւոր
 խորտկաց. զոր ետ մեզ Աս-
 տուած ի ձեռն սուրբ Գրոց:

2. Էւ քանզի գոն յա-
 մենայն ՝ ինչի է բա-
 րիք, եւ ոչ բռնութեամբ
 գան մտանեն ի բերան մար-
 դոյ եւ դարմանեն զնա,
 այլ ինքն կամաւք իւրովք
 բանայ զգուռն բերանոյ
 իւրոյ եւ վայելէ ի ճաշակն,
 որ ուրախ առնէ զնա, սոյն-
 պէս եւ ըստ սմին աւրի-
 թակի գոն ի գիրս Բար-
 բարութիւնք եւ ոչ բռնու-
 թեամբ մտանեն ի հոգիս
 կենդանի բանքն (եւ) իմաս-
 տնացուցանեն զվիտս, այլ

1. Աւրէն եւ արժան է
 որպէս կերակրիմք յայտնի
 յերկրաւոր (թ. 847

յերկր-
 կերակրոց
 նոյնպէս յաւժարութեամբ
 վայելեցուք (եւ չիք) յերկ-
 նաւոր խորտկացն, զոր ետ
 մեզ Աստուած է
 Գրոց:

2. Գոն յաշխարհի բիւր
 բարիք

եւ ոչ յարմար
 նախաձեռն է բերան յար-
 արոց

այլ ինքն կամաւք իւրովք

վայելէ ի ճաշակսն:

Նոյնպէս եւ
 գոն ի գիրս ամենայն բա-
 րութիւնք եւ ոչ բռնու-
 թեամբ յարմար յարմարն է
 (թ. 847 էստ-
 արարոցն) շնորհ:

ինքն իշխանական կամաւք բանայ զգուռն լեւեաց իւրոց եւ ընդունի զնոսա ի միտան:

3. Չորմէ բազումք գոհանային, մինն միայն տրբորն ջէր: Պակասեցաւ կողմն սատանայի յաւուրս նորա, զի պարտեաց եւ եհան ի նմանէ զաշակերտս նորա: Խորհուրդ ի մէջ առեալ ասէր սատանայ, վայ ինձ եղուկ եմ ես, զառաջին մարդն խարեցի եւ յանմահութենէ զլացայ, արդեթէ թոյլ տամ սմա սակաւանայ յոյժ կողմն իմ, այլ լաւ է ինձ աշխատել սակաւ մի, եւ յոյժ սպանանել զՅոր, եւ զայս ոչ գիտէր եթէ յորժամ աշխատէր ամենայն զաւրու թեամք իւրով, ոչ ապրէր ի Յորայ:

4. Ետես նա զժառն մեծ թէ տարածեաց զոստս իւր, եւ ամենայն թռչունք հալածեալք ապաւինին յոստս նորա կարծեաց եթէ կարիցէ հատանել զնա տապարու կատաղութեան իւրոյ, եւ հալածեսցին թռչունք յիւրեանց ապաւինունութենէն, եւ դիւրաւանկցի ապաւէնն թռչնոց, եւ զայս ոչ առ ի միտ

3. Չորմէ բազումք գոհանային մին միայն տրտրն ջէր.

ասէ լայ ի եղուկ եմ ես, զառաջին մարդն խարեցի եւ յանմահութենէն զլացայ, արդ թէ թռչուն (E թողումն), զսակաւանայ կողմն իմ, սակաւանկցի ոչ

նորմէն յայ թէ

ինչ ոչ ոչ ի Յորայ:

4. Ետես նա զժառն խորհուրդ

եւ իորհն իտրել ընդ յորմէնցին հանգստութեան յորմէնցին

զայս ոչ էառ ի միտ

անհանձարն եթէ ինքն աշխատի եւ թափէ զոյժն եւ վարձկանքն իւր խարին եւ ամաչեն, երկաթն իւր փշրի եւ ծառն ոչ կտրի, բայց ոչ մարտեաւ ժպրհու-
թեամբն ընդ ծառն առանց Տեառն զրախտին:

5. Տուր ինձ իշխանութիւն ջեռուցանել զնա ի բովս եռանդեան եւ ցուցից զի զոյ աղտ յոսկին որով պարծիս, մերկեա ի նմանէ զհովանի շնորհաց քոց եւ տեսչիր սրպէս ցամաքեցուցից տապով նեղութեանց զխոտտովանութիւն հաւատոց նորա.
տուր ինձ հրաման շնչել զմրրիկ իմ եւ խռովել հողմով զծովս մեծ ի վերայ վաճառականին, եւ տեսչիր սրպէս ընկղմեցից զբազմաժողով շահ վաճառաց նորա ի քակել սաստիկ ալեաւք իմովք զհաստատուն տախտակս նաւի նորա, տուր ինձ հրաման հանել զտէգս իմ սրմտագինս, եւ տեսչիր սրպէս զարհուրեցուցից զհովիւն խաշանց քոց բազում գայլիւք եւ ցրուեցից զհաւտան աղբատաց, տուր ինձ հրաման ժողովել զամենայն էնս իմ եւ տալ ընդ նմա

անհանձարն թէ ինքն աշխատի եւ վարձկանքն խարին եւ երկաթն փշրի ե- ոչ

Տեառն զրախտին: Ժպրհու- առանց

5. Տուր ինձ ջեռուցանել զնա ի բովս է՛ է- շէր-ոչէ- թէ զոյ աղտ յոսկին +- որով պարծիս

տուր ինձ շնչել զմրրիկ իմ եւ խռովել զծովս մեծ ի վերայ վաճառականին եւ Կէ-ոչէ- թէ սրպէս ընկղմեցից զշահ վաճառաց նորա

տուր ինձ հրաման հանել զտէգս իմ Կէ-ոչէ- թէ սրպէս զարհուրեցուցից զհովիւն խաշանց բազում Կ-ոչէ- Լ-+:

[Յանդիմանադիր հատուածներն աւելորդ համարելով այլ եւս վանական

մարտ պատերազմի եւ տես- մի ըստ միողէ առնուլ իւր
 ջիր որպէս առից գբադաք մեկնութեան մէջ կը շեղի
 խորհրդոց նորա եւ քակե- բնագրէն եւ կը գրէ] Զ-յ-
 ցից զՏգաւր աշտարակս նո- Է- ու - ունի - նաւ եւ Բ-
 րա . . . բազում խրոխտմամբ շ- ու Բ- նի - +
 խրոխտայ(ր) անաւրէնն մինչ խրոխտայր անաւրէնն
 ան իշխանութիւնս: Գնչի- Է- իշխանութիւնս:

Այսչափ արդէն բաւական է ցուցնելու
 թէ Վանական հաւատարմութեամբ չէ գործա-
 ծած Եփրեմի մեկնութիւնը, այլ “ծաղկաքաղո-
 րէն”, կրճատումներու հետ բնագրական փոփո-
 խութիւններ ալ ներմուծած է անձամբ:

Տաւուշեցւոյ եփրեմեան այն յառաջներու-
 թիւնները, որոնք Պատճառաց գրքին մէջ չեն
 պահուած, կարելի է ընդհանրապէս մատ-
 նանշել՝ դասական լեզուի առանձնայատուկ
 նկարագրին շնորհիւ. բայց առանց նախագաղա-
 փար օրինակ մը իրրեւ առաջնորդ աչքի առջեւ
 ունենալու, դժուարին է մասնականօրէն զա-
 նազանել Եփրեմը՝ Վանականէն. կարելի չէ օրի-
 նակի համար վայրկեան մըն իսկ տարակուսիլ
 ընդհանրապէս խօսելով հետեւեալ տողերու
 եփրեմեան սկզբանաւորութեան.

“Էին նորա ուստերք եւթն եւ դստերք
 երեք», (ՅԲ. Ա. 2). Զի զպսակ բանից մատու-
 ցանէր հանապազ Աստուծոյ եւ զպսակ տարւոյ
 կարկառէր ձեռաւք իւրովք (Թիւ 289 թղ. 7բ):
 “Էին, ասէ Յոբայ եւթն հազար ոչխարաց»
 (Ա. 3). գառինք նոցա պատարագք Աստուծոյ
 եւ գեղմն նոցա հանդերձ աղքատաց. “Երեք
 հազար ուղտք» (աւր. 7). որ յուղտենւոյ (այսպէս
 Թիւ 847. Թ. 239 -ղտէն-ոյ, Թ. 302 -ղտէ-

նոյ) նորա (կարգա՝ նոցա) ջեռնունն մերկքն եւ ի բեռանց նոցա լնունն պէտք (բնագիր՝ Պէր) կարաւտելոց. «Հինգ Հարիւր լուծ եզանցն» (աւր.), որ վաստակէին ի սերմանիսն՝ ի դարմանս աղքատաց. «մատակ էջք Հինգ Հարիւր» (աւր.) ոտք կաղաց, որ հանապազ տանէին զնոսա ուր եւ կամէին երթալ. ոչ տայր զստացուածս իւր կերակուր ցեցոյ (թ. 847, միւսն. Կցեցոյ) . . . այլ փոխ տայր Աստուծոյ . . . զի տուն նորա նաւահանգիստ էր ալեկոծեաց մտաց (թ. 847 Գործոց) աղքատաց (թ. 289, թղ. 8ա) . . . «Եւ գործք մեծամեծք էին նորա ի վերայ երկրի» (աւր.). զուղղութիւնս եւ զարդարութիւնս եւ զերկայնմըտութիւնս ասէ գործս մեծամեծս եւ այլ որ սոցին նման է զոր ըստ կարգի թուեաց՝ «Աչք էի կուրաց եւ ոտք կաղաց, ես էի հայր տկարաց, խորտակէի զկզակս անիրաւաց» (Յ. Բ. Իթ. 15, 17). Իբրեւ զկորիւն առիւծու գոչէր արութեամբ (այսպէս թ. 847, միւսն. Երբ-Ելեմ) իւրով, եւ ամենայն անիրաւք իբրեւ զաղուէսցրէին (թ. 847, միւս. երկուքը յը-էին) ի բարբառոյ նորա. զլէին առաքինութիւնք նորա զճառագայթս արեգականն (թ. 289, թղ. 8բ).

[Մտադրութեան արժանի է որ հատուածիս մէջ մեկնութեան համար յառաջ բերուած գրական հատուածները ասորի Արդապետին գործածած Ս. Գիրքն են որ կը ներկայացընեն բառական, մինչ յորովին տարբեր նկարագիր ունի եօթանասնից — եւ հետեւաբար նաեւ հայերէն — բնագրին կարգաւորութիւնը. «Եղեն նորա որդիք եւթն եւ զստերք երեք, եւ էին խաշինք նորա եւթն հազար, ուղտք երեք հազարք, լուծք եզանց Հինգ Հարիւր եւ էջք մատակք արաւտականք Հինգ Հարիւր»:]

Բայց թէ կրած են այս ընտիր հատուածները մասնական կրճատումներ ու ետեւառաջութիւններ, գոնէ այնչափ որչափ վերի զուգադրութեան մէջ մատնանիշ ըրինք, կրնանք հաստատել ապահովապէս, թայց չենք կրնար որոշել վերջնականապէս՝ առանց համեմատութեան ուրիշ եզրի մը գոյութեան. եւ այս եզրի պակասը կը ծանրացնէ ու նոյն իսկ կ'ամլացնէ, որչափ կը կարծենք, Վանականի մեկնութեան մէջէն եփրեմեան հատուածները քաղելու հանելու աշխատութիւնը. այս պատճառաւ առ այժմ՝ գոնէ կ'անտեսենք այս աշխատութիւնը եւ կը կենդրոնանանք Պատճառաց գրքի հատուածին վրայ:

Որովհետեւ ճառընտրի նման գործքի մը մէջ ամփոփուած է հատուածս, այսու արդէն յառաջագունէ կրնանք ենթադրել թէ ենթարկուած ըլլայ այն վրիպագրութիւններու, յաւելուածներու եւ թերեւս նաեւ կրճատումներու. նախանկար օրինակին կորուստը թոյլ չի տար մեզի մատնանշելու հատուածիս կրճատումները՝ եթէ ըստ ինքեան կան, Վանական ոչ այնչափ հարազատութեամբ յառաջ բերելով Եփրեմի յաջորդ խօսքերը «ամուսնացաւ իբրեւ զձեզ . . . իբրեւ զձեզ ունէր ինչս բազումս, այլ ոչ յափշտակէր», կը կցէ հետեւեալ տողերը. «խուժադուժ է աշխարհն, այլ ընտանի էր տունկն, անպատ էր աշխարհն, այլ պայծառացաւ վարդն, անծանաթ էր գաւառն, այլ վասն արդարոյն երեւելի եղեւ քան զամենայն երկիր», եթէ այլուստ ծանօթ չըլլար թէ այս՝ ըստ երեւութիւն

ընտիր հատուածը կը վերաբերի Հիւսիքոսի, թերեւս շատ դիւրաւ Եփրեմի խօսքերուն հարազատ շարունակութիւնը համարուէր. ահա Հիւսիքոսի բուն հատուածը, ուր ի զուր պիտի որոնենք դասական նկարագիրը. «խուժադուժ էր աշխարհն, այլ ընտանի էր տունկն, Անապատ էր փոքրիկ, այլ դարձաւ ցոյցով վարդն, անծանօթ էր գաւառն, այլ վասն արդարոյն քան շուքն էր Երեւելիքն: (Հատուածս յառաջ բերուած է Պատճառաց գրքէն, «Սկիզբն էր դարձաւ Գրոյն Յօրն, Հիւսիքոսի է», թղ. 33բ:) Նշանաւոր յաւելուածներ հատուածիս մէջ հազիւ թէ գոյութիւն պիտի ունենան. Պատճառաց Գրքի հեղինակին ու հինգերորդ դարու լեզուներն այնպէս յատկանշական են որ առանց դանդաղելու կրնանք շատ դիւրաւ զանազանել մին միւսէն ու տալ «իւրաքանչիւր զիւր» բայց վերջկոյս հատուածիս առանց կապակցութեան բնագրին մէջ մուծուած բեկոր մը կը նշմարեմ, որ դժուարաւ ալ Եփրեմի պիտի վերագրուի. այս բեկորը Յորայ գրոց խր. գլխոյն 17. ծանօթ հատուածն է, որ Եօթանասնից թարգմանութեան մէջ միայն կայ, հետեւաբար զայս մեկնելու առիթ դժուարաւ պիտի ունենար ասորի Հայրը¹. Ինչ եւ իցէ,

¹ Եփրեմ յունարէն չէր գիտեր. „Die Frage, ob er (Ephraem) des Hebräischen und des Griechischen kundig gewesen, dürfte zu verneinen sein. Die gelegentlichen Angaben über den hebräischen Text und die griechisch-alexandrinische Uebersetzung scheinen auf Randglossen der syrischen Uebersetzung und auf

որոշն այս է թէ « բայց պարտ է գիտել թէ — ղկատարումն Տեառն տեսէք, Տատուածը « վաստակէր ի գործս արդարութեան եւ սկսան ընթանալ կողմնակիցք ձախուն, նախադասութեան հետ բնաւ չի կապուիր, եթէ դուրս վտարենք այս առանձնակաց Տատուածը, այն ատեն « Առանձինն եմուտ ի պատերազմ ընդ Յորայ, յաջորդող Տատուածը սերտիւ կը զօդուի « սկսան ընթանալ կողմնակիցք ձախուն, կանխող նախադասութեան հետ: Գալով վրիպագրութիւններուն, զասոնք մեծաւ մասամբ ուղղելու համար մեծ ծառայութիւն կը մատուցանեն մեզի տրամագրելի կրկին ձեռագիրները (Թիւ 47 եւ 305), որոնց փոփոխ բաղդատութեամբ կը զգենու մասամբ Տատուածս իւր նախնագոյն նկարագիրը. բայց պէտք է շեշտել մասնաւորապէս թէ թիւ 47 (= A) աւելի հաւատարիմ մնացած եւ աւելի խնամքով օրինակած է իւր բնագիրը քան թիւ 305 (= B), ինչպէս քանի մը օրինակներով կարելի է իսկոյն տեսնել. այսպէս B կը կարդայ, թղ. 20բ « քաջալէր եւ խրախոյս նահապետի, որ դեռ ի մարմնի կան », այս Տատուածը A կ'ընթեռնու « քաջալեր եւ խրախոյս նահատակաց, որ... », թղ. 35ա. — B, թղ. 227ա « վաղվաղակի ժամանեցին հրման, », որ պիտի ըլլայ « ժամանեցին նմա կորանք », ինչպէս ունի A, թղ. 37ա. — B, թղ. 22ա բազում իրիւսայանքէն, այս անորոշ բառը կը

mündliche Mitteilungen Kundiger zurückzugehen«. Bardenhewer, Patrologie 1910, էջ 337.

պարզաբանէ A, թղ. 37բ «բազում խրոխտ-
մամբ խրոխտայ (ր) անաւրէնն» . — B, թղ.
23ա, «—դ—դ—դ—դ—դ—դ—դ—դ—դ—դ—
Հնարագէտք», . = A
«Հասպա որսորդք իմ Հնարագէտք», . —
բառամասնիկներու վրիպակաւոր նման բաժա-
նում մըն ալ կը ներկայացընէ B, անդ. «այլ
դիւրն չար է, զի (զ)բազումսն խարէ», որուն
նախնագոյնն է A, թղ. 39ա. «այլ մեզ այն
չար է, զի բ—դ—դ—դ—դ—դ—դ—դ—դ—դ—
բանման շիոթում է նաեւ Հետեւեալը. B, թղ.
23բ. «ձգեաց զնետս իւր դիւրն—դ—դ—դ—
նարար պիտի ըլլայ «դեղեալս», այսպէս A,
թղ. 39ա. — Bի, թղ. 23բ «ե—դ—դ—դ—դ—
ի մի կողմն», նախադասութիւնը Aով կ'ուղղուի
«եւ ասպատակեց էք» թղ. 39բ, եւ այլն:

Այս բացատիպ ընտիր ընթերցումները
տեսնելէն ետքը աւելորդ է նկատել իսկ տալ
թէ մեր հրատարակութեան խարխիւր պիտի
կազմէ թիւ 47 ձեռագիրը, որուն փոքրիկ վրի-
պակներն ու եղծումները բնագրին տակ ծանո-
թութիւններու մէջ պիտի ուղղագրուին. հոս կը
հաղորդեմ միայն հետեւեալ կարեւոր սրբա-
գրութիւնները եւ դիտողութիւնները. A թղ.
34ա «լի են ամենայն արարածք եւ զեղուն
դիւրն—դ—դ—դ—դ—դ—դ—դ—դ—դ—
ի դարմանս մարմնոց մերոց», համառո-
տագրութիւնս պարզելով կ'ունենանք դիւրն—
դ—դ—դ—դ—դ—դ—դ—դ—դ—
նոր ու անսովոր բառ մը. արդեօք ա-
սորերէն U (= universitas, universum)
թարգմանութիւնն է «զտիեզերս», նշանակու-
թեամբ. — A թղ. 34ա. «եւ անդէ գոն յա-

մենայն աշխարհի բիւր բարիք եւ ոչ բռնու-
 թեամբ գան մտանեն ի բերան մարդոյ . . .
 «յնդէ» եւ ըստ սմին օրինակի գոն ի գիրս բա-
 զում բարութիւնք . . .», երկու նախադասու-
 թիւնները իրարու սերտիւ զօգելու համար նո-
 տրագիր «նդէն հարկ է ընթեռնուլ կամ «դէ-
 եւ կամ շէր «բնիւնի. — Եի, թղ. 20ա,
 «Կերտ» եւ դուք, տարադէպ ընթերցուածը
 Ա կը կարգայ «Կերտ» եւ դուք», թղ. 34բ,
 զոր ըստ օրինի կը կարգամ «կերայք».
 — «Այր մի էր յերկէ Եօձ (Յբ. Ա. 1), «յնդէն
 է դուք» յերկէ». եւ թանասնից թարգմանու-
 թիւնը Յօրայ սոյն հատուածը կ'ընթեռնու
 «յԱսիտ աշխարհի», (= ἐν Χώρα τῆς Ἀυσί-
 τιδι), իսկ ասորին յօձ, Խ;Խ, որով Եփրեմի
 բնագրին «Օձ»ը կ'ընթեռնու «Ուժ» (= յօձ)
 եւ ոչ թէ «Աւժ», Կ'արժէ յիշատակել թէ
 նախկին «- կը փոխուի կ'ըլլայ յետոյ օ. համե-
 մատելու է միայն Ուր-ի (Սղ. ՃԱ. 1), որ փո-
 խուած եղած է յետոյ «օր-ի», բաշխեաց,
 ասէ, եւ ետ «օրի-», Ս ե բ ե ր. էջ 181, Բ ու զ.
 ունի օրի-նոյ. «Չօրի-ն» եւ զմարմնավարս . . . եւ
 նոցուն կարգեցին օրի-նոյ», էջ 75. վերը տեսանք
 թէ Հարանց վարուց յօ-ե՞ր մեր Չեռագիրը կը
 կարգայ յ-սե՞. որ հնագոյն ձեւն է բնականա-
 բար, տես, էջ 51, § 25: Ս տ ե փ ա ն ո ս Ս Ի ւ-
 ն ե ց Ի յայտնապէս կը գործածէ Եփրեմի
 մեկնութիւնը գրելով «Այր մի էր Եօձ է- է դու-
 ք» երկէ Յօսիտ աշխարհի, որում անուն էր
 Յօր (Չեռ. Վիեն. թիւ 47. թղ. 4բ Ս ր է է-ն-

նորի Մէլն-Ռէն է- ՚իլէն Յ-Բ-յ)¹. — «ի նորա
 է- - - - - կամս մոլորեալք», A, թղ. 36ա,
 B, թղ. 21բ. այս յայտնապէս եղծուած բառը
 վայրկեան մ'իսկ պիտի չվարանիք սրբագրելու
 «խաւարին»², այսպէս կը պահանջէ դասա-
 կան հայերէնի նկարագիրը. — «եւ ամենայն
 (B յամենայն) թուչունք հալածեալք. - - - -
 (B - - - -) է յորս նորա», A, թղ. 36ա, B,
 21բ. ուղղելի՛ «հալածեալք ապաւինին
 յոստս նորա», այս սրբագրութեամբ «յոստս
 բառին է մակարոյսը կը գտնէ իւր բնական տե-
 ղը»³. — «հապատեսից շնորհաբանի՛ ապա-
 կանիչք... հապատեսից յոհմակք խաւարեայք»,
 A, թղ. 38բ, B, 23ա. եթէ հարազատ է «տե-
 սից» բայն, ինչպէս է իրօք, այն ատեն յաջորդ
 բառերն պէտք է անպատճառ ընթեռնուլ «զվա-
 րութանակ» իմ ապականիչ... շնորհաբան (կամ
 նաեւ յոհմակ») խաւարեայ», Տաւուշեցին թե-
 րեւս չերէն մղուելով, դուրս թողած է «տե-
 սից»ն ու ընդօրինակած «հապատեսիցի վա-
 րութանակք (2եռ.՝ վարժանակք) իմ ապակա-
 նիչք... հապատեսից խաւարեայք», որ իւր
 մէջ կանոնաւոր է. թիւ 847 ձեռագրէն յա-
 ուած բերուած «վարժանակք», թղ. 12ա ըն-
 թերցուածին հանդէպ թիւ 302 ձեռագիրը կը
 ներկայացընէ իւր-իւր, թղ. 9բ. եւ որ

1 ՎՄԻՄ. Տաւուշ, Յուլիս, էջ 216:

2 Ուրիշ օրինակներ կարելի է տեսնել ՀԱՆԴ-
 ԱՄՍ. 1911 «Հայերէն- - - մասնիկը դասական հայերէնի
 մէջ», էջ 242 եւ յաջ.:

3 ՀԱՆԴ. ԱՄՍ. 1912, էջ 547, § 4:

թ. 289ի մէջ բուրովին կ'այլափոխուի թի անկ-
մամբ՝ շր-ն-ի+։ Թղ. 14μ. այս տարբերու-
թիւնները չափէն աւելի բաւական են կը կար-
ծենք ցուցնելու թէ Բ ու զանդայ նախկին
« վարուժ անականիչք բառը (էջ 68)
նման աղաւաղումով հասած է մեզի « շր-ն-
ի-ն-ի+ » ձեւին տակ. առ այս համեմատելու է
Ա ճ ա ու ե ա ն, Բ Ա Ն Ա Ս Է Ր, 1904, էջ 99. Բիւ-
զանդարան պատմութեան բառը նա հապե-
տեան առանց ո՛ր եւ է հիման կը սրբագրէ « վա-
րազանիչք » (sic) իւր Ո-ղ-ն-ի-ն-ի-ն-ի-ն մէջ,
էջ 72. — սովորական վերագրութիւն-
ներէն մին է հետեւեալ նոտրատիպը « երկու
ծերքն կագասէրք որ Գր-ն-ն ընդ Շուշանայ »,
A, Թղ. 39ա, B, 23μ՝ փոխանակ ըլլալու « որ
մարտեան ընդ Շուշանայ », առ այս համեմա-
տելու է Գր-ն-ն-ը-ն-ը, Գլ. Ի. 23 հատուածը
« յաւելցուք Գր-ն-ն-ը-ն-ը ի պատերազմ ընդ Բե-
նիամինի », որ պիտի ուղղուի « մատչել », =
Εἰ προσθῶμεν ἐγγίσσαι εἰς παράταξιν πρὸς
οὐδὸς Βενιαμίν եւ Ե զ ն ի կ, էջ 58, « մրցել ընդ
բանսարկուին Գր-ն-ն-ը-ն-ը », որ նոյնպէս պիտի ըլլայ
« մատչիցի »¹ ինչպէս ունի Ե զ ն կ այ աղբիւրը
Մեթոդիոս. « յորժամ մրցել ընդ բանսարկուին
մատչիցի »². — « Պատկանեցէք ի նա զհամ-

¹ Տե՛ս Բ Ա Ջ Մ Ե Ա Է Պ, 1851, էջ 236 եւ [Գ. Տ է ր-
Մ կ ր ո շ ե ա ն եւ] Ա ճ ա ու ե ա ն, քննութիւն եւ հա-
մեմատութիւն Ե զ ն կ այ նորագիւտ ձեռագրին, Հ Ա Ն Գ . Ա Մ Ս .
1904, էջ 201 :

² Հ մ մ ո . Գ ա լ է մ ք ե ա ր ե ա ն, նորագոյն աղբիւրք-
Ե զ ն կ այ Վ ո ղ ր ա ց ո յ , Հ Ա Ն Գ . Ա Մ Ս . 1904, էջ 88 :

բաւս (= զգոյժս) իրրեւ զնետս եւ ձգեցէք ի Յոր որպէս ի նպատակն. Թղ. 23բ. բաց տպագրուած բառը յետնադարեան «պատկանեմ, պատկանիմ», բայերուն հետ ո եւ է առնչութիւն չունի, այլ պարսկերէնէ փոխ առնուած «պատկանդարան»¹ բառին «պատկան» (նպ. paikān = նետ) մասին բայացումն է եւ իրրեւ այսպիսի «նետաթափ, նետաձիգ լինել, նետալից առնել», նշանակութեամբ նոր եւ հետաքրքրական բառ մը դասական հայերէնի մէջ. հմմտ. Ուէ. Գլ. Գ. 13 «Ելից զիս նետիւք իրրեւ զնպատակ, արար զիս նետալից», որուն յամենայն դէպս կ'անդրադարձընէ Եփրեմի նախադասութիւնը. աւելի եփրեմեան կը հնչէ Եղիշէի² մի եւ նոյն աղբիւրէ քաղած սա հատուածը. «զոր եգիտ սատանայ իւր գործակից . . . եւ ելից զնա իրրեւ զպարտեալսն զեղեալ նետիւք (այլ օր. դեղովք)», ուր «պատկանգարան», բառը չի նշանակեր ի հարկէ «պատշաճ դարան», (= պատկան դարան), ինչպէս կը ստուգարանէ Թ. Ո Վ Մ. Արծրունի³, այլ «նետակալ, փքինակալ»,⁴:

¹ H ü b s c h m a n n, Armenische Grammatik, I, էջ. 224.

² Եղիշէ, Վենետ. 1859, էջ. 71.

³ Տես Հայկազեան բառգիրք, Բ. էջ. 611. Պետերբուրգի տպագրութիւնը ուրիշ ընթերցուած ունի, հմմտ. էջ. 149:

⁴ = np. paikān 'Pfeil' aus phil. *paikān + *daran 'Behälter', H ü b s c h m a n n անդ. եւ. 136, տես նաեւ Հայկազեան բառգիրք «պատկանդարան» բառին տակ:

Սրբոյն Նփրեմի

Թեկնութիւն եւ սկիզբն Յսոսայ :

Աւրէն եւ արժան է որպէս կերակրիմք յայտ-
 նի յերկրաւոր կերակրոց, սոյնպէս յաւժարութեամբ
 5 վայելեսցուք եւ յերկնաւոր խորտկաց, զոր ետ
 մեզ Աստուած ի ձեռն սուրբ գրոց: Ձոր աւրինակ
 լի են ամենայն արարածք եւ զեղուն զամենայնու-
 թիւն ի դարմանս մարմնոց մերոց, սոյնպէս եւ ամե-
 նայն իրք աւգտակարք տան զամենայն աւգնու-
 10 թիւնս ի դարմանս ոգւոց մերոց: Եղեն արարածք
 դարմանիչք մարմնոց մերոց, եղեն եւ գիրք դար-
 մանիչք հոգւոց մերոց: Եւ որպէս գոն յամենայն աշ-
 խարհի բիւր բարիք, եւ ոչ բռնութեամբ գան մտա-
 նեն ի բերան մարդոյ եւ դարմանեն զնա, այլ ինքն
 15 կամաւք իւրովք բանայ զգուռն բերանոյ իւրոյ եւ
 վայելէ ի ճաշակսն, որ ուրախ առնէ զնա, սոյնպէս
 եւ ըստ սմին աւրինակի գոն ի գիրս ամենայն բա-
 րութիւնք եւ ոչ բռնութեամբ մտանեն ի հոգիս
 կենդանի բանքն եւ իմաստնացուցանեն զմիտս, այլ
 20 ինքն իշխանական կամաւք բանայ զգուռն լսելեաց
 իւրոց եւ ընդունի զնոսա ի միտսն:

Արդ յաւրինեմ՝ այսուհետեւ առաջի ձեռ սե-
 զան լի անուշահոտ անմահացուցիչ եւ երկնաւոր
 կերակրոց. եւ կարգեսցուք ի վերայ նորա զյաւրի-

2. B յըսկիրքն: 3-4. C (= Թ. 289) D (= Թ. 302) E (= Թ. 847) յայտնապէս: — 4. E յերկրաւորաց: — 4. B կերակրաց: — 4. CDE նոյնպէս: — 5. B յագեւոր: — 5. CDE խորտկացն: — 6. CDE ի սուրբ գրոց: — 6-12. CDE չիք «չէր ուրիւն . . . էր ուրիւն»: — 7. A յեղուն: — 8. A ի դարմանրս: — 8. B յամենայն . . . յաւգտակարք (A ալ յաւգտակարք): — 12. AB քանզի, ուղղ. որպէս: — 13. AB աշխարհէ . . . բիւրք (B բերք): — 13-21. Վանականի տարբերութիւնները տես վերը էջ 68: — 14. AB զնայ: — 16. AB ի ճաշակն: — 17. B ի գիրքս: — 17. A բազում: — 19. «եւք մեղմէ է: — 22-28. CDE

25 նեալ խորտիկս, որ (ի) հաւատացելոց մտաց եւեթ ճա-
 շակիւ կերպք եւ դուք յաւժարութեամբ յայսմ կե-
 րակրոյ, որ ոչ ծանրանայ, վասն զի ի բարձունս
 ամբառնայ հանէ զկերողսն: Արդ եղիցի ձեզ բանս
 իմ փոխանակ սեղանոյ եւ մտցեն ճառք փոխանակ
 30 խորակաց, եւ կերիցեն ականջք փոխանակ բերանոյ,
 եւ ժողովեսցեն միտք փոխանակ որովայնի եւ կե-
 րակրեսցի ոգին հանդերձ մարմնովն:

Արդ այսպէս հրամայէ մեզ տէրն ճաշոյս, որ
 է արարիչ, զի առցէ մտցէ ասող՝ ծառայս առ ճա-
 35 ռայակիցս իւր, որ պաշտէ զնոսա, սկտեղբ ի վերայ
 բազկաց իւրոց զնեւ առաջի հիւրոց, զորս հրաւի-
 րեաց ողորմութիւն եւ կոչեաց մեծութիւն Աստու-
 ծոյ (եւ որոց) բաշխեն եւ տան հաւատք: Այսու-
 հետեւ կոչեցելոցն ուտել, որչափ կամեսցին, զի սե-
 40 ղան արքայորդւոյն ոչ պակասէ: Ահաւասիկ հոգին
 սուրբ տայ ի ծածուկ եւ ասողն աղաղակէ յայտնի
 եւ դուք լուարուք յաւժարութեամբ:

Սկսուք այսուհետեւ ասել փոքր ի շատ որչափ
 կարող իցեմք վասն առաքինութեան պատերազմին
 45 Յօբայ: Դշխոյն նահատակաց թէ զիւրդ մարտեաւ
 եւ յաղթեաց, զի ինքն պսակեսցի եւ ախոյեանն
 յամաւթ լիցի եւ տէր մարտին փառաւորեսցի եւ
 դուք ամենեքեան ուսջիք մարտնչել. քանզի ոչ ե-
 թէ ընդ Յօբայ միայն մարտեաւ ախոյեանն, այլ եւ
 50 ընդ ամենայն մարդ հանապազ մարտնչի եւ միշտ

չիք “Աբդ . . . զիւրդ” : — 26. A կերէք, B կերուք.
 — 27. A կերակրոց : — 29. AB սիրոյ սեղանի : — 30.
 B եւ խորակացն : — 30. CDE բերանոց : — 31. CDE
 ժողովեսցին ի միտս (E միտք) : — 32. CDE կերակրե-
 ցին (E — ցի) հոգին (E հոգի) : — 33-40. CDE չիք
 “Աբդ . . . զիւրդ” : — 35. AB զնայ, ուղղ. զնո-
 սա, այլազգ անիմաստ : — 35. AB սկտեղբ — զի ի
 վերայ, ջնջեցի : — 36. B հիւրոյ : — 38. “եւ որոցն
 մեզմէ : — 40. B արքայ որդւոյն : — 41. B ի ճա-
 ծուկս : — 41. CDE ասող (E ասղն) յայտնի աղ. : —
 47. B լինի . . . մարմին :

գրգռէ զպատերազմ: Եւ քանզի հանապազորդէ ի մարտ պատերազմին իւրոյ, յամենայն ժամ լինին զգուշացեալ: Եւ քննեսցեն տեսցեն թէ իւ պարտաւորէ, եւ որովք հնարիւք յաղթեցին նմա առաջին ընկերք իւրեանց եւ եղիցի յաղթութիւն յաղթողաց՝ քաջալեր եւ խրախոյս նահատակաց որ դեռ ի մարմնի կան: Եղիցուք այսուհետեւ աշակերտք գրոց, զի իբրեւ վարդապետք հոգեբարձու լինիցին մեզ իմաստնացուցիչք, եւ մեք իբրեւ աշակերտք փոյթք մեծացուք վարդապետութեամբ նոցա: Սկսցուք եւ մեք գնալ ընդ հետս երանելւոյն Յորայ, եւ ուղղել զգնացս մեր ընդ ճանապարհս նորա:

Այր մի էր յերկիր յՈՒԺ, այսինքն ի պարարտ յերկրէ, եւ անուն նորա Յոր. եւ ընդէր ասէ գիր յերկրէ էր այրն, որ նմանող էր վարուքն գուարթնոց որդւոցն բարձանց: Աստուած գրեաց զառաքինութիւնս նորա, զի ընթերցցին մարդիկ եւ լուիցեն եւ եղիցին նմանողք նմա: Եւ յորժամ ասէ գիր վասն առաւել գնացից նորա եւ առաքինի գործոց նորա, զի գուցէ իբրեւ լուիցեն՝ իմացին եթէ հոգեղէն է նա եւ ոչ մարմնեղէն: Կանխեաց Աստուած գրոշմեաց յքսկիզն գրոցն զառաքինութիւն նորա, եւ գտեղին եւ զերկիրն յորում ծնեալն էր, զի իբրեւ լուիցեն արդար ընկերք նորա, ուրախ լինիցին թէ զոյ նոցա ազգական, որ զգեցեալ էր մարմին իբրեւ զնոսա եւ ոչ պարտաւորեցաւ: Վասն այնորիկ ասէ գիր թէ Այր մի էր յերկիր յՈՒԺ եւ անուն նորա Յոր. իբրեւ զձեզ էր ասէ, ով մարդիկ, հնարեցարուք եւ գուք լինել իբրեւ գնա,

52. AB լինին: — 56. B քաջալէր . . . նահատակ: — 58. B եւ հոգաբարձու: — 60. B փոյթ: — 65. Յ. Բ. Գ. Լ. Ա. 1. AB յՈՒԺ: — 68. B առաքինութիւն: — 71. AB գուցցէ: — 72. AB նայ, — 73. A չիք Դ. Լ. Ե. Զ.: — 76. AB ազգականք: — 77. B զնոսայ: — 78. B այնորիկ: — 80. B

ըստ այնմ զոր ասէ առաքեալ. Եղերուք իբրեւ զիս,
 քանզի եւ ես իբրեւ զձեզդ էի: Մարմին զգեցեալ
 էր իբրեւ զձերդ, զգեցարուք եւ դուք զգեղ մտայ
 նորա. ի մէջ մարդկան շրջէր իբրեւ զձեզ, ժրացա-
 85 րուք եւ դուք հաղորդել ընդ հրեշտակս լուսոյ
 իբրեւ զնա. ամուսնացաւ իբրեւ զձեզ, այլ ոչ իբ-
 րեւ զձեզ երթայր զկնի խրատու սպանող ամուսնի
 իւրոյ, զի լեալ են կանայք ձեր արք մտայ ձերոց:
 Իբրեւ զձեզ ծնաւ ուստերս եւ դասերս, այլ առա-
 90 ւել քան զձեզ սնոյց ի ներքոյ երկիւղին Աստու-
 ծոյ, ուսոյց նոցա սիրել զմիմիանս. իբրեւ զձեզ ու-
 նէր ինչս բազումս, այլ ոչ յափշտակէր իբրեւ զձեզ
 զայլոց, այլ եւ ոչ զիւրն արգելոյր ի կարաւտելոց.
 Իսկ սատանայ հաշէր մաշէր իբրեւ տեսանէր զայս
 95 ամենայն, քանզի ոչ աղջամուղջ խաւարն սաստիկ
 լուսոյ արդարոյն կարէր համբերել: Չոր աւրինակ
 կուրացուցանէ արեգակն ճառագայթիւք իւրովք
 զխէթ աչս, նոյնպէս յաղթէր արդարութիւնն Յո-
 բայ խաւարի չարին, որ զայսպիսի չարիս ցուցանէր,
 100 եւ Յոբ, որ քաղցր էին ճառագայթք ողորմութեան
 նորա ամենայն ումք, յոյժ դառն էին սատանայի, եւ
 զորմէ բազումք գոհանային, մինն միայն տրանջէր:
 Պակասեցաւ կողմն սատանայի յաւուրս նորա. զի
 պարտեաց եւ եհան ի նմանէ զաշակերտս նորա:
 105 Խորհուրդ ի մէջ առեալ ասէր սատանայ. վայ ինձ

զնայ: — 83. A զգեղ: — 84—86. B ժրացարուք . . .
 հաղորթել . . . զնայ: — 86—92. CDE ամուսնացաւ,
 այլ ոչ արար զկինն. այր (CD այլ) մտաց իւրոց սպա-
 նող խրատու . . . սնոյց որդի, այլ յերկիւղն Աստուծոյ,
 ունէր մեծութիւն, այլ ի պէտս կարաւտելոց: — 89.
 “զձեզ” մեզմէ: — 90. B երկեղին: — 94. այսպէս CDE
 իսկ AB չունին հ-ւեր է-: — 97—98. Հմտ. Վ անա-
 կան. “որպէս արեգակն լուսաւորէ զառողջ աչս եւ
 կուրացուցանէ զխէթ աչս” — 98. B զխիթ . . . ար-
 գարութիւն: — 99. AB չարս: — 101. B ումք: —
 102—111. CDE ի տարբերութիւնները տես վերը էջ 69:

եղնակ եմ ես, զառաջին մարդն խաբեցի, եւ յան-
 մահուութենէ զլացայ, արդ եթէ թոյլ տամ սմա՛ սա-
 կաւանայ յոյժ կողմն իմ, այլ լաւ է ինձ աշ-
 խատել սակաւ մի, եւ [յոյժ] սպանանել զՅոր. եւ
 110 զայս ոչ գիտէր եթէ յորժամ աշխատէր ամենայն
 զաւրուութեամբ իւրով, ոչ ապրէր ի Յորայ, քանզի
 այլք որք չէին որդիք Յորայ, գտան նմա առ յոյս
 սնոտի կշտամբեալք ի նորա խաւարին կամս մոլո-
 բեալք: Արդ սա ընդ Յորայ ի պատերազմ պատրաս-
 115 տէր, իբր հպարտութիւն ի վերայ հպարտութեան յա-
 ւելոյր իւր. ետես նա զծառն մեծ, թէ տարածեաց
 զոստս իւր եւ ամենայն թռչունք հալածեալք ա-
 պաւինին յոստս նորա, կարծեաց եթէ կարիցէ հա-
 տանել զնա տապարաւ կատաղութեան իւրոյ, եւ
 120 հալածեսցին թռչունք յիւրեանց յապաւինութե-
 նէն, եւ գիւրաւ անկցի ապաւէնն թռչնոց. եւ զայս
 ոչ առ ի միտ անհանճարն, եթէ ինքն աշխատի եւ
 թափէ զոյժն եւ վարձկանքն իւր խաբին եւ ամաչեն,
 երկաթն իւր փշրի եւ ծառն ոչ կտրի, բայց ոչ մար-
 125 տեաւ ժպրհութեամբն ընդ ծառն առանց տեսուն
 գրախտին, մի՛ գուցէ տազնապիցին այլ եւս ծառքն
 [եւ յորժամ կամի կտրել ապականիչն կտրէ], այսինքն
 ոչ կարաց սատանայ մարտնչել ընդ արգարոյն մինչեւ
 թողացոյց Աստուած, քանզի ոչ ունի իշխանու-
 130 թիւն առանց թողացուցանելոյ, զի եթէ մարտու-
 ցեալ էր ընդ Յորայ առանց թողացուցանելոյ, կար-
 ծէին մարդիկ եթէ գոյ զաւրութիւն տկարին, ապա

— 106. B եղով: — 107. A զլացայ: — 107. B սմայ,
 108. A կողմնս: — 109. AB աշխատել: — 111. A
 զաւրութեամբն: — 112. B որ: — 113. AB ի-
 ռայն, հմմտ. վերք էջ 78, հատուածս ընդհանրապէս
 մութ է: — 114. B սայ: 117. B յամենայն: — 118.
 A ապաւինին ի յոստս B ապաւինն ի յոստս, տես վերք
 էջ 78: — 119. B զնայ: — 119. A կատաղութեանն:
 — 123. A զոյժն: — 123. A չիք ի-բն: — 124. B
 կատարի: — 126. AB գուցէ: — 126—127. փակա-

[եթէ] մինչ թողացոյց Տէրն բարերար շարագործ
 ծառային, յայնժամ մարտեաւ ընդ հաւատարիմ
 135 տնտեսին: Առանց պատասխանիս տալոյ գտցին ուս-
 մունքն մոլարք, որ ասեն եթէ իշխանութիւն ու-
 նի նա բնութեամբ, զի ահա մարտիւն զոր արար ընդ
 Յորայ, ունիմք զերկոսեանն, զի տկար է եւ անգէտ.
 տկար է՝ վասն զի խնդրեաց զհրամանն, եւ անգէտ՝
 140 վասն (զի) հպարտացաւ, զի թէ գիտացեալ էր թէ
 ինքն յաղթի ի պատերազմին, ապա ոչ բնաւ մար-
 տնչէր: Ապա եթէ մարտեաւ առ յոյս եթէ յաղ-
 թեմ, ոչ որպէս կարծեացն զիպեցաւ նմա: Բա-
 զումք են որ պարտաւորին յամալթ մեծացուցչաց
 145 նորա եւ [հպարտութիւն] ի կորուստ եւ ի պարտու-
 թիւն մտաց նորա:

Լուիցուք այսուհետեւ զայս սքանչելի պա-
 տերագմէ, զոր կրեցին արարածք, եւ տեսցուք զա-
 տանայ որ մախանաւք պատրանացն յաղթեաց բազ-
 150 մաց, բայց այժմ պարտեցաւ ի միջէն, որ անկեալ
 զնէր յաղբիսն. խորհեցաւ սատանայ մարտնչել
 ընդ Յորայ, կանխեաց ամենագէտն եւ զրկեաց ըզ-
 խորհուրդս նորա, բայց ոչ արգել զնա ի զլացութե-
 նէն: Եւ ասաց, ասէ, Տէր ցոստանայ. եղբա՛ւ ինչ
 155 իցէ քո ի մտի զծառայէ իմմէ զՅորայ, զի չիք ոք իբրեւ
 զնա ի վերայ երկրի. բաւական է այս վկայութիւն

զ ծին հատուածը կը խանգարէ իմաստը: — 133. B բա-
 բերարն: — 135. պատասխանի (?): — 135-142. Հմմտ.
 վանական, «յանդիմանեցին ուսմունք մոլարք որ
 ասեն, իշխանութիւն ունի նա բնութեամբ, զի տկար
 է նա եւ անգէտ. տկար է վասն զի խնդրեաց զհրամանն,
 եւ անգէտ զի մարտեաւ. եթէ գիտացեալ էր ինքն թէ
 յաղթի ոչ մարտնչէր ընդ նմա», — 136. AB մոլարքն:
 — 137. AB նայ. . . ահա (B ահայ): — 137. B չիք
 ընդ: — 138. A զերկոսեան: — 140. A չիք չի: —
 142. AB ապայ: — 145. ջնջելի է «հպարտութիւն»,
 որ ծագած կ'երեւայ մերձակայ «ի պարտութիւն» բա-
 ռէն: — 156. AB զնայ:

ի վերայ նահատակին, Աստուած իսկ եղեւ վկայ ճշմարտութեան նորա. ծառայ՝ զոր տէր իւր սիրէ, ո՛վ ատէ զնա, եթէ ոք ատէ՝ ոչինչ կարէ վնասել
 160 զնա, զի աւգնական նորա տէր է, եւ մարդոյ՝ որում Աստուած վկայէ, ո՛վ կարէ կոխել զնա եւ եթէ յանգզնեացի՝ անձին իւրում վնաս առնէ եւ ոչ սիրելւոյն Աստուծոյ: Ապա եթէ ոչ տեսցուք զսատանայ որ ժպրհեցաւ մարտնչել ընդ առն, որում
 165 Աստուած եղեւ վկայ եւ վաղվաղակի ժամանեցին նմա կորանք:

Էտ պատասխանի սատանայ առաջի Տեառն եւ ասէ եթէ ոչ ձրի սիրէ Յոր զԱստուած, այլ զի ետուր նմա վարձս, վասն այնորիկ պաշտէ զՏէր, զի
 170 քո տռ հասարակ ամրացուցեալ է զնեքքինս եւ զարտաքինս նորա եւ որ ինչ միանգամ շուրջ զնովաւ է: Զերկս վաստակոց նորա աւրհնեցեր եւ զանատունս նորա բազմացուցեր ի վերայ երկրի: Ադէ արկ զձեռն քո զնովաւ եւ զերծ զնա յընչից իւրոց, եթէ
 175 ոչ յանդիման հայհոյեցէ զքեզ. տուր ինձ իշխանութիւն ջեռուցանել զնա ի բովս եռանդեան եւ ցուցից զի գոյ աղտ յոսկին որով պարծիս. մերկեա ի նմանէ զհովանի շնորհաց քոց եւ տեսջիր որպէս ցամաքեցուցից տապով նեղութեանց զխոստովանութիւն հաւատոց նորա, տուր ինձ հրաման շնչել զժրրիկ իմ եւ խռովել հողմով զժովն մեծ ի վերայ վաճառականին, եւ տեսջիր որպէս ընկղմեցից զբազմաժողով շահ վաճառաց նորա ի քակել սաստիկ ալեաւք իմովք զհաստատուն
 185 տախտակս նաւի նորա, տուր ինձ հրաման հանել զտէգս իմ սրամտագինս, եւ տեսջիր որպէս զարհուրեցուցից զհովիւն խաշանց քոց բաղում գայլիք

163. B ապայ: — 168. B հրամանք: — 170—171 B չիք է— շնչոց: — 174. B յնչից: — 175—196 վանականի տարբերութիւնները տես վերը էջ 70—71 — 177. AB մերկեայ: — 180. B հաւատաց: — 187 B զհովիւն:

եւ ցրուեցից զհաւտան աղքատաց, տուր ինձ հրաման
 ժողովել զամենայն հէնս իմ եւ տալ ընդ նմա մարտ
 190 պատերազմի, եւ տեսչիր սրպէս առից զքաղաք խոր-
 հրդոց նորա եւ քակեցից զհզաւր աշտարակս նորա,
 տուր ինձ իշխանութիւն ճեպել կարկուտ ըստ կա-
 մաց իմոց, եւ տեսչիր սրպէս քակեցից զցանկ այ-
 դւոյ նորա եւ կոտորեցից զբարունակսն ողկուզաւք:
 195 Բազում խրոխտամբ խրոխտայր անաւրէնն մինչեւ
 ան իշխանութիւն, ոչ զի Յոբ պարտաւորեցցի, այլ
 զի սատանայ յաճախեցցի եւ կորացցի: Եւ ասէ Տէր
 ցատանայ, ահա զամենայն ինչ որ բնդ նովաւ իցէ
 տուեալ է ի ձեռս քո. բայց ի նա մի՛ մերձենայցես.
 200 եւ ասեն բազումք թէ ընդէր ետ ի ձեռս նորա, զի
 ահա գիտէր թէ արդար է. գիտացէ այն որ զայս
 ասէ, զի թէպէտ եւ տէր իւր գիտէր զնա, զինա ամե-
 նագէտ է, այլ ծառայակիցք իւր ոչ էին տեղեակ ա-
 ռաքինութեաննորա: Աշաւք տեսանէին, զի եմոյձ զնա
 205 ի մարտն վասն երկուց իրաց, մի՛ զի գիտացեն զնա
 որք ոչ գիտէին եւ մի՛ զի սատանայ յամաւթ լիցի,
 զի պարտաւորելոց էր ի մարտի արդարոյն եւ յեր-
 կրորդ Ագամայ. այլ գիտէր Աստուած եթէ յաղթէ
 Յոբ, վասն այնորիկ ոչ արգել զնա ի մարտէն, զի մի
 210 կարծիցի եթէ ճշմարիտ են բանք սատանային՝ որ
 սուտն է, եւ ակնարկեսցէ վասն Յորայ եթէ տկար
 է զաւրութիւն կամաց նորա եւ գտանիցի Աստուած
 ականառու, եթէ զայր՝ որ ոչ էր արժանի սիրելոյ սի-
 րէր: Այլ զի Աստուած ազատ է ի բամբասանաց եւ

189. A հէնսն, B հէնն: — 195. A խրոխտամբ
 խրոխտայ, B խրոխտայ անորէնն: — 201. B արդարէ: —
 205. B չիք զի: — 205. B զնայ: 210. AB ճշմարիտ է:
 բանք սատանային (A ստին): — 211. AB ակն արկեսցէ (B
 ակնարկեսցէ) է-նոտորը ջնջեցի: — 200—214. Հմնտ. Աշ-
 նական, «Ասեն բազումք թէ ընդէր ետ զնա ի ձեռս
 նորա. զի գիտէր թէ արդար է. զի գիտացեն զնա
 որք ոչ գիտէին եւ մի զի սատանայ յամաւթ լիցի,
 զի պարտաւորելոց էր ի մարտի արդարոյն եւ երկրորդ
 (E յերկրորդ) Ագամայ եւ զարձեալ զի մի կարծիցէ թէ

- 215 յանգիտութենէ, եւ Յոր ի լուծութենէն զոր
կարծեաց զնմանէ սատանայ, բանսարկուն կշտամ-
բեցցի ի ստութեան իւրում՝ եթէ բարիք մատնեաց
Աստուած զծառայ իւր ընդ նմա ի պատերազմ, զի
մի ծածկեցցի նեղութիւն առաքինութեան նորա:
- 220 Եւ սատանայ պարծելով էառ հրաման փորձել ըզ-
ծառայն Աստուծոյ: Ակսաւ այնուհետեւ սատանայ
ժողովել զզաւրս իւր՝ զգունդս լեզէոնաց եւ զաւ-
րագլիաց, զբանակն բեեղզերուղ ասպարապետ ձա-
խու կողմանն: Ետուն խրատ ամենեքին միմեանց ե-
- 225 թէ յանկարծակի ընդստուացեն զարդարն նահա-
տակ: Խաւսել կալաւ սատանայ ընդ պաշտանեայսն
ամբարշտութեան իւրոյ, ասէ. պատերազմ է այս
մեծ եւ սաստիկ, որ կարգի անուն նորա յամենայն
գարս. ես պարծեցայ առաջի Աստուծոյ խոխտալով
- 230 եւ ասացի վասն Յորայ. Եթէ մատնեցես զնա ի
ձեռս իմ, գտանի աղտ յոսկին. եւ ետ ինձ իշխա-
նութիւն ի վերայ ընչից նորա, առնել զնոսա ըստ
կամաց իմոց: Տեսէք եւ զգոյշ լերուք, գուցէ զեզ-
ծիցիք եւ լինիցիք այսն կատականաց: Արդ պիտոյ
- 235 նն հնարք եւ խորամանկութիւնք ձեր, եւ կեղծա-
ւորութիւնք խորհրդոց ձերոց: Թաղեցէք եւ թա-
գուցէք զորոգայթս ձեր, եւ երկայնեցէք զլարս
գործեաց ձերոց, ժողովեցէք զամենայն մեքենայս
ձեր, խորեցէք փորեցէք զխորխորատս ձեր, հապա
- 240 տեսից զվարուժանակս իմ ապականիչս, խառնեցէք

տկար է նա եւ Աստուած ակն առնու եւ քիրէ զայր
մի, որ ոչ է արժանի սիրոյն. Եփրեմի մտքը պարզա-
բանուած է հոս բնականաբար: — 214. B ազատէ: —
217. A ի սրտութեանն: — 217. AB բարի քբ: — 220.
A եւ առ: — 222. AB լէգէոնաց: — 223. AB զբա-
նակս (A բեեղզերուղ), զոր կուղչեմ, այլազգ անիմաստ.
բայ մը կը պակսի: — 224. AB «ամքն», ուրեմն նաեւ
«ամենեքեան»: — 231. A յաղտ յոսկին, B աղտ ոսկին:
— 233. AB եւ (B չիք է-) զգուշ լերուք: — 235. AB
խորամանկութիւնդ: — 236. B կեղծաւորութիւնն: —
239. B ապա: — 240-243. տես վերը էջ 78/9, Հմմտ.

զմագիլս ձեր ընդ աղանին միամիտ, հապա որսորդք
 իմ հնարագէտք, մի՛ ապրեսցի եղջերու դաշտաւոր,
 հապա տեսից յոհմակս խաւարեայս, սլացարուք
 զկնի արագոտն այծեմանն, բայց մի միայն յարձա-
 245 կիցիք, գուցէ պարտիցիք յառաջնում ընթացից
 նորա, զաւղեսջիք, գարանակալ լիջիք եւ տուք
 ժամ միմեանց ի ձորամուտս դարանաց ձերոց:
 Շուն ի շանէ առցէ դքաջ ընթացսն, յորժամ վաս-
 տակեցի առաջինն, ապա առցէ երկրորդն, թիւրե-
 250 ցարուք թիւրքդ ընդ ուղղոյն, կամակորեցէք կա-
 մակորքդ ընդ երանելոյն, կարգեցէք, տուք ցմի-
 մեանս, այր յառնէ առնուցուք իրբեւ զգունդ: Եթէ
 այդպիսի հնարիւք ոչ հնարիմք, յաղթէ նա մեզ
 եւ կորնչին պարծանքն մեր. եթէ այդպէս կամակոր
 255 պատճառանաւք ոչ յաղթեմք, ջանայ անցանէ բստ
 մեզ եւ լինի մեզ սուգ անհնարին. եթէ ածապարէ
 եւ դերձանի, այլ ոչ եւս կարեմք ըմբռնել. զբազու-
 մբս յափշտակեալ է[ր] նա ի մէնջ, եկայք խնդրես-
 ցուք զվրէժս այնոցիկ զորս փախոյցն ի մէնջ աւրի-
 260 նակաւ(ք)ն, զորսնկարեաց յաշխարհի եւ ուսոյց զբա-
 զումս առաքինանալ: Անաս մեծ արար նա ի բանակս
 մեր, զի թէ միայն էր, շէին յոյժ մեծ խորանք նո-
 րա, այլ մեզ այն չար է, զի զբազումն խարէ, զի
 եւ զկանայս անգամ ճոխացոյց եհան ի գլուխս մեր
 265 եւ ահա կոխեն զգլուխս մեր ոտիւք իւրեանց՝ յոր-
 ժամ նստի թարգմանէ այրւոյն եւ մոռացուցանէ
 նմա զմահ ամուսնոյ իւրոյ. ոչ տայ ինձ թոյլ հեղ-

նակւ Էբ. «վարու ժանակ»: — 241—242. B որ զորդին
 հնարագէտք, տես վերք էջ 76: — 243. B ապա: —
 245. B գուցցէ: — 247. B մի մնաց: — 247. A ի ձո-
 րամուտ, B ի ձորամատ: — 248. B ընթացք: — 249.
 B վաստակեցի: — 252. B այր առնէ: — 254. B կորնչի:
 — 255. B այճառ: — 255. AB ընդ, ուղղեցի: —
 259. B այնց կամ զորս փախոյց օրինակաւ: — 262. A
 խորանք: — 263. B մեզացն չար է զի բազումս (A բազ-
 մօքն), տես վերք էջ 76: — 265. B ապա: — 267. B

ձուցանել զնա տրտմութեամբքն եւ շտայ ասել նմա
 բան հայհոյութեան, եթէ կամիմ ձգել ի նա զնետս
 270 իմ, լինի ի նմա իբրեւ զվահան ընդդէմ երե-
 սաց նորա. շըջի ածէ զձեռն զգլխովք որբոց, եւ
 ջնջէ զարտասուս յաշաց նոցա, զգեցոյց նոցա
 զգաստութիւն եւ արար զնոսա ծերս ողջամիտ վար-
 զապետութեամբ իւրով. զգողութիւն որ է դուստր
 275 ձախոյ իմոյ, ոչ ետ թոյլ պաշտել յաշխարհի, վասն զի
 ոչ թոյլ տայ[ր] կարաւտելոցն կամ աղքատացն
 երթալ գողանալ, զի զամենեցուն պէտս լցուցանէ.
 առ ո՛ր երթայց ի դատ՝ ոչ գիտեմ, ամենայն ոք սիրէ
 զնա [եւ] ես միայն ատեցի զնա. արար ինձ զերկիրս
 280 երկինք, զի ի նմա հաւասարութիւն եւ ի սմա միա-
 բանութիւն ընդ նմա: ՅԱստուծոյ՝ որ ի վեր է տան-
 ջիմ եւ ի Յորայ՝ որ ի խոնարհ է այպանիմ: Եւ զայս
 զոր ասեմս ձեզ, որդեակք կորստեան իմոյ, գիտէք
 եւ առաւել եւս քան զիս: Խոցոտեաց եւ զձեզ սաս-
 285 տիկ նիզակաւք եւ ձգեաց զնետս իւր դեղեալս. զի՞
 թագուցանեմք զցաւս մեր ի միմեանց, եկայք յայտ-
 նեսցուք զժիծաղելիս մեր միմեանց, զի ահա երկու
 ծերքն կազասէրք, որ մարտեան ընդ Շուշանայ
 սրբոյ միամիտ աղանոյն, գողացան նախ զամաւթս
 290 իւրեանց ի միմեանց եւ ապա յայտնեցին միմեանց
 զամբարշտութիւնս միմեանց. (ց)այժմ եւ դուք էիք
 զաւրք իմ, գողացաք թագուցաք ի միմեանց զցաւս
 մեր, եկայք բերցուք ի մէջ զվայս եւ զգոյժս մեր, զի
 եւ դուք վիրաւորեցայք ի նմանէ: Եւ ես ունիմ սպիս
 295 մեծամեծս, եկայք անկցուք իբրեւ զհէն ի վերայ,
 եւ ասպատակեցէք ի կողմն մի իւրաքանչիւր որում

տամ: — 271. B սրբոց: — 174. A վարդապետու-
 թեամբքն: — 174. B զթողութիւն: — 174. «դուստր».
 ասորերէնի մէջ գողութիւն իգական է: — 281. A
 միաբանութիւնն: — 284. A չիք է: — 285. B դի-
 զեալս: — 288. A կարգասէրք. . . AB մատեան: —
 293. B զվկայս: — 296. B եւս պատահեցէք. տարա-

Հասցէ, առէք ի ձեռն զգոյժս շարեաց եւ եղիցին ի
 ձեզ իբրեւ զարեալ աղեղունս, պատկանեցէք ի նս
 զհամբաւս իբրեւ զնետս եւ ձգեցէք ի Յոբ որպէս
 300 ի նպատակ. այլ ոչ յաճախեցից պատուիրել ձեզ,
 քանզի առաւել եւս գիտէք դուք զշարինս քան զիս:
 Պատրաստեցաւ սատանայ զաւրաւք իւրովք,
 եւ էջ եկաց ի մէջ պատերազմին, որոյ նման է գա-
 լուստն իւր Յուդայի աշակերտի իւրոյ, որ ժողովեաց
 305 ի վերայ Տեառն մերոյ զգունդս զացողացն: Բայց
 զաւրութիւն Տեառն սաստեաց ի նոսա եւ չոգան
 յետս յետս եւ զարկան զգետնի: Նոյն զաւրութիւն
 եւ զողացոյց զառաջինսն երթալ յետս զաւրու-
 թեամբ նորա ի ծառայէ նորա: Ամաչեաց սատա-
 310 նայ եւ Յուդայ եւ կործանեցան դեւքն եւ խաչա-
 հանունքն: Յաղթեաց Տէր մեր իբրեւ զթագաւոր եւ
 պսակեցաւ Յոբ իբրեւ զյաղթող. զաւրութիւն ձա-
 խուն մարտեաւ ընդ աշակերտի աջոյն եւ Յուդայ
 աշակերտն սուտ մարտեաւ ընդ Տեառն մերոյ ճշմա-
 315 րիտ վարդապետին, բայց յամաթ եղեւ յերկուսին
 մասինն, զի նմա վայելէ ամաթ եւ նախատինքր: Ա-
 մաչեացէ սատանայ եւ Յուդա աշակերտ իւր: Ա-
 ռաքինացաւ Տէր մեր եւ Յոբ նահատակ իւր: Այլ
 զոյս ամենայն զալիս զբաւսանաց սատանայի ոչինչ գի-
 320 տէր Յոբ եւ ոչ զշար խորամանկութիւն նորա յայտ-
 նեալ ի ճշմարտէն, այլ ըստ սովորութեան իւրում
 վաստակէր ի գործս արդարութեան եւ սկսան ըն-
 թանալ կողմնակիցք ձախուն:

կուսական է տեղւոյս անեղծութիւնը: — 301 A դու:
 — 302. A զաւրաւքն, B զորոքն: — 303. B նմանէ:
 — 307. B յետս: — 310. B Յոդայ: — 314. B մարտ
 ընդ աշակերտն սուտ, A «մարտ եւ ա», եւ դատարկ տեղ:
 — 319. B ալիս: — 321. A սովորութեանն: — 227—
 324. այսպէս կը համառօտէ Ա՛նականն. «Ա՛տէ, պա-
 տերագմ է այս մեծ, որ կարգի անուն նորա յամ» (E
 ամենայն) դարս. եւ պարծեցայ առաջի Տեառն, եւ
 սասցի վասն Յոբայ թէ տաց զնա ի ձեռս իմ գտանի
 աղտ յոսկին (E յաղտ ո.) եւ ետ իշխանութիւն ինձ.

[Բայց պարտ է գիտել թէ ուստի էր ազգաւ
 325 Յոր. որ այնպիսի հռչակաւոր անուան արժանի ե-
 ղելւ: էր սա ի ցեղէ Էսաւայ, որդւոյ Իսահակայ,
 եւ յառաջ էր անուն նորա Յորաբ: Եւ առեալ կին
 արարացի ծնաւ որդի, որում անուն էր Նոյն եւ
 հայր Յորաբայ որ է Յոր Զարեհ, որդի որդւոյն Է-
 330 սաւայ եւ մայր նորա Բոսորացի, եւ էր նա երրորդ
 յԱբրահամէ. եւ այս են թագաւորք, որ թագաւո-
 րեցին յԷդոմ, յորում եւ նա եղել իշխան աշխար-
 հին: Առաջինն Բաղակ Բէոփրեանց որ կամէր կո-
 տորել զԻսրայէլ յանապատին եւ անուն քաղաքին
 335 նորա Գենորայ. յետ Բաղակայ Յորաբ որ է Յոր, յետ
 նորա Ասոմ, որ էր զաւրաժար յերկրէն Թեմնացոց,
 յետ նորա Ազադ, որդի Բարովզայ որ կոտորեաց

արդ պիտոյ են ինձ հնարք եւ խորամանկութիւն ձեր,
 թագեցէք (CD բաղիցէք) եւ թագուցէք զորոգայթս
 ձեր. հապա առաքինի վարժանակք իմ ապականիչք.
 խառնեցէք զմագիլս ձեր յաղաւնի միամիտ, հապա որ-
 սորդք իմ հնարագէտք. մի ապրեցի եղջերու պաշտա-
 ւոր. հապա ոհմակք խաւարեայք, սլացարուք զկնի (E
 չիք զնի) արագոտն այծեման. դարանակալ լիջիք, ժամ
 (E դամ) միմեանց շուն ի շանէ առէք (E առնէք) զքաջ
 րնթացն. թէ յաղթէ նա մեզ, կորնչին պարծանք մեր,
 եւ թէ միայն էր նա, չէին յոյժ խարանք (CD խորանք)
 նորա, հայհոյութիւն այրւոյ, եւ գողութիւն ազքասի.
 ինեղ որդւոյ, զգործիս մեր յափշտակեաց, կանանց ետ
 կոխել. առ ս երթայց ի դատ ոչ գիտեմ, զի ամենայն
 դք սիրէ զնա, ես միայն տեսցի զնա. յԱստուծոյ որ ի վեր
 է տանջիմ եւ ի Յորայ որ ի խոնարհ է այպանիմ, զի
 թագուցանեմ զցաւս մեր ի միմեանց, պատմեսցուք մի-
 մեանց որպէս ծերքն, որպէս երկու Հուշանայ սրբոյ
 (DE պատմեսցուք սոցին նմա ծերք երկու...): Չայս
 եւ այլ նման սոցին խաւսեցաւ ընդ զաւրս իւր. էջ
 եկաց ի մէջ պատերազմին նման (չիք E Ի---Է---ՆՎՆ)
 Յուդայի մատնչին իւրոյ աշակերտին, որ ժողովեաց ի
 վերայ Տեառն (E տան) իւրոյ զգունդս զլացողացն (E
 սլացողական). ամաչեսցէ սատանայ եւ Յուդայ, —
 324—348. Հմմտ. վերջ էջ 74—75: — 325. B որ այն-
 պիսի անուան արժանաւորեցաւ. A ալ արժանաւորեցաւ,
 ուղղեցի: — 335. AB Գենորայ: -- 337. B Բարով-

զՄագիամ ի դաշտին Մովարու եւ անուն քաղաքի
 նորա Գեթեմ: Եւ անուն բարեկամայն Յորայ Ե-
 340 լիփաս, Բաղդաս, Սովփար արքայ: Եւ գրեաց զամե-
 նայն առաքինութիւն Յորայ եւ զպատերազմն Մովսէս
 մարգարէ: Ոչ նախատի անուն եւ առաքինութիւն
 Յորայ վասն տոհմին Եսաւայ, որպէս եւ ոչ անուն
 Աբրահամու վասն քաղզէացւոցն եւ ոչ Մեւքիսե-
 345 դէկ վասն Քանանու, նոյնպէս եւ ոչ Յոր վասն Ե-
 դովմայեցւոցն, դովի յամենայն աստուածաշունչ
 գիրս համբերութիւն Յորայ ըստ այնմ զհամբերու-
 թիւն Յորայ լուարուք եւ զկատարումն Տեառն տե-
 սէք:] Առանձինն եմուտ ի պատերազմ ընդ Յորայ եւ
 350 յաղթեցաւ, ընդ Տեառն մերոյ եւ կործանեալ ի Տե-
 առնէ կոխան եղեւ առաքելոց Տեառն մերոյ եւ ամե-
 նայն որդւոց աւազանին, յորոց փառաւորի ամենա-
 սուրբ Երրորդութիւն, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս
 յաւիտենից ամէն:

դա: — 343. B որպէս եւ անունն: — 345. A յե-
 դովմայեցւոցն: — 348. A զհամբերութիւնն: — 349.
 A առանձին: — Վերջաւորութեան մասին մեծապէս կը
 տարակուսիմ:

2.

ԱՆՏԻՊ ՀԱՏՈՒԹՅՆԵՐ ՈՍԿԵՐԵՐԱՆԻ ՊԱՐԶՈՍԻ
ՄԵԿՆՈՒԹԵՆԷՆ

Դասական հայերէնի անվիճելի հարստութեան մասին կալմուած գաղափարը զգալապէս նուազ ու նուազ կ'ըլլար անշուշտ՝ եթէ Յովհաննու Ոսկերբերանի մեկնաբանական գործոց թարգմանութիւնները չունենար հինգերորդ դարը իւր մատենագրութեան շարքին մէջ: Եսայեայ, Մատթէի, Յովհաննու եւ Պաւլոսի մեկնութեանց ոսկեգարեան թարգմանութիւններն են որ խնայած են պահել ապագային հայ լեզուին այն բարձր թռիչքը՝ որով իրաւամբ կը բարձրանայ այսօր դասուիլ հնութեան կրկին դասականներու պերճ շրջանակին մէջ: Բայց ամենաւեր ժամանակը յաջողած է նաեւ հայ χρυσοστομικάն առնուլ մասամբ իւր սպառիչ իշխանութեանը տակ այնպէս որ չունինք այս օրս Ոսկերբերանէն գործ մը, որ ըլլայ ամբողջ, որ ըլլայ անեղծ. հրատարակիչներու հետ իսկ խօսելով՝ Եսայեայ մարգարէութեան մեկնութիւնը¹ «ի տեղիս տեղիս պահպանուի է»:

¹ Երանելւոյն Յովհաննու Ոսկերբերանի մեկնութիւն Եսայեայ Մարգարէի, Վենետիկ 1880:

“ի միջի եւ ի վերջոյ իւրէ՛», “եւ այն լի վրիպակօք», իսկ մատթէոսեան աւետարանին մեկնութեան¹ թերեւս հայ թարգմանչին ներմուծած² չորս բաժանմանց՝ երկուքը միայն — Գիրք առաջին եւ Գիրք երկրորդ — մնացած են անթերի վիճակի մէջ, մինչ՝ երրորդ Գրոց՝ միայն հատակոտորները կրցած է ճառընտիրներէն ի մի հաւաքել հրատարակիչը եւ “աւաղ զի գրչագիրք ընտիրք չէ՛ մեզ, զի գէթ ոնէր զնշխարսն ունէաք», “եւ ուրեք ուրեք . . . համար գրչացն ի նոսա Ինչիմանէ գուշակին», բայց աւելի խեղճ՝ երեւոյթ ունի Յովհաննու մեկնութիւնը³, որմէ հազիւ տասն եւ երեք ճառ⁴ իրբեւ դասական մնացած է եւ այն այն-

1 Յովհաննու Ոսկերեւանի Կոստանդիանուպօլսի Կաթողիկոսականի յաւետարանագիրն Մատթէոս Գիրք կրկին (հատ. Ա.) եւ Գիրք երրորդ թերի (հատ. Բ.), Վեներտիկ 1826:

2 Տես ուր, էջ 6—7 (հատ. Ա.) համեմատէ նաեւ Նորայր Բիւզանդացի, Կորին Վարդապետ, էջ 22:

3 Մեկնութիւն սրբոց Աւետարանին որ ըստ Յովհաննու, Տպագրեցեալ . . . ի Կոստանդնուպօլսիս քաղաքի (1717):

4 “Կիրակոս Վարդապետ», որ “ըստ կարի ուղիղ յօրինած է» մեկնութիւնս, կը գրէ յիշատակարանին մէջ թէ “ի սկզբան որոն է— երէ+ ճառ յասորի լեզուէ (թարգմանուած է, ինչպէս) բանքն իսկ ցուցանեն», էջ ԹՃԿԳ (համա. նաեւ Չարբհանաւի, Մատենադարան, էջ 611): Տես Գաթթիւն, Քաղաքաւոր թարգմանութեանց նախնեաց, Յառաջարան, էջ 3, Տաշեան, Յուդակ, էջ 1128, Նորայր, ուր էջ 30—31, նաեւ Մէնէ վիւշեան, Արդի լեզուագիտութիւն, Ա. էջ 128 “ուր մինչեւ 12 ճառ դասական կը համարուի անշուշտ վրիպամամբ» — Հաւան ենք բաց աստի Նորայրի կարծեաց:

պիսի խաթարուած ու սխալաշատ տպագրութեամբ կամ — ինչպէս «*Վիւրակոս*» կը գրէ — այնպէս «*ի յախմար եւ ի տգէտ խաւարած գրչագրաց այլայլած եւ թիւրած*», որ ամենէն աւելի հոս զգալի կը հանդիսանայ լաւագոյն ամբողջական ձեռագրի մը գոյութեան հարկը. գրեթէ միեւնոյն տարաբախտութիւնը կը ծանրանայ վերջապէս նաեւ Պաւլոսի թղթոց մեկնութեան թարգմանութեան վրայ¹, որուն հրատարակիչը հակառակ այնչափ ջանքերու Հռովմայեցւոյ, Ա. եւ Բ. Կորնթացւոց, Գաղատացւոց, Ա. եւ Բ. Թեսաղոնիկեցւոց եւ Եբրայեցւոց թղթերուն մեկնութեան հատուկտիր հատուածները կրցած է ամփոփել հատորի մը մէջ. իսկ այս հատակոտորները ոչ միայն ենթարկուած են անխնայ վրիպագրութիւններու եւ կրճատումներու, այլ նաեւ տուժած են մեծաւ մասամբ իրենց դասական նկարագիրը՝ զո՛հ երթալով «*խաւարած գրչագրաց*», յերկրումներուն. այսպէս Հռովմայեցւոց թղթոյն մեկնութիւնը², այսպէս Կորնթացւոց թղթոյն հատա-

Վիւրակոսի ըսելն թէ բովանդակ մեկնութիւնն Յովհաննու վաղ իսկ «*էր լեալ թարգմանած ի հայոց շատ ուղիղ է. քանզի վաթսնեորդ շորորդ ճառն . . . սկսեալ իրանիցն*» Յիսուս ամբարձ զաչս իւր յերկինս եւ ասէ Հայր իմ զ«*հանամ զքէն*» մինչեւ «*քանզի եւ զքաղաքն բարձին, եւ զազգն ջնջեցին*» (Ոսկ. Մեկն. Պաւլ. Բ. էջ 596-609) բուն առաջին թարգմանչաց հսկարանութիւն է (աւր, էջ 31):

¹ Յովհաննու Ոսկերեանի Վ. Պ. Եպիսկոպոսապետի մեկնութիւն թղթոյն Պաւլոսի (Բ հատ.), Ա ենետիկ 1862:

² ՀԱՆԳ. ԱՄՍ. 1911, էջ 688-689, հմտ. Նորայր, աւր, էջ 22-23: Աւելի համարձակ կը գրէ Հ. Յ.

մասենադարանիս ճառընտրական ձեռագիրնե-
րու մէջ երեւան հանեցինք Ասկերբերանի գործ-
քերէն արտագրութիւններ, որոնց տպագրին
հետ հարեւանցի համեմատութիւնը կարծել
տուաւ թէ ընդհանրապէս տպագրէն աւելի
ընտիր հատուածներ կը բովանդակեն ձեռա-
գիրները եւ թէ ձեռագիրներու մէջ կան պա-
հուած միջանկեալ երբեմն նոյն իսկ ընդարձակ
կտորներ, որոնք բոլորովին անձանօթ են տպա-
գրին, եւ մանրամասն համեմատութիւնը կար-
ծիքը վերածեց ստուգութեան: Զատկապէս
Մատթէի եւ Պաւլոսի մեկնութիւնները կ'եզրա-
փակեն իրենց մէջ մեր ժողոված ոսկերե-
բանեան հատուածները, որոնցմէ սակայն առ-
այժմ պատշաճ կը համարինք միայն «նախ-
կտորներ ներկայացընել հասարակութեան՝ ու-
րիշ առթի վերապահելով ձեռագրական հա-
տուածներուն ծանօթ տպագրին հետ կարեւոր
բաղդատութիւնը. այսու ներկայ ուսումնա-
սիրութիւնը կ'ամփոփուի պարզապէս Պաւլոսի
թղթոց մեկնութեան վրայ, վասն զի միայն
այս մեկնութեան ամբողջացուցիչ մասունքը կը
կազմեն մեր հաւաքած անձանօթ հատուած-
ները:

Պատճառաց Կիրքը, որ այնպէս խնամով
ժողոված է Հարց գործքերէն Ս. Կրօց իւրա-
քանչիւր հեղինակութեան շարժառիթները,
Պաւլոսի թղթոց իբրեւ «պատճառ» (ὁπδὲσεως)
յառաջ բերած է Նփրեմի Զատաշարաններուն
անմիջապէս կից Նաեւ Ասկերբերանի մեկնութեանց

սկզբնաւ որու թիւնները հետեւեալ կարգաւ. 1-ի
 Ուիլիելմուսն Յանս Գրեյ Լուսայեցոց լուսին
 1-յ, 171ա. — Յանսն ու Ուիլիելմուսն
 1-յի զարմար Վրնիսցոց ուսմին լուսին,
 176ա. — Պարմար երկրորդ Վրնիսցոց,
 178ա. — Պարմար Գալարացոց լուսին,
 182ա. — Պարմար Եփեսոցոց լուսին, 183բ
 = Տպ. Ա. էջ 673—674 “Եփեսոս
 մայրաքաղաք է — որ ի Քրիստոս Յիսուս,», տող.
 14. — Պարմար Փիլիպեցոց լուսին, 184բ
 = Տպ. Ա. էջ 342—345 “Փիլիպեցիքն ի
 քաղաքէ մակեդոնացւոցն են — եւ ոչ ի կա-
 մաց,», տող. 7. — Պարմար Վալուսցոց լուսին,
 186ա = Տպ. Ա. էջ 522—523 “Ամե-
 նայն թուղթքն Պաւղոսի — յորժամ մեկուսի
 իցեմ,», — Պարմար Թեոփիլոսցոց ուսմին
 լուսին, 187ա. — Պարմար երկրորդ Թե-
 փիլոսցոցն, 188ա. — Պարմար Եբրայեց-
 ոց լուսին, 193ա. — Պարմար ուսմին
 լուսին Տեփիլէի, 196ա = Տպ. Ա. էջ 1—3
 “Յայն աշակերտաց — մի աւտարտի ուսուցա-
 նել,», տող. 6. — Պարմար երկրորդ լուսին Տե-
 փիլէի, 197բ = Տպ. Ա. էջ 168—169
 “Զիւորդ իցէ զի — յարդարել եւ մսիթարել
 յիւրոց փորձութեանցն յասելն,», տող. 5. —
 Պարմար լուսին ոչ ու Տեփիլէի, 198ա =
 Տպ. Ա. էջ 168—169 “Քան զամենեսին — եւ
 արդ զինչ ասիցէ,», տող. 30. — այս հատու-
 ծին կը կցուի անմիջապէս — վասն զի “ի Փի-
 լիմոնի թղթիս Եփրեմ չէ ոչ ինչ հրամայեալ,

ոչ պատճառ ոչ մեկնութիւն» — Յովնանու
 Սիմեոնի — սոցիալ շահ Փիլիմոնի Բշիմ, Թշ.
 199ա: —

Ինչպէս յառաջ բերուած համադրու-
 թեանէն կարելի է իսկոյն եզրակացընել, Հո-
 մայեցւոց, Ա. եւ Բ. Կորնթացւոց, Գաղատաց-
 ւոց, Ա. եւ Բ. Թեսաղոնիկեցւոց, Փիլիմոնի
 եւ Եբրայեցւոց թղթոց պատճառները վերկած է
 աւանդել մեզի տպագիրը. այս պարագայիս ահա
 Աբասայ որդւոյն Պատճառաց գրքին սոյն հա-
 տուածները կը ստանան անհամեմատ բարձր
 նշանակութիւն մը՝ տրամադրելով մեզի կորստեան
 մատնուած ընդարձակ մեկնութիւններուն գոնէ
 սկզբնաւորութիւնները:

Հոմայեցւոց եւ Ա. եւ Բ. Կորնթացւոց
 թղթերուն հայերէնը մասնաւորապէս չի հե-
 տաբրբեր վմեզ այստեղ, ըստ որում մեր առա-
 ջագրած նիւթէն դուրս է յետ ոսկեդարեան
 գրականութեամբ զբաղել. իսկ այս թղթերուն
 մեկնութիւնները, ինչպէս վերն արդէն ակնար-
 կեցինք, բոլորովին տուժած են իրենց բնա-
 կան գեղեցկութիւնը ենթարկուելով գրեթէ
 նոր խմբագրութեան, նոր յերկրման: Միայն
 քանի մը թուղթ մտադրութեամբ ընթեռնելով
 Հոմայեցւոց թղթոյն մեկնութեան մասին մեր
 ըսածը շատ դիւրին է վերստուգել, իսկ եթէ
 Կորնթացւոց Ա. եւ Բ. թղթոյն մեկնութեան
 նկատմամբ մեր ուրիշ առթիւ արտայայտած
 կարծիքն ընդունել տալու չեն բաւեր տպագրին
 փոքրիկ կտորները, կը զետեղենք այս տեղ

պատճառաց գրքէն հատուած մը քաղուածօրէն,
ուր այնչափ զգալի է աւերիչ ձեռքը.

Կորնթոս քաղաք է յառաջին յելլադայ եւ
յուլիէ-+ ի հինսն կենցաղ-իւն առատութեամբ
զուարճանայր . . . ուն ուրոյ եւ ոմն յարտաքին
պատմագրացն իւրեմս կոչէ գտեղին, զի . . . յու-
լիէ ունէր զչահավաճառութեանն պարճաւս, էր
եւ ճարտարիւր յուլիէ-+ եւ իմաստնօք լի քա-
ղաքն . . . Բայց մեզ ոչ իմաստութեան ինչ
[յ]ուլիէ-+ ասացաւ այս՝ եւ ոչ ի ցոյց բաղում
ուսմանն . . . Գարձեալ առ կեղծաւո-
րեալն բանիւր եւ առ ընչիցն ազահութիւնն
նախնայն ունէլիէ ի յերէ-էլիս անինչս երեւիլ,
յուլիէ ուրոյ եւ ասնն հրաժարեցէք ի գաղտնեաց
ամօթոյն, եւ թէ որ յուլի պարծին եւ նոքա
իրբեւ զմեզ գտանիցին . . .

Գասական շրջանէս մերժելով այս հատա-
կոտորները մեր հրատարակութեան համար կը
մնան բնականաբար միայն Գաղատացւոց, Ա. եւ
Բ. Թեսաղոնիկեցւոց, Փիլիմոնի եւ Եբրայեցւոց
թղթոց սկզբնաւորութիւնները կամ «պատճառ»-
ները՝ ոսկեգարեան յատուկ նկարագրականով :
Եփրեմի Յորայ մեկնութեան հատուածի մասին
գրելով պատճառ ունէինք վերն¹ իրրեւ բնա-
կան յառաջագունէ ենթադրելու թէ թերեւս
ենթարկուած ըլլայ այն կրճատումներու եւ
ետեւառաջութիւններու. ենթադրութիւնս կը
մնար ի հարկէ ենթադրութիւն ցորչափ չու-
նէինք մեկնութեանս նախանկար օրինակը. այժմ
ի վիճակի ենք հաստատելու թէ բաւականէն

աւելի հիմնաւոր կ'ընծայեն մեր վարկածը ոսկե-
բերանեան յաջորդ հատուածները, այնու որ
կրճատուած են տեղ տեղ եւ ենթարկուած
ետեւառաջութիւններու Պատճառաց գրքին մի-
եւնոյն հեղինակէն:

Ամենէն աւելի կրած է սակայն գա-
ղատացւոց թղթոյն մեկնութիւնը, որուն հետ
չատ անխնայ վարուած է Աբասայ որդին տե-
ղափոխելով հատուածներ եւ նոյնները իրարու
ըողելու համար անձնապէս ներմուծելով բառեր
ու տողեր. դժուարին է բնականապէս հատուածը
մերձեցընել կատարելապէս յոյն բնագրին. այսու
հանդերձ կարելոյն չափ պիտի փորձենք ետեւ-
առաջութիւնները ղետեղել իրենց բնական տեղը
եւ յոյն բնագրէն ո եւ է տարբերութիւն պիտի
փութանք իրրեւ անհարազատ անուր քառա-
կուսի չակերտի մէջ, իսկ կրճատումները կը
նշանակենք միջանկեալ կէտերով:

Այս եւ միւս խնդրոյ նիւթ հատուածնե-
րուն նախնական ընտիր ձեւը խանգարող պարա-
գաներէն մին ալ է դասական բարձր ու ճոխ
ոճին՝ ճառընտիրներու մէջ պարզ ասութիւննե-
րով ու հասարակ բառերով պարզաբանու-
թիւնը. բնականաբար դիւրին չէ այս պարա-
գայիս բնագիրը վերականգնելու ո եւ է փորձ
փորձել եւ հարթել անկանոնութիւնները՝ ա-
ռանց ուրիշ անկախ բնագրի մը նպաստին. այս
դժուարութիւնը կը լուծուէր անշուշտ եւ աւելի
կատարեալ հատակոտորներ կ'ունենայինք, եթէ
Մատենադարանիս թիւ 42 շեռագիրը՝ շամա-

սւտ մեկնութիւն պաւղոսի թղթոց¹, փոխանակ
Եփեսոսի՝ պատճառներուն յառաջ բերած ըլլար
Ռոմիոսերանի մեկնութեան պատճառները. իրա-
պէս ցաւալի է հոս համառօտողին մոլորութիւնը².
Իրով Եփեսոսի գրութիւնները իբրև Ռոմիոսե-
րանի այնպէս խնամով ընդօրինակած է՝ վերջ-
նոյս մեկնութեան սկզբնաւորութիւններն ան-
տեսելով ընդհանրութիւնը:

Որովհետև Եփեսոսի փիլիսոփայի թղթոյն
մեկնութիւն չէ յօրինած, թիւ 42 Չեռագրին
հեղինակը ստիպուած է բարեբախտաբար Ռոմի-
ոսերանի հարազատ սկզբնաւորութիւնը գտնէ
մէջ բերել ամբողջութեամբ. այսու գաղափար
մը կրնանք կազմել փոքր ի շատէ պատճառաց
գրոց պարզաբանութիւններու եւ կրճատումնե-
րու մասին մէկ կողմանէ եւ միւս կողմանէ
երկուքին բաղդատութեամբ հնարաւորութիւն
կը տրուի մեզի լաւագոյնս ուղղել հատուածները:

Աւելորդ կը համարինք մանրամասնօրէն
խօսիլ այստեղ յիշեալ երեքպատիկ եղծումներու
մասին, զորոնք փորձած ենք բառնալ ըստ կա-
բելոյն բնագրին տակ ծանօթութիւններու մէջ,
միայն շեշտել կ'ուզենք թէ որչափ ալ յոյն
բնագրին առաջնորդութիւնը կը վայելենք,
սակայն եւ այնպէս կարելի չէ ստուգութեամբ
յենուլ եւ իբրև միակ հարազատ համարիլ

¹ Տես Տաշեան, Գուցակ, էջ 376-377 եւ 381:

² Հմմտ. Տաշեան, ադ, որ շփոթութիւն երկու մեկ-
նութեանց բովե բով գրուելէն կը մննէ իրաւար
էջ 1086:

տողեր ու բառեր, որոնք կրնան այն յոյն բնա-
 գիրը բառական ներկայացրնել եւ դասական
 հայերէնի հոգւոյն հակառակ ոչինչ թոյլանդա-
 կել իրենց մէջ, բայց միւս կողմանէ ազատ
 արտագրողին գրչին տակ ճաշակի համաձայն
 կրնան փոխուած ըլլալ համազօր բառերով
 ու ասութիւններով: Այս անտուգութիւնը
 ազգայան է որ պիտի լուսաւորէ:

Յովնաննու Ոսկեբերանի

[Պատմօք Գաղատացաց թղթոյն:]

Բազում եւ մծ ցասմամբ լի է սկիզբն
 թղթիս եւ լի իմաստութեամբ, եւ ոչ միայն
 սկիզբնս, այլ եւ ամենայն (իսկ) թուղթս. քանզի
 մեզմով խաւսել՝ ուր սաստի պէտք իցեն, ոչ վար-
 դապետի գործ է, այլ ապականչի եւ պատերազ-
 մնդի: Ասան այնորից եւ Տէրն թէպէտ բազում
 անգամ հանդարտս խաւսէր առ աշակերտն [եւ
 10 երանէր զՊետրոս], այլ էր սերէք զի խիստ(ս) եւ
 սաստիկս յանդիմանէր զնոսա . . . [որպէս եւ] ցՊե-
 տրոս ասէր. Երթ յետս իմ սատանայ եւ առ այլն.
 Տակաւին եւ դի՛ք անմիտք էք: Եւ այնչափ ահա-
 րելկեր զնոսա, մինչեւ [յ]ասել Յովնաննու թէ
 15 յորժամ տեսին զնա բնդ շամարտացի կնոջն խաւ-

3. Յ (= յունարէն Migne, P. gr. 61. էջ 612)
 ունի "բազում ցասմամբ եւ մծա. իմաստութեամբ լի
 է սկիզբն թղթոյն": — 5. Յ "քանզի զլ- ի- ի (ἀεί)
 մեզմով -- - - (τοῖς μαθητευομένοις) խաւսել:
 — 6. 2. աստի, ուղղ. = σφοδρότης. — 7. պատերազ-
 մնդի = πολεμίου: — 9-10. "երանէր զՊետրոսով
 համառօտած է 2 քանի մը տող: — 11. "որպէս եւ"
 Հայրեն է: — 12. Յ կը յաւ. գալթակղութիւն իմ
 եւ. ՄԳ. Ժ. 9. 23: — 13. ԸՆԳ. Ժ. 16: — 15. 2.

- սել, վասն հաց ուտելոյ յուշ արարին նմա, բայց
 թէ զինչ խառսիս կամ խնդրես ի կնոջէդ՝ զայն ոչ
 իշխեցին հարցանել: Ջոջն ուսեալ Պաւղոսի,
 ելեալ ի շաւիղս վարդապետին, յաւրինէ գաշա-
 20 կերտացն փրկութիւն. [որպէս իմաստուն բժիշկ]
 երբեմն խարէ եւ [երբեմն] հատանէ եւ երբեմն
 կակուղ սպեղանիս (ի վերայ) դնէ. որպէս առ
 կորնթացիս խստագոյն բանիւ վարեալ ասէր.
 Պաւապանաւ եկից եթէ սիրով հոգւոյն. եւ առ
 25 սոսա թէ. Ո՛վ անմիտ գաղատացիք [ո՛ նախանձ
 արար զձեզ]: Եւ ոչ միանգամ այլ եւ երկիցս
 զնոյն սոստ ի կիր արկանէ . . . յասելն. Աշխատ
 ոք զիս մի արասցէ. եւ դարձեալ ողբելով ասէ.
 Որդեանկը իմ, զորս դարձեալ վերստին երկնեմ.
 30 եւ այլ տյայտիս բաղումս: . . . Բայց պարտ է ի-
 մանալ թէ զինչ էր որ զայրացոցանէր զսիրան
 Պաւղոսի բնդ աշակերտս իւր: Զէր ինչ փոքր. . . .
 այլ կարի առաւել խստագոյն, այնչափ մինչ զի ի
 Քրիստոսէ աւտարացուցանէին զամենեսեան, որ-
 35 պէս եւ (ինքն) ասէր [ցասմամբ]. թէ Ահաւասիկ
 եւ Պաւղոս ասեմ ձեզ, զի թէ թլփատիք Քրիստոս
 ինչ ձեզ ոչ աւգնէ. եւ դարձեալ Որ աւրինաւքն
 կամիք արդարանալ, անկեալ էք ի շնորհացն Քրիս-
 տոսի: [Բայց պատճառք դրելոյ թղթիս այս են].
 40 Ոմանք ի հրէից հաւատացելոց ի հրէութիւն կոր-
 ծանեցան եւ [ելեալք ի Հրէաստանէ] կամէին

Իտել-Վ, ուղղեցի: — 15—18. հմմտ. Թ-Է. Գ. 27: —
 19. Թ - ազգի ազգի բանս յորինէ յաշակերտացն փրկու-
 թիւն (ἐποικίλε τὸν λόγον πρὸς . . .): — 22. «ի վերայ»
 ժողով — ἐπιτιθεῖς: — 22—23. «որպէս . . . ասէր», Թ
 պարզ «եւ առ կորնթացիս ասէր»: — 23. Թ կր յաւ-
 տի θέλετε = զինչ կամիք, հմմտ. Ա. Կ-Դ. Գ. 21: —
 25. «սոսա» = Γαλαταίς, Գ-Ղ Գ. Ա: — 27. զնոյն
 աստի, ուղղեցի (հմմտ. ծան. 6) = ταύτην τῆ ἐπιτιμήσει:
 — 27. սող մի պակաս: — 28. 2 ասէր. Թ λέγει. —
 35 եւ 37. Գ-Ղ. Ե. 2, 4: — 39. «Բայց . . . են»
 տարակուսական Թ τί ποῦ οὐν τοῦτό ἐστί' δεῖ γὰρ αὐτό
 σαφέστερον ἀναπλῶσαι: — 41. Ելեալք ի Հրէաստանէ,

դպատիւ վարդապետաց անձանց դնել. ելին եկին
 յաշխարհն դազատացուց եւ [զՊաւղոսի պատիւն
 յինքեանս առեալ] ուսուցանէին [Թլփատել եւ
 45 զշաբաթս եւ զամսամուտս պահել եւ շանտալ
 Պաւղոսի, որ զոյն ամենայն բառնայր: Զի Պետրոս
 եւ Յակոբոս եւ Յովհաննէս, [որ կատարեալ սինք
 էին], չարգելուին զայսոսիկ . . . այլ ոչ եթէ
 կրաւնս դնէին, այլ զիջանէին առ տկարութիւն
 50 (Հրէիցն) հաւատացելոց. բայց Պաւղոս ի հեթա-
 նոսս [քարոզելով] ոչինչ փոյթ առնէր զայնմանէ.
 Իսկ յորժամ չոգաւ ընդ նոսա ի Հրէաստան զղի-
 ճանելն ի կիր արկանէր: Բայց սուտ առաքնալքն
 զպատճառսն շատէին թէ վասն էր սա եւ նոքա
 55 զիջանէին. այլ զնոսա յարգէին եւ զսա աղարտէին,
 (եւ) զայս ոչ վասն նոցա պատուոյ, այլ զի խա-
 բեսցեն զգաղատացիսն, առնէին եւ (ասէին) նոքա
 առաջինք (են), զի յառաջագոյն կոչեցան եւ ի
 60 Գրիստոսէ զկրաւնս ընկալան եւ զխաւորք աշա-
 կերտացն էին, իսկ Պաւղոս յետին, եւ յաշակեր-
 տաց Տեառն ուսաւ. եւ այլուր ինքն նովին գոր-
 ծով վարի, [Թլփատել եւ զաւրէնսն կատարել

անհարազատ. Յ չիք: — 47. որ կատարեալ . . . չար-
 գելուին զայսոսիկ. Յ կրսէ “որ առաջինքն էին առա-
 քելոց եւ ընդ Գրիստոսի շրջեցան, եւ արդարեւ իսկ ոչ
 արգելուին”, 2 “զայսոսիկ” էն ետքը տեղափոխելով կր
 զետեղէ “Եւ նոքա” հատուածը, տ. 57—65: — 48.
 “Առաջինքն ի Հրէաստանն չարգելուին զիջանէին, ե-
 շտէ! — ինչ — ինչն. ոչ եթէ, նոտրատիպը Յ չունի:
 — 51. “քարոզելով” յայտնի եղծում. դասականը կրսէ
 “որ ի Հեթանոսս քարոզէր”: — 51. “զայնմանէ” ին կը
 կցէ 2 այլ սուրբ յոտակ քարոզէր զաւետարանն, որ
 ներմուծում է: — 52. չոգաւ ընդ նոսա ի Հրէաս-
 տան, անհարազատ, Յ *ὅτε οὖν ἐν Ἰουδαίᾳ γέγονε:* —
 53. սուտ առաքնալքն = *ἀπατῶντες:* — 55. “այլ . . .
 աղարտէին”, չունի համապատասխանը Յի մէջ, այսպէս
 նաեւ սող 64—65 “այսպիսի բանիք . . . բարձրացու-
 ցանէին”, այս բառին 2 կր յեռու “զայս առնէին”
 ընտիր հատուածը, 56—57, որ չիք Յ: — 57—62. “Եւ

Տրամույն, այլ ազգ ձեզ եւ այլ նոցա քարոզէ. [այսպիսի բանիւք զնա աղարտէին եւ զՊետրոսն]. վասն որոյ [աւ] իբրեւ նախ ապա մի աղջոյն հրդեհեալ եւ զշինուած եկեղեցւոյն խախտեալ եւ մուտ ի կործանումն հասնալ, քսակցաւ սրտմտութեամբ եւ խիստ բանիւք զմի հարեալ նոցա ասէ . . . :

Յովսէփոս Ոսկեբերանի

[Պատմա թեոսադոկիէցոց Ա. Թղթոյն]

Ընդէր յորժամ առ Փիղիպեցիսն գրէ զՏիմոթէոս քոք առ իւր ունէր, ոչ գրեաց, որ ծանաթն եւ քարմանալին էր նոցա. Չփորձ նորա, ասէ, քոք գիտէր, զի իբրեւ որդի հաւր ծառայեաց ինձ եւ թէ Չունիմ զոք համաշունչ որ սերսիս անշն հոգայցէ: Եւ աստ ընդէր կարգէ զնա. . . յասնէն Ահն ունիմ արձակել առ ձեզ. [եւ] անդ աւելորդ թուէր գրել ի Թղթին, իսկ աստ ոչ այնպէս, քանզի երթեալ էր եւ փութով եկեալ, ըստ այնմ թէ եկն Տիմոթէոս առ մեզ: Եւ ընդէր յառաջ

նոցա . . . նովին գործով վարի (2 նովին վարի գործով) յուսկանաշար փոխուած է: — 65. “Հատեալ” ին կը քոք 2 “ակն այնորիկ”: — 68. 2 արտմութեամբ:

1. “Եւ փիղիպեցիսն”. 3 (Migne, P. gr. 62 էջ 85) ունի *Ephraïm*, որ սխալ է, Մոնֆոկոն կը կարծէ թէ Պիլիք. շփոթած ըլլայ հոս, *memoria labitur Chrysostomus etc.* t. XI, p. 425. — 4. 2 որ: — 4. ոչ քեաց = *οὐχὶ σενίτοξεν* (ոչ խառնեաց), որ յետոյ կը թարգմ. կարգեմ. տող. 8: — 5. Փել. Բ. 22: — 7. Մոց. Բ. 20: — 8. 2 հոգացէ. “ընդէր” չունի 3: — 9—12. ապա 3 այսպէս կը կարգայ ինձ թուրթե հանգեթեալ էր ընդ հուպ առարել զնա եւ աւելորդ էր քեզ այնմ որ յետ սակաւո. զթուղթն ընդունելոց էր. քանզի ասէ “ակն ունիմ առարել առ ձեզ, իսկ աստ ոչ նայեալ. այլ դարձեալ իսկ էր. վասն այնորիկ նմանազոյս գրէր. “բայց արդ իբրեւ եկն Տիմոթէոս, ասէ, առ մեզ ի 2 էւլ. Մոնֆոկոն ունի *πρός ὑμᾶς ἀφ’ ἡμῶν*

զԱիւղիանսս դնէ, զորմէ այսչափ գովութիւնս էր
եղեալ եւ քան զամենեան լաւագոյն համարեալ,
16 թէ եւ նորին իսկ բազում խոնարհութեամբ աղաչե-
ցեալ էր. զի զվարդապետն տեսանէր այնչափ խոնար-
հեալ, մինչ զաշակերտսն ընդ իւր կարգե[ա]լ որչափ
եւս առաւել ինքն զնոյն խնդրէր եւ ի նոյն փութայր:

Մրբոյն Յովնաննու Ոսկերերանի

[ասացեալ պատմառ երկրորդ թիւսպոռնիկեցոսցն:]

Յառաջնում թղթին ասաց թէ Ազաւթս
առնեմք զցայգ եւ զցերեկ տեսանել զձեզ. եւ թէ
5 շունիմք ժոյժ եւ թէ Առաքեցի [առ ձեզ] զՏիմո-
թէոս: Այսու ամենայնիւ զյաւժարութիւն զթոյն
յայտ առնէ. ցանկացեալ էր երթալ, եւ սակայն
ոչ ժամանեաց երթալ եւ ընուլ զթերութիւն նոցա:
Ասան այնորիկ զերկրորդ թուղթս յաւելու, զի որ
10 ինչ չգալովն նուազութիւն եղեւ զայն գրովն լցոյէ:
Եւ զի ոչ գնաց՝ այնու յայտ է զի ասէ Աղաչեմ
զձեզ եղբարք գալստեամբ տեառն մերոյ Յիսուսի
Քրիստոսի: Եւ յառաջնում թղթին ասէր, թէ Չէ
պարտ վասն ժամուց եւ ժամանակաց գրել առ
16 ձեզ, որպէս (զի) թէ երթեալ էր՝ գիրն չէր պիտոյ.
Եւ զի խնդիրն երկարեաց, յաւելու եւ զայս գիր
բստ այնմ զոր ի Տիմոթեայ թղթին ասէ թէ
կործանեն զհաւատս ոմանց եւ զյարութիւնն ե-
ղեալ ասեն: Եւ զի մի մեծ ինչ իրաց ակն կալեալ
20 հաւատացելոցն՝ զանգիտեցեն ի վաստակոցն.
յոյսն զնոսա բարձեալ ունէր եւ սատանայ հնարէր
կտրել եւ ի բաց ընկենուլ: Եւ իբրու չկարաց հա-

զոր ուղղելու է πρὸς ἡμᾶς ἀφ' ὑμῶν, հմմտ. Ա. ԹԻ. Գ. 6: — 13. յառաջ . . . դնէ = προτίθησι վերադասել:

3. (Migne, P. gr. 62. էջ 468) Ա. ԹԻ. Գ. 10. 1 եւ 2: — 8. 3 զթերութիւն հոսոսոց τῆς πίστεως: — 13. Ա. ԹԻ. Ե. 1: — 17. որ: — 18. Բ. ՏԻ. Բ. 18: — 19. 3 եւ շոյս ունէր զի մի . . . : —

անկեցուցանել՝ թէ սուտ են հանդերձեալքն,
 ապա ընդ այլ ճանապարհ եկն գրգռեաց զժան-
 25 գագործս սմանս պատրել զհաւանեալսն՝ վասն
 զի մեծամեծ իրքն ի դուռն ելին, վասն
 այնորիկ զյարութիւնն արգէն եղեալ ասէին. իսկ
 այժմ թէ հասեալ է դատաստանն եւ զալուստն
 30 Բրիտտոսի, զի եւ դԲրիտտոս ընդ ստութեամբ փա-
 կեցցեն, եւ ցուցանիցեն թէ չիք հատուցումն եւ ոչ
 ասեան, զի զարշարիչսն յանդգնագոյնս գործեա-
 ցեն, եւ զսոսա կարի խոնարհագոյնս: Եւ որ քան
 զամենայն դժնդակն էր, յայն ձեռնամուխ լինէին
 սմանք ասել թէ Պաւղոսի է ասացեալդ...: Ասան
 35 որոյ եւ զմուտն նոցա փակէ: Մի խոսովիք, ասէ,
 մի ի հոգւոց եւ մի ի բանէ եւ մի ի թղթոց որպէս
 թէ ի մէնջ. եւ մի ի հոգւոց ասէ. զսուտ մարգարէսն
 ակնարկէ. եւ ուստի՞ ճանաչեմք, յայնմանէ թէ
 սղջոյնս իմոյ ձեռին Պաւղոսի է եւ յամենայն
 40 թուղթս այսպէս գրեմ, թէ շնորհք Տեառն մերոյ
 Յիսուսի ընդ ոգւոյդ ձերում... որպէս եւ այժմ
 իսկ ճանաչի ի ներքին գրոյն [ձեռագիր] թուղթ

25. Չ զժանդագործ: — 21—22. «յոյն... ընկենաւ...
 համառօտուած: — 25. «վասն զի» = (իրրու. որպէս)
 թէ: — 26. Չ յաղագս, ուղղեցի «վասն»: — 30. Չ
 ցուցանէ: — 31. Յ եւ ոչ ասեան եւ (ոչ) պատիժ
 պատուհասի (και κόλασις και τιμωρία) շարաշործացն. զի
 գնոսս յանդգնագոյնս...: — 35. Բ. ԹԻ. Բ. 2: —
 36. Չ ի հոգոց, այսպէս նաեւ սող 37: — 37. Չ
 — Ի. Է. Յ փրօսի: — 38. Յ «ճանաչեմք» ի կը յարէ
 «ասէ» փրօսի: — 39. «Պաւղոսի է» Յ կը կցէ «-: է
 շլու-: յամենայն թուղթս. այսպէս գրեմ» այսպէս է
 նաեւ յուն. Ս. Գիրքը. Չօհրայ կէտ շունի «թուղթս» են
 էտքը. Բ. ԹԻ. Գ. 17. Ա ինննայի հրատարակու թիւնը
 (1864) կը կարդայ «որ է նշանակ. յամենայն թուղթս
 այսպէս գրեմ», սոյնպէս առած է Պատճառաց Գիրքը՝
 — 41. Յ «Յիսուսի Բրիտտոսի ընդ ամենեօն ձեզ»,
 հմմտ. Բ. ԹԻ. Գ. 18, յետոյ քանի մը սող պակաս:
 — 42. «ձեռագիր» իրրեւ մեկնութիւն գրուած է յե-
 սոյ «ի ներքին գրոյն» բացատրութեան = από τῆς ὑπο-

առարողացն: Մխիթարէ զյոյժ վշտացեալսն, ի
 մաւտաւորացն եւ ի հանդերձելոցն եւ ի տանջանացն
 45 եւ ի հատուցմանցն նոցա յորդորէ զնոսա եւ
 զժամանակէն շայտնէ ինչ, բայց նշան զնեռին
 ժամանակն ասէ: Եւ յայնժամ առաւել հաստատի
 ոգի տկար, ոչ յորժամ վայրապար լսէ այլ յոր-
 ժամ առաւել ուսանիցի, նա եւ Քրիստոս իսկ վասն
 50 սորին բազում փոյթ ցուցանէ (բ), ի լերինն նստէր եւ
 զվախճանէն ճառէր, վասն էր. զի մի սուտ կար-
 ծիցի այնոցիկ, որ զուտ քրիստոսս մուծանէին. բա-
 զում եւ մեծամեծ նշանս տայ, մի եւ առաջին այն
 թէ յորժամ քարոզեսցի աւետարանս ընդ ամե-
 55 նայն երկիր, եւ միւս եւս վասն շխարբելոյ ի զալ-
 ստենէ նորա, զոր եւ ասէ, թէ իբրեւ զփայլակն ե-
 կեսցէ, ոչ յանկեան ուրեք . . . որպէս եւ փայլակն շէ-
 կարաւտ գուշակի, յորժամ ասէր եւ վասն նեռինն.
 Ես եկի յանուն հաւր իմոյ, եւ զիս ոչ ընկալարուք,
 60 թէ այլ ոք եկեսցէ յիւր անուն զնա ընդունիք:
 Եւ ստէպ զանհնարին վիշտան ասէ. ի տարակոյս
 մտեալ յայնժամ թեոսողնիկեցիքն, եւ մեզ եւս
 աւգուտ եղեւ, զի զնեռնէն բազում ինչ ասացին,
 ոմանք վասն ծունր գնելոյ, զի մինչ մատաղ իցեն
 65 միտք մեր՝ զայն սերմանէ ի մեզ սատանայ: Բայց
 Պաւղոս ոչ թողոյր պատմել զնեռնէն, թէ վիս-
 սէին, այլ որպէս սատանայ ի հպարտութենէն
 կործանեցաւ, նոյնպէս եւ նեռնն նովին հպար-
 տութեամբ վարի:

յօսողի: — 44. Յ ի մաւտաւորացն 4-Վ (= ἐγκω-
 μιάζων): — 46. 3 բայց նշան ժամանակին զնեռնն ասէ:
 — 51. 2 զիւր վաղճանին, ուղղեցի περὶ τῆς συντελείας:
 — 52. 2 քրիստոսն, 3 τοὺς ἀντιχριστοὺς: — 54.
 ՄԴԲ. ԻՎ. 14: — 57. Յ կը յաւելու քանի մը խօսք:
 — 59. 3-Վ. Ե. 43: — 63. 2 զնեռնն: — 61—69.
 վերջաւորութիւնս համառօտուած է փոքրիկ ետեւա-
 աջութիւններով եւ տարբերութիւններով:

Յովնաննու Ոսկերերանի

[տառացեայ վասն Փիլիսննի թղթիս:]

- Նախ կարեւոր համարիմ զպատճառս (ս) թրգ-
 քոյս անկ եւ այս զինդիրն: Եւ զինչ իցեն
 2 պատճառքն. Փիլիսնն էր այր մի ի հաւատացելոց
 եւ ի պիտանեաց արանց. եւ զի զարմանալի էր՝
 յոյս անախ է, զի ամենայն ասուն նորա հաւատա-
 քեալ էր. եւ այնպէս հաւատացեալ, մինչ զի եւ
 կիկրեցի անգամ համարեալ էր. վասն այսորիկ եւ
 10 զրէ իսկ թէ Եւ առանին եկեղեցւոյդ [քում]:
 Վիպէ զնմանէ եւ բազում հնազանդութիւն, Ձի
 զութ սրբոց, ասէ, հանգուցեալ է ի քեզ. եւ
 զարեւալ զրեալ պատուիրէ ի սմին թղթի պատ-
 րաստել նմա վանս. ինձ այսպէս թուի թէ սրբոց
 15 իջնավանք էին ասուն նորա եւ կարի իսկ զարմանալի
 էր այրն այն: Եւ ծառայ մի էր նորա անուն Ոնեսի-
 ան. զողոցաւ ինչ գտեառն եւ փոխեաւ. եւ զի

Ան (թիւ 47) զիսակարգութիւնը համուկ վերը,
 էջ 100—101, B (թիւ 42) կը գլխակարգէ «Առաջարա-
 նութիւն Փիլիսննի թղթոյն» իսկ C (= Անկիւրիոյ
 Պարթիւզ անքի թ. 48 Ձեռն.) «Յոհաննու Ոսկերերա-
 նի, Պատճառք թղթոյն Փիլիսննի» — 3. A նա եւ, Բ
 քրճտոյ. 3—4. A զպատճառ թղթիս կարեւոր համարիմ
 անկ . . . զինդիրն: — 4—5. ACԻ «Եւ զինչ իցեն ինչիւն»
 չիք ի B, նարբ ու զրեցի = Բ զ ն սթճուս. — 5. A այր մի
 էր Փ. անուն ի հաւատացելոցն եւ ի պիտանեաց: — 6.
 C ս չիք: — 7. B էր: — 8. BC մինչեւ կեկրեցի (C
 էկ) անգամ համարեալ էր (C չիք ետ): — 9. A այնու-
 չիկ եւ զրէ թէ (BC չիք Բե): — 10. «քում»ը ջնջիլի
 շարագ չի պատճառաւ, հմմտ. Փէլէժ. 2: — 11. BC
 ն չիք: — 12. զի գում . . . (C չիք --ե) ի քեզ (A
 ի ձեզ) = Բ եւ թէ գում յարոց հանգուցեալ են
 ի վերայ նորա (eis autón), հմմտ. Փէլէժ. 7 «զի գումը
 սրբոց քեւ (διά σοῦ) հանգուցեալ են» — 13. A ի
 սմին թղթին նմա . . . պատրաստել վանս (B վասն) նմա:
 — 14. A (Իս -յս-դե- չիք) . . . իջնավանք էր սրբոց ասուն
 նորա: — 15—17. AB եւ կարի (B կար) — Ոնեսիմաս, Բ
 սարբեր: — 16. BC էր նորա ծառայ մի անուն նորա (C չիք
 նոր) Ի: — 17. A ինչ գտան իւրոյ, BC զինչս տեառն:

գողացաւ, լուր զինչ ասէ. եթէ Ֆիաս ինչ արար
 քեզ կամ պարտիցի, եւ հասուցից, Գայ գասնէ
 20 զՊաւղոս ի Հում քաղաքի ի բանդի. եւ վայելեաց
 ի վարդապետութենէ նորա եւ մկրտութեան ար-
 ժանի եղև. եւ զի եղև արժանի մկրտութեան
 պարգևացն, յայտ է յասելոյն թէ. Ջոր ծնայ,
 ասէ, ի կապանս իմ, Արդ զրեալ Պաւղոսի կացու-
 25 ցանէ զնա առաջի Տեառն իւրոյ զի դամենայն Ֆիասն
 թողցէ (եւ բնկայցի զնա), որպէս թէ յայնժամ
 իսկ վերստին ծնեալ իցէ, Այլ քանզի ասեն ոմանք
 թէ աւերարդ իմն գործ է թղթոյս, (զի) վասն փոքր
 իրաց (եւ) առն ստահակելոյ թուղթ գրէ, ուսցին,
 30 որք մեղադիրք լինին, զի ինքեանք իսկ արժանի են
 մեղադրութեան. զի ոչ միայն զայսպիսի սակաւ
 թուղթս եւ վասն այնչափ կարեւոր իրաց պարս էր
 գրով կարգել, այլ երանի թէ հնար ինչ էր եւ
 տայր որ ամենեւին դամենայն պատմութիւնս առա-
 35 քելոցն, շատեմ զոր ինչ գրով միայն արարին
 (կամ) թէ զոր բանիք իսկ խաւսեցան, նա եւ զայլ

կ'ընտրենք Յ. ի համաձայն κλέψας τι παρὰ τοῦ δεσποτοῦ.
 17—18. B չէք եւ չէ (C զի) ք-չ-չ-չ- — 18. A ասեն:
 — 18. BC թէ: — 19. A պատիցի. C պարտիցէ, Փէէէ՛.
 18—19: — 19. A գայ (C գա) Ոնեւիմոսն (B եւ էջ չէք
 Ոնեւիմոսն) եւ . . . քաղաք. յոյն բնագիրը ունի εἰς τὴν
 Ρώμην հայ բնագիրը աւելի հարազատ կը ցուցնէ Այսրեր-
 տինեան օրինակի ἐν τῇ Ρώμην: — 20—28. «եւ վայե-
 լեաց . . . պարգևացն,» այսպէս է Յ, իսկ A եւ բնկայաւ
 զվարդապետութիւն նորա եւ մկրտութեան եւս ար-
 ժանի եղև անդ (C ունի՛ անդ), եւ թէ (BC չէ՛րք,
 զոր ուղղեցի) բնկայաւ զշնորհս մկրտութեանն, յայտ
 ասելոյն Պաւղոսի է (B թէ), Յ ալ շունի «Պաւղոսի,
 եւ թէ,» — 23. C որ ծնայ: — 25. A զՈնեւիմոսն
 առաջի Փիլիմոնի . . . զՖիասն . . . յայնժամ վերստին. BC
 «թողցէ,» ին կը կցեն «եւ կացուցցէ զնա առաջի էքր-
 թէ:» — 27. BC ոմանք ասեն: — 28. A գործէ վասն
 (C իրաց) միոյ առն (C առնն) ստահակելոյ թ. գրել. ուսցին
 որք (B որ այժմ C որ) մեղադիր . . . արժանի են զի ոչ,
 — 32. A չէք եւ, C կ-աց իրաց: — 33. A զրեւ, —
 33. BC այլ թէ էր եւ հնար: — 34. A չէք +, C պատ-
 մութիւն, — 35. BC չէք ք-չ-չ: — 36. BC այլ (կը

- Թէ զինչ ուտէին եւ երբ ուտէին, եւ եթէ երբ նստէին եւ զինչ ցանկ գործէին եւ յոր կողմանս հասին եւ յոր տուն մտին եւ
- 40 ուր աթեանս կալան. եւ զամենայն ինչ հաւաստեալ (Թէ) պատմէր որ ինչ ի նոցանէ գործք գործեցան, բազում շահ եւ ազուտ լինէին: Այլ քանզի չգիտեն ոմանք զինչ ազուտ անտի գործիցի, վասն այսորիկ յանդգնին մեղադիր լինել:
- 41 Զի եթէ զտեղիսն միայն տեսանիցեմք, ուր նստանն կամ յաղաւթս կացին յանշունչ տեղիսն, բազում անգամ մերձեցուցանեմք զմիտս եւ զարմանամք ընդ առաքինութիւնն եւ յորդորիմք եւ յաւժարագոյն լինիմք. իսկ եթէ զրանս եւ զայլ եւս
- 42 զգործս նոցա լսեալք՝ որչափ եւս առաւել քրքրէաք: Զի յորժամ վասն բարեկամի որ հարցանիցէ թէ ուր իցէ եւ զհարգ կայցէ (եւ) զինչ գործիցէ, վասն հասարակաց ամենայն աշխարհի վարդապետաց չիցէ պարտ հաւաստեալ ուսանել: Զի յորժամ հոգեպէս որ

կարգամ (—) թէ զոր ինչ ի բանից խաւսեցան եւ քաջ իսկ: — 37. B եւ !—՝ երբ ուտէին !- էջէ !- էջ կամ ուր (C երբ) նստէին եւ ուր նստան (A եւ եթէ երբ նստան եւ ուր նստան): — 38. A հանապազ: 39. A կամ...կամ 39. B յոր տունս: — 40. A ընք Բ: — 40. ABC պատմել: — 41. C գործ: — 42. A բազումք շահք լինէին թէ գրեալ էր: — 43. A զի, C նստ: զի: — 43. B չիք --:--:--: — 44. A գործի... այնորիկ: — 45. AC թէ... տեսանեմք... նստանն (BC նստան) կամ յաղաւթս !-ջէ, աւելի իմաստնալից է քան Π'սնՓոկ'նի ἐδέθησαν (կապեցան): — 46. A ընք բազում անգամ (πολλάκις). — A մերձեմք զմիտս (BC մեր) եւ յաղաւթս !-՝, նորրը չիք ի B եւ Զ: — 48. B եւս, C եւ եւս յաւժարագոյնս: — 49. BC զք. նոցա: — 50. !- շէ !- չիք ,A. — 51. A հարցանէ... եւ որպէս կեայ ի լսելն ուրախ լինի. ապայ վասն: -- 53. BC ամենեցուն աշխարհաց: — 54. A հարցանել փինկ հաւաստեալ, Զ պարզ μαθεῖν, որուն կը կցէ εἰπέ μοι. — 55. "ուսանել"էն ետքը ABC "եւ զի կարի (C կար) իսկ վասն կարեւորաց գրեցու թուղթս այս, ուսանիջիր (B ուսիր, C ուսիր) եւ զայն, որ Զ քիչ մը վար կը

55 կեցցէ եւ կերպարանաւք եւ գնացիւք՝ եւ բանք եւ
 արդիւնք այնպիսւոյն եւ ամենայն ինչ աւգտակար
 լինի լսողաց եւ չիք որ որ խափանէ կամ արդելու։
 եւ զի կարի իսկ վասն կարեւոր իրաց գրեցաւ
 թուղթս, աւգուտ է ձեզ ուսանել։ Տես սրչափ
 60 ինչ ուղղութիւնս ցուցանէ աստ. մի եւ առաջին զի
 բաղում փոյթ պարտ է ունել առ ամենայն ինչ. զի
 թէ Պաւղոս վասն փախստականի միոյ եւ գողոյ
 այսչափ փոյթ յանձին կալաւ եւ չգանդաղեցաւ
 այսպիսի գովութեամբ յուղարկել զնա եւ չհամարեցաւ
 65 իսկ ամաւթ, սրչափ եւս առաւել մեզ չէ
 պարտ հեղգալ յայնպիսի ինչ իրս։ Երկրորդ ան-
 գամ [զի] թէ զծառայ ազգն չէ պարտ հատանել
 ի բաց ընկենուլ թէպէտ եւ ի մեծ ինչ վնաս ան-
 կանիցի. զի թէ գողն եւ փախստականն այնպիսի
 70 առաքինի եղեւ, մինչ զի եւ Պաւղոս իւր հալոր-
 դակից կամէր առնել զնա, քանզի գրէր թէ Քո
 փոխանակ, ասէ, սպաս կալցի ինձ, սրչափ եւս

գնէ, զոր ABC կը կրկնեն «Էւ արդ (BC բայց) զի (BC յաւ.
 յորժամ) վասն կարեւոր իրաց (BC կարեւորաց) գրեցաւ
 թուղթս (BC յաւ. այս) արժան է ձեզ (ὅμᾱς) ուսանել
 (BC կարի աւգուտ է ձեզ ուսանել), Յի վրայէն ընտրած
 ենք բնագրի հատուածք: — 54. BC չէ չիք: — 55. A
 կենաւք եւ վարուք... եւ գործք ա. աւգտակար է: —
 56. C ամենայն իսկ: — 57. B որ խարէ եւ արդելցէ (C -ցէ):
 — 60—61 BC նախ (C զի)... առաւել փ.: —
 62—66. A փախստականի միոյ այնչափ յանձին (B ան-
 ձին) կալաւ եւ չհամարեցաւ ամաւթ... հեղգալ:
 Երկրորդ: — 66. BC չիք --է: — 67. B չիք
 հ--է: — 68. BC գտանիցի. որուն A կը զօդէ
 «սրչափ եւս առաւել եւ ոչ զազատն», որ չկայ Յի
 մէջ: — 69. է- է. չիք A. — 69. C այսպիսի: — 70. A մին-
 չեւ: — 70. B չիք է-է: — 71. BC գրեաց առ նա. Յ
 γράφων ἔλεγεν. — 72. A փոխան: — 72. B չիք --է:
 72. BC սպաս ունի ինձ. հմտ. Փիլի. 13: — Կալցի
 ինձ ին վրայ կը յաւելուն BC էիէ շ--յն ոչ գ--է
 --յն հ--է-է, սրչափ... նոտրը տող 67ի կրկնումն
 է, ուր «անյոյս համարելն ի փոխուած է վերի «հա-
 տանել ի բաց ընկենուլ» = ἀπογινώσκειν, ընդհակա-

առաւել զազատն: Երբորդ անգամ եթէ զժառայս
 հրապուրել եւ հանել ի տերանց շէ աւրէն. զի թէ
 75 Պաւղոս, որ այնպէս համարձակ էր առ Փիլիմոն,
 զմենեսիմոս ոչ կամեցաւ առանց տեառնն կամաց
 առ իւր ունել, սրչափ եւս առաւել մեզ շէ արժան
 այնպիսի ինչ գործս գործել: Եթէ պիտանի ինչ
 որ իցէ ծառայն այն, յայն սակս պարտի առաւել
 80 եւս հպատակ կալ ի ծառայութեան (եւ) զտէրու-
 թիւն ճանաչել, զի պատճառք աւգտի գտցի ամե-
 նեցուն, որ ի տանն իցեն. բնդէր զճրագն առեալ
 յաշտանակէ անտի դնիցէ ընդ գրուանաւ. [Երանի
 թէ զամենեսին ամիոփեալ ածէաք արտաքս: Եւ
 85 արդ զինչ ասիցեմ եթէ իւրն իսկ Պաւղոս իցէ.

աակն A տեղափոխած է «սրչափ... զազատն»_ը: —
 73. BC չիք անգամ: — 73. A թէ: — 73. B զժառայն:
 — 74. A «որէն»_ը ին կր կցէ «սրչափ եւս առաւել մեզ շէ
 պարտ այնպիսի գործս գործել», տեղափոխուած, տես
 սող 77: — 75. B այնչափ համարձակիւր (C -կէր) ... զմ-
 նեսիմայ (C -մեա) ու ոչ ունէն ունէն էր է- յէ-յ է-
 ունէն է ունէն էնէն, նոտրը չիք A, Յ կ'ըսէ «զմ-
 նեսիմոս, որ այնպէս աւգտակար եւ պիտանի էր նմա ի
 սպասուորութիւն: — 76. BC չկամեցաւ: C տեառն:
 — 77. A առ իւր ունել առանց կամաց տեառն իւրոյ,
 B մերձ է Յի: — 77. A պարտ է զարժանն առնել: —
 78. C չիք էւ: A եւ թէ պիտանի որ (C որ ինչ): —
 79. AC չիք ոչ: — 79. BC սակս (յ-յ չիք B) պարտ
 էր նմա: — 80. B է- չիք: — 80. BC «ի ծառայու-
 թիւն (C -թեանն), եւ τῆ δουλείᾳ զտէրութիւն ճանա-
 չել» չիք A. — 81. BC պատճառ: — 81. A աւգտի իցէ
 որ (B որք): — 82. B առաւել փոխանակ «առեալ»
 — 83. A դնիցէ գրուանաւ, BC դնէ ընդ գր. Յ դնի-
 ցես (ἀγεις). — 83. Հոս մեծ անհամաձայնութիւն կայ,
 եւ կրճատում Յ կ'ըսէ Երանի թէ զարտաքինսն ի
 ներքս ի քաղաքս ածել կարէաք, այլ զինչ. սսեն.
 թերեւս եւ նա իսկ չարագոյն գտանիցի. այլ վասն էր,
 աղէ ասա դու ջիս ի չարագոյն անդր մոյրիցի. յայն
 սակս զի ի քաղաք անդր եմուտ, այլ աւ ի միտ զի
 թէ եւ արտաքս գտանէր եւս չարագոյն դիպէր նմա,
 քանզի որ ի ներքս չար է եւս առաւել արտաքոյ լինի
 չարագոյն: — 84. C ածէ: — 84. B զարտաքս: —
 85. BC ասեմ:

աղաչեմ ասէ. ընդէր] զի ի միա առնուցու թէ
 յորժամ արտաքս ելանիցէ, որ ի ներքոյ անպիտան
 էր եւս անպիտանագոյն լինի. Զի եթէ մինչ ի
 ներքս էր եւ զյորդորին ի գլուխ ունէր եւ շհարաց
 90 պահել զառաքինութիւնն, որչափ եւս առաւել
 յորժամ արտաքս ելանիցէ անտի. (զի ի ներքս)
 ի կարեւոր հոգոց աղատ է, քանզի եւ տէրն հոգոյ
 վասն նորա. յորժամ արտաքս ելանէ հոգքն մեր-
 ժեն զնա ի կարեւոր պիտոյիցն եւ ի հոգեւորացն,
 95 Ղասն այսորիկ եւ ինքն երանելին Պաւղոս գեղեցիկ
 խրատով խրատէ զնա. Ծառայ կոչեցար, մի փոյթ
 լիցի քեզ. եւ եթէ աղատ կամիցիս լինել, եւ այն-
 պէս լաւ իցէ. այսինքն ի ծառայութեան կայցես,
 եւ որ քան զամենայն կարեւոր է Զի մի, ասէ,
 100 բանն Աստուծոյ [եւ վարդապետութիւնն] հայ-
 չոյեացի:

Ասեն եւ հեթանոսք թէ եւ որ ծառայելն
 կարէ (կարէ) եւ Աստուծոյ հաճոյ լինել, ապա թէ ոչ
 հարկ իսկ առնէ հայհոյելոյ եւ ասելոյ. ի կործա-
 105 նումն եւ ի մնաս քրիստոնէութիւն, (զի) զծա-

86. BC քանզի: — 87. A ելանէ: — 87. BC ի ներքս:
 — 87. AC անպիտանն (էր չէր): — 88. A եւ պիտանի,
 BC եւ պիտանագոյն, ուղղեցի = φανότορος. — 88. AC
 Զի թէ մինչ զյորդ. (C զորդ. ի գլուխն): — 88. BC
 չէր է: — 90. BC ելանէ: — 88—91. “Զի եթէ —
 անտի” այսպէս է է. ի մէջ ὁ γὰρ ἔνδον φαῦλος γενόμενος,
 πολλῶ μᾶλλον ἔξω ὄν. — 91—94. “եւ (ուղեցի) զի ի
 ներքս) — ի հոգեւորացն, չէր A — 93. A նորին: — 93.
 BC “ելանէ” ին կը կցէ “ի կարեւոր պիտոյիցն” կրկնու-
 թիւնը: — 94. B հոգեւորաց: — 95. BC չէր է: —
 96. A չէր է: — 97. Ա. Կ. Է. 21 խօսքը այսպէս է
 BC ի մէջ “այլ է- (C չէր է- թէ կարիցես. — 7-7-
 (C աղատ) լինել, մանաւանդ չէր է: — 98 A չէր “- է- է-
 — կայցես, C ծառայութեան հպատակ կացցես, — 99. B
 հարկաւոր: — 102. A չէր է: — 102. B “որ ծառայել
 ապա եթէ” Թ δύναιται καὶ δουλεύων, εὐαρεστοῖεν τῷ
 θεῷ. — 103. B եթէ: — 104. A չէր է-... է-
 -- է-: — 104. ABC ի կործանումն է- է- (նորի
 տեղ BC ունին ամենայն Թ τῶν πάντων) քրիստոնէու-

ապա ի սերանց հանել, բռնութեան իրք են,
 Աստուծոց եւ այլ ինչ, ուսուցանէ զմեզ շահմարել
 անաթ զճառայս, եթէ առաքինիք իցեն. զի եթէ
 Պապոս որ քան զամենայն մարդիկ զարմանալի էր,
 110 այնպէս յարդէր զին, որչափ եւս առաւել մեզ
 զմերսն մարթ է յարդել: Եւ արդ որ այսչափ եւ
 այսպիսի ուղղութիւնս ասացար, աւելորդ ինչ
 մարթ ի(ցէ) ասել զայս թուղթս եւ այս շիցէ ան-
 Տասրին անմտութիւն: Զգոյշ կացցուք թղթոյս
 115 արաշեմ որ յառաքելոյ գրեցաւ, ուստի այսչափ
 շահ շահեցար եւ զարձեալ շահելոց եմք (ի)
 յազուածս ազատակար բանից:

Յովնաննու Ոսկեբերանի

[Պատմաւոց Երրայնցոց թղթիմ:]

(Անիւսիւսի Վարմիր-Վանքի թ. 48 Չեապարին հա-
մաձայն:)

Հասմայեցւոցն գրէ երանելին Պաւղոս. Յոր-
 շափ ժամանակս իցեմ հեթանոսաց առաքեալ,
 2 զպաշտաւնն իմ փառաւոր առնեմ, թերեւս նա-
 իաննէցուցից զմարմին իմ եւ այլուր թէ Որ զաւ-
 բացոյց զՊեարոս յառաքելութիւն թլփատութեան,
 զաւրացոյց եւ զիս ի հեթանոսս: Զի եթէ հեթա-
 նոսաց առաքեալ էր — քանզի եւ ի Գործս առա-

թեան: — 105—106. A չիք զճառայս — իրք են, —
 107. A ուսուցանէ ի — —: — 108. ABC եթէ (B թէ)
 առաքինիք իցեն իւր — — — — — զի (A չիք չէ) եթէ
 (BC թէ), նոսոր չիք Յ մէջ: — 109. A մարդ (πάντων
 ανθρώπων) զարմանալին: — 110. C արդէր: — 110. BC եւս
 առաւել զմերսն: — 111—112. «այսչափ — ասացար» Յ
 քիչ մը տարբեր, — 112. BC ի սմա: — 112. BC աւելորդ
 իցէ այս թուղթս համարել: — 113. «Եւ այս (BC արդ) —
 անմտութիւն» չիք A. — 115. C չիք — — — — —: — 115. A «որ ի
 Պաւղոսէ:» — 117. A շունի «ի յաւազուածս (ի մեզմէ) աւ-
 զատակար բանից» որ թարգմանութիւն է Յ από τῆς ὑφήστῃς.

1. (թ. իւ. 48, էջք 767—775:) — 3. Հ — — — — —
 Ժ. 13: — 7. Գ — — — — — Բ. 8: — 9. Չ է. ուղղեցի բստ

10 քելոցն ասէ ցնա Աստուած. երթ զի ի հեթանոսս
 հեռաւորս՝ առաքեմ գքեզ — զի՞նչ գործ էր գրել
 նմա առ Հերրայեցիս. եւ ո՛չ այսչափ միայն. քանզի
 եւ նորա եւս թշնամութեամբ էին ընդ նմա: Եւ
 գայս բազում ուստեք է տեսանել եւ արդ լուր ի
 15 Յակովբայ, որ ասէր ցնա. Տեսանեն եղբայր, որ-
 չափ բիւր բիւրոց են Հրէից հաւատացելոց եւ
 ամենէրին սոքա գրգռեն վասն քո թէ ապտամ-
 բութիւն ուսուցանես յաւրինացն. եւ բազում
 ինդիրք բազում անգամ լինէին վասն աւրինացն:
 20 Եւ արդ էր վասն, քննեցէ որ, զաւրէնսդիրն —
 քանզի առ սոսն Գամաղիէլի խրատէր եւ հմուտ
 լինէր աւրինացն եւ բազում նախանձ յանձին ու-
 նէր վասն աւրինացն եւ այն զի կարող էր գնոսա
 կասեցուցանել — ոչ առաքէր [զնա] Աստուած առ
 25 Հրէայսն, քանզի վասն սորին իսկ տային նորա ընդ
 նմա ճակատս: Ո՛չ ինչ անսալոց են քեզ ասէ
 Աստուած ցնա. այլ երթ դու ի հեթանոսս հե-
 աւորս, քանզի շեն նորա ընդունելոց ի քէն
 վկայութիւն վասն իմ: Իսկ նա ասէ, Այո տէր, եւ
 30 նորա քաջ գիտեն եթէ (ես) իսկ բանդարգել առ-
 նէի եւ գան հարկանէի ըստ իւրաքանչիւր ժո-
 զովրդոց զհաւատացեալսն ի քեզ. եւ մինչ հեղոյր
 արիւն Ստեփանոսի վկայի քո եւ ես անդ կայի

3 ին. — 10. Գործք. ԻԲ. 21: — 11—12. զի՞նչ —
 Հերրայեցիս չեք Չ, առի մեր օրինակէն տես վերք,
 էջ 128, տող 18. 3ի τι κοινόν προς ἑβραίοις εἶχε; τι
 δι' αὐτὰς ἐπέσπελλενρ մէկ նախադասութեան վերածուած
 է Գիրք Պատճառացի մէջ: — 12. Գիրք Պատճառաց,
 «Հերրայեցիս» են ետքը կը գրէ «զի բազում թշնամու-
 թիւն ունէին ընդ ն[մ]ա». աւ. տող 19: — 14. Չ
 ուստէր: — 15. Գործք. ԻԱ. 20: — 19. Վասն աւ-
 րինացն, 3 προῖ τούτου. — 20. Չ զաւրէնսդիրս: —
 23. Չ գնա: — 26. Չ պակաս եւ տարրեր, 3 եւ զի
 յառաջագոյն գիտէր գայս Աստուած եւ թէ ոչ էին
 անսալոց նմա. երթ առ ազգս, ասէ, քանզի . . . : —
 27. Գործք. ԻԲ. 18: — 31. 3 պարզ κατά τὰς συνα-

- 35 փամակից լեալ սպանման նորա եւ պահէի զՏան-
 զերևս սպանողացն. եւ այն իսկ էր նշան եւ պատ-
 ճառք շնաւատալոյ նորա, քանզի եւ այնպէս իսկ
 է. յորժամ որ յազգէ ի միւս եւս ազգ ապստամբ
 գնացէ եթէ յոռեաց եւ յանպիտանեաց իցէ, ոչ
 40 ինչ կարի այնպէս սրտառուչ առնէ զնոսա, ուստի
 գնացն. ապա թէ ի քաջաց եւ յառաքինեաց իցէ
 եւ զնոցին միտս ունիցի, յայնժամ առաւել եւ
 կարի եւս ցաւ է, մանաւանդ զի (եւ) զկրաւնս իսկ
 նոցա եւ զաւրէնսն արհամարելի առնիցէ բազմաց,
 45 եւ միւս եւս ամին հանգոյն. զի Պետրոսեանքն [եւս]
 ընդ Քրիստոսի շրջէին եւ զնշանսն եւ զսքանչելիսն
 տեսին. եւ սորա այնպիսի ինչ շէր վայելեալ, այլ
 ընդ հրէայսն [հրայերէն] էր եւ յանկարծակի հա-
 տուածեաց եւ եղև իբրեւ զմի ի նոցանէ, որ
 50 առաւել իսկ յարգէ զմերակոյս կողմանս. զի նորա
 կարծէին եթէ պաշտաւն ինչ առնլոյ վասն վկայի-
 ցեն եւ ասէր որ եթէ առ գութս վարդապետին
 վկայեն այնպիսի ինչ վկայութիւն. իսկ յարու-
 թեանն՝ սորա վկայութիւնն իմն ի ճահ էր, զի
 զբարբառն եւեթ լուաւ եւ վկայէր, եւ վասն այն-
 55 որիկ տեսանես թէ զիարդ զայրազնեալք կռուէին
 ընդ նմա եւ զամենայն հնարս հնարէին. զի զնա ի
 միջոյ բառնայցեն. այլ անհաւատքն վասն այնպիսի
 իրաց ունէին թշնամութիւն ընդ նմա, իսկ հաւա-
 տացեալքն էր վասն եւ վասն որոյ իրաց. [եւ] վասն
 60 զի հեթանոսաց քարոզէր հարկ էր զքրիստոսնէութիւն
 սուրբ քարոզել եւ յորժամ ի Հրէաստան

γωγας, Գ. 73+. ԻԲ. 19: — 34. 2 պահի: — 38. 2
 գնացէ: — 39. = 3 δάκνω. — 40. 2 ի քաջեաց: —
 ... Այս մասին հմտէ վերը տող. 46—49: —
 43. "բազմացն կը կցէ 3 առ այս հատուած գնու-
 ցեալ՝ ἐκείνων ἀποπηδίσαντα, յետոյ "եւ այլ եւս ինչ
 կայր ի միջի որ զնոսա անհաւատս յարգարէր, եւ որ այն
 իցէ. զի Պետրոս եւ այլքն . . .": — 44. 2 հանգիւն.
 — 47. 3 μετὰ Ἰουδαίων ὄν. — 51. եւ ասէր որ = καί

Հասանէր երթալ, ոչ ինչ այնպէս փոյթ յանձին
 ունէր. քանզի Պետրոս եւ որ ընդ նմայն էին,
 յերուսաղէմ քարոզէին, ուր բազում էր նախանձն
 65 եւ հարկ էր հրաման տալ զաւրէնսն պահել. եւ
 առ կարի իսկ յազատութեան էր եւ զբազումս
 ունէր զիւրեաւ ի հեթանոսաց, որ ոչինչ ախորժէին
 զհրէութիւն, եւ յայն սակս համարձակ լուծանէ(ր)
 զաւրէնսն. եւ նորին աղագաւ ոչ ունէին զնա առ
 70 լաւս, որ ի հրէից հաւատացեալք էին, քանզի
 սուրբ քարոզէր զհաւատսն. նա եւ բազմութիւն
 ժողովրդոցն կամէին պատկառեցուցանել զնա մին-
 չեւ ասել Յակոբայ. Տեսանեն, եղբայր, որչափ
 75 բիւրք են հաւատացելոց Հրէիցս [, որ այժմս եկեալ
 են]: Եւ վասն այնորիկ ատէին զնա եւ խզժէին
 ի նմանէ զի Պրոգեցան, ասէ, վասն քո, եթէ ապս-
 տամբութիւն ինչ ուսուցանես յաւրինացն: Եւ
 արդ էր վասն — զի չէր վարդապետ Հրէիցն —
 գրէր առ նոսա կամ ուր էին, առ որս զթուղթն
 80 գրէր. Թուի ինձ թէ յերուսաղէմ եւ ի Պաղես-
 տինէ: Եւ արդ զհարդ գրիցէ. զոր աւրինակ շառ
 հրաման մկրտել, (եւ) մկրտեաց. Ո՛չ, ասէ առա-
 քեցայ մկրտել բայց սակայն շարգելայ, այլ առա-
 ւել ի յաւժարութենէ արարի զայն: Եւ զհարդ իսկ
 85 չգրէր առ նոսա թուղթս, վասն որոց եւ նոզ վան-
 զամ կամէր լինել: Վասն այսորիկ եւ ասէր. Թէ
 Գիտէք զեղբայրն զՏիմոթէոս, զոր առաքեցի առ

εἶπεν ἄν τις οὐτι. — 64. 2 բզմէր: — 67. 2 զիւրաւ: —
 — 70. 2 այլ լաւս: — 70. 2 է- հաւատացեալք էին:
 — 71. սուրբ = Յ մակրայ καθαρῶς. — 67—70. քիչ
 մը տարբեր Յէն: — 73. 2 Յակոբայ. Յ մինչեւ ասել
 նոցա = λέγοντες; այս մասին հմտեւ նաեւ գերբ,
 սոզ 70—73: — 74—75. Յ չէք [ ]: — 76. Գ-ը-ը-ը-
 Ի՛՛. 20: — 79. 2 զթուղթն: — 80. 2 թբւի: —
 80. = ἐν Παλαιστίνῃ. — 81. 2 գրեցցէ, Յ ἐπιστέλλει.
 — 81. 2 զոր զաւրինակ: — 82. 2 առաքեցաւ: —
 83—84. լաւագոյն՝ յառաւել յաւժարութենէ, որով կը
 թարգմանուի παρεργος. — 85. 2 թուխտս. 85. 2 որոյ:
 — 85. 2 — 2. Թ. 3: — 87. հմտեւ Եբր. ԺԳ. 23 ընդ

- ևնդ, որով հանդերձ, եթէ վաղվաղակի գայցէ,
 տեւից զննդ, քանզի շեւ եւս էր կալեալ զնա: Եւ
 90 զերկեամ մի եկաց ի Հոռոմ քաղաքի կապեալ եւ
 ապա արձակեցաւ. եւ յետ այնորիկ շոգաւ ի Սպա-
 նիա եւ թերեւս ետես յայնժամ զՀրէայսն. եւ
 ապա միւսանգամ եկն ի Հոռոմ, յորժամ եւ ապա-
 նաւ իսկ ի Ներսնէ արքայէ: Եւ յայտ է թէ որ առ
 100 Տիմոթէոս թուղթն գրեցաւ, երէց է քան զայս,
 քանզի եւ ասէ իսկ եթէ Ահաւասիկ եւ նուիրելոց
 եմ. եւ անդ իսկ ասէ թէ յառաջնումն նուագի
 պատասխանոյն ոչ որ դաւաւ բնդ իս գործակից,
 քանզի ամենայն ուրեք զայն կամէր, որպէս թե-
 110 սաղանիկեցոցն գրեալ ասէ. Նմանողք եղբրուք
 եկեղեցեացն Հրէաստանի: Եւ առ սոսա եթէ
 Ձյափշտակութիւն բնչից ձերոց ինդութեամբ
 բնկալարուք: Տես յոր պատերազմունս կային, զի
 թէ բնդ առաքեալսն այնպիսի անցս անցուցանէին
 120 ոչ միայն ի Հրէաստանի, այլ ուրեք ուրեք եւ ի
 Աջ հեթանոսաց, որպիսի անցս բնդ հաւատա-
 ցեալսն ոչ անցուցանէին: Տեսանես զի վասն այս-
 պիսի իսկ իբաց փոյթ յանձին ունի գրել առ
 նոսա, յորժամ ասէ թէ Երթամ յերուսաղէմ
 130 պաշտել զսուրբսն. եւ դարձեալ յորժամ զԿորնթ-
 թացիսն յորգորիցէ ի տուրս տալ եւ զՄակեդոնաց-
 ւոցն ասիցէ թէ ետուն իսկ. եւ դարձեալ եթէ
 այնպէս ինչ պարտ իցէ եւ ինձ երթալ, զսոյն ասէ.
 եւ դարձեալ Բայց միայն զի զաղքատսն յիշես-

որում. եթէ . . . = μεθ' οὗ ἐάν. — 81. ի Սպանիա. 3
 ունի յետոյ «ապա եկն ի Հրէաստան եւ անդ ետես
 զՀրէայսն: — 95. 2 թուխա. «Եւ յայտ է . . .» 3
 ταύτης μὲν οὖν τῆς ἐπιστολῆς προεβντέρα (2 է- երէց է)
 ἢ πρὸς Τιμόθεον. ἐκεῖ γὰρ φησίν. — 97. Բ. Տէ՛. Կ.
 6. եւ 16: — 99. 2 ուրեք: — 100. Ա. թե- . Բ. 14:
 — 101. 2 սոսայ: — 102. Եբէ. Ժ. 34: — 105. 2
 ուրեք ուրեք = ὅπου. — 109. Հ- . ԺԵ. 25: —
 112-113. եթէ այնպէս — զսոյն ասէ = καὶ φησιν, ἐάν
 ἢ ἄξιον ζᾶμι πορεύεσθαι, τοῦτο λέγει. — 114. Ա. Կ- :

- 115 ցուք, զոր եւ ես իսկ փութացայց զնոյն առնել. եւ
 դարձեալ թէ Չեռն ետուն հաւանութեան ինձ
 եւ Բառնարայ, զի մեք ի հեթանոսս, եւ նոքա
 ի թլփատութիւնն: Եւ զայս ոչ եթէ վասն
 աղքատացն՝ որ անդ էին ասէ, այլ որպէս
- 120 զի ի տուրսն տալ, ասէ, հաղորդ լինիցին մեզ.
 քանզի ոչ եթէ զքարոզութիւնն բաժանեցաք
 մեք առանձինն, զի մեք ի հեթանոսս եւ նոքա
 ի թլփատութիւնն. նոյնպիսի ինչ եւ զինամս
 աղքատացն. եւ ամենայն ուրեք տեսանես զի բա-
- 125 ցում դարմանս դարմանէ նոցա եւ կարի իսկ խնա-
 մարկէ, եւ յիբաւի իսկ. [եւ] յայլ ազգան, ուր
 եւ չրէայք եւ հեթանոգք առ հասարակ էին,
 ոչ ինչ այնպիսիք լինէին, քանզի տակաւին կար-
 ծիք իշխանութեան էին յերուսաղէմ եւ եթէ
- 130 այնու տեարք արինացն ինչ իցեն եւ իւրեանց
 կրանքն վճարիցեն ինչ. զի չեւ եւս հաստատու-
 թիւն ինչ ունէր իշխանութիւնն, քանզի չեւ քաջ
 մտեալ էին ընդ Հռոմայեցւոց հարկաւր եւ յի-
 բաւի բազում բանութիւն ի գործ արկանէին. զի
- 135 թէ յայլ քաղաքս որպէս ի Աորնթոս իսկ հարկա-
 նէին զգլուխս ժողովրդեանն առաջի ատենին, ուր
 անթիպատոսն իսկ էր եւ բնաւ իսկ չիներ փոյթ
 զայնմանէ Գաղիոնի, այլ ոչ այնպէս ինչ եւ ի
 չրէաստանի: Տես զի յայլ քաղաքսն (առ իշ-
- 140 խանսն) տանէին զնոսա եւ ի նոցանէ ազնականու-
 թիւն խնդրէին եւ ի հեթանոսաց. իսկ անդ ոչ ինչ

Ժ.Չ. 4: — 115. «զնոյն առնել» ին կը կցէ Յ «զսոյն
 ասէ»: — 117. Չ Բառնարա: — 118. ի թլփատու-
 թիւնն. Յ կը կցէ դարձեալ «զնոյն ասէ»: — 124.
 «զինամս աղքատացն» էն յեաոյ Յ *φησίν, ἐνεπιμάμεθα.* —
 125. «դարմանէ նոցա» Յ կը յաւ. «Պաւղոս»: — 138.
 Այլ ոչ այնպէս ինչ. . . այսպէս է նաեւ Յ *ἀλλ' οὐκ*
ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, Ὡς ἐν Φοινίκη ἀναρχարկէ ընթեանուլ տί
οὐκ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ուրեմն «զիարդ ոչ այնպէս ինչ եւ
ի Հ.: — 139-140. «իշխանսն» զրինք մեր Չ համա-

- զար գրէին. այլ ինքեանք իսկ անձամբ ատեան
առնէին եւ զոր կամէին սպանանէին. եւ այնպէս
140 իսկ զՍտեփանոս սպանին եւ զառարեալսն զան
Տարին եւ շտանէին իշխանացն առաջի. նոյնպէս
եւ զՊաւղոս կամեցան սպանանել, եթէ չէր հա-
րարապետին զանձն ի վերայ բնկեցեալ. քանզի
դէռ եւս քահանայքն կային ի տաճարի անդ եւ
պաշտաւն եւ պատարազ, եւ նոքա զայն գործ
150 գործէին: Տեսանէս զՊաւղոս իսկ յորժամ առաջի
քահանայապետին դատեր եւ ասէր Չգիտէի թէ
իցէ քահանայապետ, եւ այն զի յատենի եւս իշ-
խանին էր, քանզի բազում իշխանութիւն ունէին
յայնժամ. ապա ի միտ առնուցուս որպէս ինչ
160 շարշարանս ի դէպ էր շարշարել նոցա, որք յերու-
տաղէմ էին եւ ի Հրէաստան բնակեալ: Իսկ որ
նորովս լինել վասն նոցա կայր յաղաւթս, որք չեւ
էին հաւատացեալք եւ պաշտաւնեայք հաւատա-
ցելոց՝ զի ինքն իսկ իւրովի երթիցէ եւ պաշտիցէ
170 զսուրբան, եթէ այնպէս պատշաճ ինչ լինիցի եւ
բազում ինչ այսպիսի խնամս ցուցանէր առ նոսա,
բնդ այն մի ինչ զարմանայցես եթէ թղթովն եւս
մխիթարէ եւ սփոփէ եւ զանկեալսն եւ զկործա-
նեալսն կանգնիցէ. քանզի զանգիտեալ իսկ էին
180 եւ ի կոր կործանեալ այնուհետեւ [եւ] ի բազում
նեղութեանցն. եւ զայս մաւտ ի կատարած
թղթոյս յայտ արարեալ ասէ թէ Չձեռու լքեալս
եւ զձունկս կթոտս հաւտատեցէք եւ դարձեալ
թէ Սակաւիկ միւս եւս եկեսցէ եւ ոչ անագանեսցէ,
190 եւ դարձեալ. Թէ առանց խրատու լինիցիք, ապա
խորթք էք եւ ոչ որդիք, քանզի եւ նոքա Հրէայք

այն, վերը, տող 116. Թ τοῖς ἀρχουσιν. — 146.
2 եւ թէ: — 151. Գ. 7. 5. — 158—159.
հաւատացելոց. ուղղեցի 2 ունի հաւատացել օն, Թ
τοῖς πιστοῖς. — 160. 2 եթէ: — 162. 2 թխթովս: —
167. 2 թղտոյս: — 167. Եբր. ԺԲ. 12: — 169. ան
Ժ. 37: — 170. Եբր. ԺԲ. 8, 2 ունի ան խորդք էք

էին եւ լսէին զՏարցն բարիս անդէն ի մաւտոյ. ի
 դէպ էր նոցա այսպիսի ինչ իրաց ակն ունել եւ
 զնոյն կեանս կեալ: Եւ արգ աւանիկ անուղղայ իմն
 175 իբքն թուէին, զի բարիքն յուսով եւեթ էին եւ
 յետ մահու եւ կարիքն անդէն ի բռան, թէպէտ
 եւ կարի իօկ ժուժկալեալք եղին այնպիսի ինչ
 իրաց, այլ ի դէպ լինէր եւ կարճամտել. վասն
 այսր ամենայնի զզրոյցս առնէ. այլ զայն ի պատ-
 180 ջած ժամանակի լուծանիցեմք: Բայց առ այժմ
 զայն եւեթ կարեւոր էր առ նոսա գրել, որոց այն-
 շափ խնամակալն լինէր. եւ թէպէտ եւ պատճառք
 շառաքելոյն նորա առ նոսա յայտնի էին, այլ ոչ
 եթէ ի գրելոյն արգել ինչ: Եւ զի զանգիտեալ
 185 էին այնուհետեւ, յայտ անտի է զօր ասէն թէ
 Զձեռս լքեալս եւ զժունկս կթոտս հաստատեցէք
 եւ դարձեալ թէ Զէ Աստուած անիրաւ մոռանալ
 զգործս ձեր եւ զսերն, զոր ցուցէք: Զի միտք որ
 ի բազում փորձութեանց պաշարեալ էին, եւ ի
 190 հաւատոցն եւս ձօխէին. վասն որոյ խրատէ զգոյշ
 լինել բանիցն ասացելոց, զի մի ումք լինիցի սիրտ
 չար լի անհաւատութեամբ: Նմին իրի եւ ի թղթիս
 յայս(միկ) բազում ինչ ճառեաց վասն հաւատոց
 եւ յետ բազում ճառելոյն յայտ առնէ թէ նոցա
 195 անդէն ի մաւտոյ խոստացաւ, այլ ոչ ետ եւ առանց
 այսր իսկ, զի մի կարծիցեն թէ ի ձեռաց ինչ թո-
 ղան՝ երկու ինչ իրս յարգարէ, մի զի ժուժկալ
 լինիցին առաքինութեամբ ամենայն կարեաց եւ

եւ ոչ ոչ որդիք: — 172—175. Զ ի մաւտո . . . անուղ-
 զա . . . թըւէին: — 172—177. հատուածք բաւականա-
 չափ տարբեր է Յէն, համտէ նաեւ վերք, էջ 44,
 տող 136—8: — 179. Զ եւ զրոյցս: — 181. Զ «եթէ»
 փոխանակ «եւեթ», — 183. Զ նոսայ: — 184. ոչ եթէ
 ի գրելոյն արգել ինչ = οὐ τοίνην ἐξωλύετο γράφειν.
 — 185. Զ ասէն: — 187. Եք: Զ. 10: — 190. Զ ի
 հաւատոյն: — 190. այսպէս նաեւ ԼԲ. (Բ. էջ 160).
 ուղղելի «ձախողէին»: — 191. Զ ումք: — 192. Զ
 թղտիս: — 195. Զ անդրէն: — 202. Զ տա: —

միս եւս թէ պարտ իսկ է ակն ունել հասուցման,
 200 քանզի ոչ եթէ անտես առնիցէ զՀարելեանսն
 եւ զայլ ամենայն արդարսն, որ յետ նոցա եղեն (եւ)
 առանց պակասց եւ պատուոյ թողուցու. եւ տայ
 մտթար երիւք աւրինակաւք. մի ի Քրիստոսի շար-
 շարանացն, որպէս եւ ինքն իսկ ասէր թէ Ոչ է
 210 ծառայ մեծ քան զտէր իւր. եւ երկրորդ ի բարու-
 թեանցն, որ կան մնան հաւատացելոց. երրորդ
 անգամ ի պատժոցն. եւ զայս ոչ եթէ ի հան-
 դերձելոցն միայն հաստատէ, որ ոչ ինչ կարի քաջ
 հաւանեցուցանէր, այլ եւ յանցելոցն եւ ի վաղուց
 215 հետէ զործելոցն առ հարսնոցա: Չսոյն եւ Քրիս-
 տոս ասէր երբեմն թէ Չիք ծառայ մեծ քան զտէր
 իւր եւ դարձեալ թէ Բազում աւթեվանք են
 ի տան հաւր իմոյ. եւ կարի եղուկս համարի զայ-
 նոսիկ, որ ոչն հաւատացեն: Բազում բանս յաւդէ
 220 վասն նորոյս եւ հնոյն. նա եւ վասն յարութեան
 իսկ հաւատոց կարի ի դէպ էր նմա. զի մի ի շար-
 շարանացն, զոր կրեցին, թերահաւատ լինիցին թէ
 շարեաւ ի մարգարէիցն հաստատէ զայս եւ յայտ
 առնէ թէ շեն հրէականքն պարկեշտագոյնք այլ
 225 մերքս, քանզի դեռ տակաւին եւ տաճարն իսկ
 կայր եւ պատարագքն. վասն որոյ եւ ասէ իսկ թէ
 ելցուք այսուհետեւ արտաքս եւ զնախատինս
 նորա յանձին կրեսցուք: Այլ եւ այս եւս ի դիմի
 հարկանէր նմա, քանզի ի դէպ էր ասել. եթէ
 225 ամենայն ստուեր (եւ) պատկեր էր, իսկ ընդէր չփա-

203. Չ ն. մի, տես վերջ տող 146: — 203. Չ ի
 Քրիստոս: — 203. Չ յանգանելոցն: — 211. Յ-է.
 ԺԳ. 16: — 213. ոչ, ԺԳ. 2: — 215. = *περι της*
καινης και παλαιας διαθηκης. — 216. Չ հաւատացե-
 լոց, ու զղեցի ըստ Յ *προς την της αναστασεως πιστων.*
 — 216. ի դէպ էր նմա = *αυτω τοια εχρησιμουνεν.* —
 218. ի մարգարէիցն = *απο προφητων* Չ *ուրի յատուկ*
նշանաւ: — 221. Չ որս: — 222. եք: ԺԳ. 13: —
 224. Չ նմայ:

բատեցաւ եւ ետ տեղի ճշմարտութեան, այլ գեռ
 եւս տակաւին ծաղկեալ եւ փթթեալ կայ նոյնն.
 ակնարկեաց եւ զայն թէ մեղմով լինելոց է եւ
 զմիւսն անգէն ի ժամանակին. եւ զի բազում ժա-
 230 մանակ էին նոցա ի հաւատսն եւ ի նեղութիւնսն,
 այսու յայտ արար. զի ասէ թէ Պարտ էիք դուք
 վարդապետք լինել [եւ վասն ժամանակին] եւ Մի
 ումք լինիցի ի ձեզ սիրտ չար անհաւատութեան
 եւ նմանողք եղբուք այնոցիկ, որք երկայնմտու-
 235 թեամբ ժառանգեցին զաւետիսն:

Յովհաննու Ոսկերերանի

Պատմատ Երբայնցոց թղթիւն:

(Պատճառաց գրբէն)

Հռոմայեցւոցն գրէ Պաւղոս Երանելին. Յոր-
 շափ ժամանակս իցեմ հեթանոսաց առաքեալ,
 5 զպաշտաւնն իմ փառաւոր առնեմ, զի [յառաւե-
 լութենէ պարգեւին] նախանձ բարի շարժեցից
 ի նոսա, ոչք են մարմին իմ եւ ազգ. Ձի տրտմու-
 թիւն է ինձ եւ ցաւք անպակաս [տարագրիլն] նոցա
 ի մեծագոյն պարգեւէն: Ձոր եւ առ Գաղատա-
 10 յիսն գրէր զմեծութիւն կոչմանն թէ որ զաւրացոյց
 զՊետրոս ի թլփատութեանն եւ զիս ի հեթանոսս:
 Եւ ամենայն ուրեք հեթանոսաց երեւի առաքեալ
 եւ ոչ հրէից, որպէս պատմէ Ղուկաս Երթ, զի ի
 հեթանոսս հեռաւորս առաքեցից զքեզ: Եւ առ
 15 Անանիա ասէր՝ թէ Անաւթ ընտիր է նա ինձ կրել
 զանունն իմ առաջի հեթանոսաց եւ թագաւորաց:

227. 2 կա: — 229. 2 անգրէն: — 231. 2 ա-
 սէին: — 231. Եբ: Ե. 2: — 233. 2 ումք: — 234.
 Եբ: Գ. 12:

3. Հմտ. Հռոմ. ԺԱ 13 յառաւելութիւն գր-
 էնէն չիք Յ: — 7. 2. նոցա. ուղղեցի: -- 9—10. “գոր
 — կոչմանն”, Յ պարզ “եւ այլուր դարձեալ:” —
 10. Գ. 2. Բ. 8: — 13. Գ. 2. Ի Բ. 21: — 15. Անտ:

- եւ [ղիարդ] զի հեթանոսաց առաքեալ էր եւ ոչ
 շրէից, զինչ գործ էր գրել նմա առ Հերբայեցիս,
 զի բազում թշնամութիւն ունէին առ ն[ժ]ա, որ-
 20 պէս ասէր առ նա Յակովբոս. Տեսանես եղբայր [եւ
 այլն]: Արդ բնդէր ոք բազմաբնին լինիցի վասն
 հասարակաց աւրինադրին թէ բնդէր կամ այս
 եղև կամ այն. [նա հանգոյն աստուածային կա-
 մացն հոգի Աստուած է, ըստ այնմ թէ ընդ ամե-
 25 նայնի ամենայն եղէ եւ այլն, եւ դարձեալ թէ
 կատարեալ կացուցուք զամենայն մարդ ի Քրիս-
 տոս Յիսուս]: Նա [հետեւէր] այնմ, որ ասէր. Ոչ
 ուրեք առաքեցայ եթէ ոչ առ ոչխարս կորուսեալս
 տանն Իսրայելի. սոյնպէս եւ սա առնէր, զի ի նո-
 30 ցանէ իսկ էր, ըստ այնմ նս եմ այր շրեայ, սնեալ ի
 Տարսն Աիիկեցւոց, եւ այլուր թէ երբայեցի յն-
 բրայեցւոյ [եւ այլն] առ օտոս Գամաղիէլի ըստ աւրի-
 նացն Մովսէսի խրատեալ եւ վարժեալ, որ եւ նա-
 խանձախնդիր լինէր վասն ազգին իւրոյ [սակա
 35 օրինացն լրման]: Յոր[ս] եւ ասէր [առ] Աստուած
 [ի պատասխանելն] թէ Ոչ են բնդունելոց ի քէն
 վասն իմ վկայութիւն. ասէ, տէր, ինքեանք իսկ
 գիտեն, ես էի որ բանդարգել առնէի ըստ քաղա-
 քաց զհաւատացեալսն ի քեզ եւ ի հեղուլ արեանն
 40 Ստեփանոսի [նախա]վկայի, ես էի կամակից սպան-
 մանն եւ պահէի զհանգերձս սպանողացն [պարապե-
 ցուցեալ զձեռս նոցա]: Արդ զի այսպէս յառաջա-

թ. 15: — 18. 2. «նորա» — 20. ԱՆԴ, ԻԲ. 20, Յի
 մէջ ամբողջութեամբ յառաջ կը բերուի հաստուածս,
 հայր Ի- ոչ ով կրճատած է: — 21. 2. Բազմաբնին:
 — 23—27. [ ]ը կը կաղայ եւ տարակուսական կը թուի.
 Յի մէջ չկայ: — 27. ՄԴԲ. ԺԵ, 24: — 20. Հմմտ.
 Գ. Դ՜՜՜. ԻԲ. 3 եւ Փէլէդ. Գ. 5: — 35. 2. յորս. Յի
 մէջ խօսողը Աստուած է. հմմտ. Գ. Դ՜՜՜, ԻԲ. 18—19.
 այսու բոլորովին տարակուսական կը մնայ «պատասխա-
 նել» բայը: — 40. յետսամուտ է «նախավկայ», Յ.
 պարզ «վկայի» է, τοῦ μάρτυρός σου, հմմտ. եւ Գ. Դ՜՜՜,
 անդ: — 41. չեմ կարծեր որ հարազատ ըլլայ:

դէմ էր ի հրէութեան եւ յանկարծակի հատուածեցաւ ի նոցանէ, վասն այնորիկ ոչ հաւատային
 45 ընդունել զվկայութիւն նորա, եւ բազում ռոսունէին ընդ նմա. քանզի յորժամ որ յիւր ազգէ առ այլ ազգ զնայցէ եւ իցէ ի նշանաւոր եւ ի հմուտ արանց, կարի ցաւեցուցանէ զմիտս նոցա, ուստի զնացն: Այսպէս եւ սորայս
 50 կարի վտանգէր զՀրէայսն, եւ բարձրացուցանէր զմերս: Ամենայն ուրեք զկրանս նոցա լուծանէր եւ զՔրիստոսին հաստատէր, զի այլ քարոզան Հրէայքն տեղի ունէին պատասխանուոյ եւ պատճառս կարկասելոյ. [Յայս եւ] Պետրոսեանքն որ ընդ
 55 Քրիստոսի շրջեցան եւ զնշանս տեսին, պաշտան առեալ զՏինն յարգէին եւ զլաւուղսն նուաճէին. իսկ սա յանկարծակի հատուածեալ, ոչ մի ինչ վայելեալ (զ)Քրիստոսին, այլ եւ հալածիչ էր. եւ զի յետոյ եկն զկնի յարութեան, իբրեւ լսէին ի
 60 նմանէ թէ Լուայ բարբառ յերկնից զՅիսուսէ, զոր դուքն սպանէք. եւ եթէ կենդանի է եւ ընդ աջմէ հաւր, այսու զայրագնեալ կռուէին ընդ նմա, զի բառնայցեն ի միջոյ: Արդ անհաւատքն վասն այսր. իսկ հաւատացեալքն ընդէր. այն իսկ է զի հեթանոսաց քարոզէր եւ ոչ Հրէից: Ասան որոյ հարկ էր
 65 զհաւատան սուրբ քարոզել եւ լուծանել զՄովսիսին: իսկ Պետրոսեանքն ոչ իշխէին յԵրուսաղէմ եւ ի Հրէաստան պակասեցուցանել ինչ յարինացն, իսկ Պաւղոս կարի առաւել յազատութեան էր եւ
 70 չէր ինչ փոյթ զայնմանէ. յայն սակս համարձակ լուծանէր զաւրէնսն եւ վասն սորին շունէին զնա առ լաւս, որք ի Հրէիցն էին, զի կարծէին պառակտեցուցանել, մինչեւ ասել Յակովբայ. Տեսանես եղբայր, քանի՞ բիւրք են հաւատացելոց, եւ ամենքեան տրտունջ (ունին) զքէն թէ ազատամբու-

48. Չ. ի նշանաւոր արանց եւ ի հմուտ: — 54. ^uՅայս եւ, անիմատ: — 66. Չ. զհաւատն: — 73. Գ. 7. 7. 1. 1.

Թիւն ուսուցանես յաւրինացն : Արդ զի չէր նոցա
 վարդապետեալ, բնդէր զրէր առ նոսա կամ ուր.
 Ինչ այսպէս թուի թէ Աշուսազէմ գրեաց եւ ի
 Պագետտին. զի զեռ արեւըն ծագկեալ եւ
 30 Վթթեալ էին ամենայնիւ : Արպէս ոչ առ հրաման
 մկրտել եւ մկրտեաց, նոյնպէս եւ զայս ի յաւժա-
 բութենէ կամացն արար : Արդ բնդէր ոչ զրէր առ
 նոսա այն, որ վասն նոցա նշով կամէր լինել ի
 քրիստոսէ, եւ բազում հոգածութիւն ունէր առ
 35 նոսա, բոս այսմ զոր ասէր առ Հոսոսայեցիան թէ
 երթամ պաշտել զսուրբսն, որ Աշուսազէմ եւ
 կորնթացոյն եւ Թեսաղոնիկեցոյն նոյն աւրինակ
 [առնելով] ամէր զնոսա յոգսբնածութիւն. զինչ
 զարմաւոր են թէ զրէր առ նոսա եւ մխիթարէր ի
 40 բազում նեղութիւնս, զոր ունէին, ոչ միայն ի սո-
 վոյն՝ այլ եւ յազգականացն : Նա եւ զՏիմոթէոս
 առ նոսա յղեաց վասն շահելոյ եւ ամելոյ զնոսա
 ի հաւատոս աւետարանին [յազգազս] որոյ եւ ասէր
 45 Ճանաչէր զեղբայրն Տիմոթէոս, զոր առաքելի առ
 ձեզ, որ թէ վաղվաղակի եկեացէ տեսից զձեզ.
 քանզի զեռ շեւ եւս էին զնա կայեալ : Չառա-
 ջինն զերկեամ մի եկաց ի Հոսոմ կապեալ եւ ար-
 ձակեալ շողաւ ի Սպանիա : Եւ թուի թէ յայն-
 ժամ զարձաւ եւ ետես զՀրէայսն եւ վերստին
 50 ամաւ կապանաւք ի Հոսոմ, եւ մեռաւ ի Ներսնէ
 կոչսբէ. այսու յայտ է զի Տիմոթէի երկրորդ
 թուղթն վերջին է քան զամենայն : Թեսաղոնիկե-
 ցոյն զնոսա զնէր աւրինակ, յասելն՝ Նմանողք
 եղբուր եկեղեցեացն որ ի Հրէաստանի : Եւ առ
 55 Երբայեցիան թէ Չյափշտակութիւն բնչից ձերոյ
 խնդութեամբ բնկալարուք. հալածեալք էին ի

20: — 86. Հ—վ. Ժ. 25: — 91—102. «նա եւ —
 քան զամենայն» տեղափոխեցի Յի վրայէն, 2 կը զնէ
 առջ 127 «ինամ տանէր, էն վերջը: — 94. Եբ. Ժ. 28.
 28. — 95. 2. զբ. — 98. 2. ի Սպանիայ: — 103. Ա.
 Եբ. Ժ. 14: — 105. Եբ. Ժ. 34:

տանէ, յընչից, ի ստացուածոց, (յ)ամենայնէ: Ապա
 յիրաւի զրէր եւ մխիթարէր զնոսա յորժամ տե-
 110 ղեացն. զի նորա զտէրն սպանին, եւ զառաքեալսն
 հալածեցին, զԱտեփանոս քարկոծեցին, զՅակով-
 բոս ի վայր արկին յաշտարակէ տաճարին, նոյնպէս
 եւ զՊաւղոս կամէին սպանանել թէ չէր հաղա-
 բապետին ի վերայ հասեալ: Ունէին իշխանութիւն
 115 չարչարելոյ, զի դեռ չէին քաջ մտեալ ընդ Հաս-
 մայ իշխանութեամբ. յայլ քաղաքսն առ իշ-
 խանսն տանէին, զոր կամէին դատել, որպէս ի
 Աորնթոս զդուրս ժողովրդեանն, ուր անթիպա-
 տոսն էր տանէին, եւ շինէր փոյթ Պաղիտնի. բայց
 120 աստ ինքեանք տանջէին, որպէս եւ զՊաւղոս յոր-
 ժամ դան հարին առաջի քահանայապետին ի
 խառնելն նորա, յայնժամ ասէր ահիւ. Ոչ գիտէի
 թէ քահանայապետ իցէ: Արդ՝ որ յամենայն ժամ
 հոգածութիւն ունէր վասն հաւատացելոց մինչ
 125 նոցա եւս, որ չէին տեսեալ մարմնով զերեսս նորա,
 զինչ զարմանք էր թէ ազգին իբրում խնամ տա-
 նէր: Արդ որպէս ասացաք թէ ամենայն ուրեք
 զամենեցուն փրկութիւն հոգայր, եւս առաւել
 զազգին իբրոյ. եւ վասն զի ընդերկարեալ էին ի
 130 վիշտսն եւ զանդիտեալք եւ լուծեալք ի բազում
 նեղութեանցն, եւ միշտ գնեղութիւնսն զմտաւ
 ամէին՝ որ ընդ հարսն իւրեանց անցեալ էին, եւ
 զբարութիւնսն՝ որ նոցա լինէր ի ժամանակս ժա-
 մանակս, ակն ունէին անձանց իւրեանց կարեացն:
 135 Եւ ընդ ամէլ փորձութեանն համարէին զինքեանս
 մտացեալս յԱստուծոյ, զի բարեաց խոստմունքն
 յուսով եւ յետ մահու էին, եւ կարիքն անդէն ի
 բռան, վասն որոյ եւ թղթովս համբերութեանց
 յիշատակ ասնէ զառաքինիսն յիշեալ. եւ սկսեալ
 140 յԱրեւիկ եւ յայլոցն հասոյց զլսաւզսն ի գաւրազլուխն

107. 2 ամենայնէ: — 122. Գործք. ԻԳ, 5:
 139. 2 յիշեալ — 140. 2 զգաւրազլուխ լսաւզսն ի կա-

եւ ի կատարիչն Յիսուս, յիշեցուցանեալ զչարչարանսն, որ առաւել խաւսի քան զՀարելին: Հաստատեւ եւ զողողողեալ միտս նոցա, թէ ոչ անտես առնէ Աստուած զԱբելեանսն եւ զԱբրահամեանսն:

145 Հանդերձ այլովքն՝ եւ դնէ մխիթար երիւք աւրինակաւք: Առաջին ի Քրիստոսի շարչարանացն, որպէս ասէր Տէր. Ոչ է ծառայ մեծ քան զտէր իւր: Երկրորդ բարութիւն(ք)ն, որ կան մնան հաւատացելոց: Երրորդ, վասն զի մի ի յարութենէն թե-

150 բահաւատեսցեն, տայ յոյս համբերութեան. Նմանողք, ասէ եղբրուք՝ որք երկայնմտութեամբ ժառանգեցին զաւետիսն եւ թէ ոչ Մոռանայ Աստուած զգործս ձեր բարիս՝ զոր ցուցէք յանուն նորա: Հաստատեւ զՔրիստոսին զամենայն ի մար-

155 գարէիցն բանիցն, զորդիութիւնն, զքահանայութիւնն այլովքն հանդերձ: Փոխանակ Երուսաղէմի զվերինն Երուսաղէմ, փոխանակ տաճարին զերկինս, փոխանակ ժողովրդեանն զբանակս հրեշտակաց եւ զեկեղեցիսն արդարոց: Յուցանէ դարձեալ թէ

160 հրէականքն չէին մնացականք, այլ մեքքս: Եւ զի բազում ժամանակք էին աշակերտութեան նոցա, ասէ, Պարտէիք վարդապետս լինել վասն ժամանակին: Դնէ եւ մխիթար թէ որ գալոցն է եկեսցէ եւ ոչ յամեսցէ: Արդ՝ մի ումեք ի ձէնջ լինիցի

165 սիրտ շար անհաւատութեան, ապստամբ լինել յԱստուծոյ կենդանւոյ, եւ ամենայն ուրեք ըստ տկարութեան մտաց նոցա բազում բանս մխիթարականս յաւդէ, որովք նոքա կոծէին:

տարիչն: — 141. Չ յիշեց—ց—նէլ—լ: — 142—146. «որ — շարչարանացն» հատուածը միեւնոյն գրչէն զատ թղթի վրայ գրուած եւ համապատասխան տեղը կցուած է: — 147. Յ—է. Ժ. Գ., 16: — 148. գարութիւնս?: — 150. Եբր. Չ, 12: — 152. Ա՛ք, Չ, 10: — 156. Չ փոխան: — 162. Ա՛ք, Ե, 12: — 164. Ա՛ք, Գ, 12: — 168. Չ կարծէին, ուղղեցի:

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ւ Ա Յ

Ոսկեբերանեան անտիպ հատուածներուս մէկ մասն տպուած էր արդէն երբ հասաւ Գերայատիւ Բ. Ս. Կիւլէսէրեանի տեղեկութիւնը թէ Անկիւրիոյ Կարմիր-Ղանքի (Թիւ 48) ձեռագիրներէն միոյն մէջ ալ պահուած են նոյն հատակոտորները: Մեր խնդրոյն սիրայօժար ընդ առաջ փութալով քիչ յետոյ տրամադրեց մեզի Սրբազանը հատուածներուս ընդօրինակութիւնը՝ «կատարուած տառական ճշգութեամբ, սխալով ուղիղով»: Յատկապէս կարեւոր են Սրբազանի տուած հետեւեալ ծանօթութիւնները ցուցնելու համար ի մէջ այլոց թէ ի՞նչ դիւրաւ կրնային Ոսկեբերանի հեղինակութիւնները վերագրուիլ Եփրեմի (տես վերը, էջ 104). «մեր ձեռագրին մէջ Եփրեմ եւ Ոսկեբերան զոյգ կ'ընթանան: Գաղատացւոց թղթոյն նախագրութեան սկիզբը կամ խորագիրը այսպէս է. «Սուրբ հօրն Եփրեմի պատճառք թղթոյն Գաղատացւոց», իսկ վարի լուսանցքին վրայ գրուած է «Նախադրութիւն Գաղատացւոց», «Ոսկեբերան» քովնտի լուսանցքի վրայ գրուած է «Բազում ցասմամբ»:

տողին ուղղութեամբ: Նոյնպէս Թեասաղոնիկեց-
 ւոց առաջին թղթին խորագիրն է. «Սուրբ
 Տօրն Նիքեմի պատնաոր Թեասաղոնիկեցւոց
 առաջին թղթին» եւ Եփրեմի հատուածէն
 անմիջապէս ետքը՝ «Ոսկեքերանին»: Երրորդ
 հատուածին խորագիրն է. «Սրբոյն Նիքեմի
 պատնաո թղթոյն Թեասաղոնիկեցւոցն» եւ
 Եփրեմի հատուածէն ետքը՝ «Ոսկեքերանի
 ասա[ցեալ]»: Փիլիմոնի եւ Եբրայեցւոց թղթոց
 մեկնութեան Թ. 48ի ներկայացուցած խորա-
 գիրները տես վերը, էջ 112 եւ 118:

Պատճառաց Գրքին յառաջ բերած հա-
 տուածներուն յոյն բնագրի հետ համեմատու-
 թիւնը լուրջ կասկածներ ծնուցած էին մեր մէջ
 Աբասայ Որդւոյն հաւատարմութեան մասին եւ
 գրած էինք. «Հեշտել կ'ուզենք թէ որչափ ալ
 յոյն բնագրին առաջնորդութիւնը կը վայելենք,
 սակայն եւ այնպէս կարելի չէ ստուգու-
 թեամբ յենուլ եւ իրրեւ միակ հարազատ հա-
 մարիլ տողեր ու բառեր, որոնք կրնան այժ յոյն
 բնագիրը բառական ներկայացընել եւ դասա-
 կան հայերէնի հոգւոյն հակառակ ոչինչ բովան-
 դակել իրենց մէջ, բայց միւս կողմանէ ազատ
 արտագրողին գրչին տակ ճաշակի համաձայն
 կրնան փոխուած ըլլալ համազօր բառերով ու
 ասութիւններով: Այս անստուգութիւնը ապա-
 դան է որ պիտի լուսաւորէ» (տես վերը,
 էջ 105): Այս անստուգութիւնը կը բարձուի
 այժմ կիւլէսէրեանի ազնուայօժար պատ-
 րաստակամութեան շնորհիւ եւ կ'ունենանք

յոյն բնագրին հաւատարիմ թարգմանութիւնը մաշտոցեան դարու անեղծ ու մաքուր լեզուաւ: Փիլիմոնի թղթոյն մեկնութեան պատճառին թ. 48ի (= C) տարբերութիւնները կրցանք զետեղել ծանօթութիւններու մէջ (112—118). իսկ Եբրայեցւոցը որովհետեւ զգալապէս այլայլած էր Պատճառաց Գրքին մէջ Ս. Գրքէն յառաջ բերուած յաւելուածներով ու տեղափոխութեամբ, կարմիր-վանքի օրինակին վրայէն վերստին յանձնեցինք տպագրութեան (118—127), բաղդատելով յոյն բնագրին հետ եւ ուղղագրելով վրիպակները եւ գլխաւորաբար կիտագրութիւնը, կցեցինք նաեւ Պատճառաց գրքին պահած այլայլած բնագիրը՝ նոյն գրքին մէջ յառաջ բերուած հատուածներուն ինչ աստիճան հաւատարիմ ըլլալուն գաղափար մը կազմելու համար: Կը մնայ այժմ տեսնել Գաղատացւոյ ու Ա. եւ Բ. Թեսաղոնիկեցւոց թղթերու մեկնութեանց թիւ 48 շեռագրի ընծայած տարբեր ընթերցուածները:

ՊԱՏՃԱՌԻ ԳԱՂԱՏԱՑԻՈՑ ԹՂԹՈՅՆ: — Տես էջ 105, տող 3-5. C (= թիւ 48) բազում ցասմամբ լի է սկիզբն ճառիս եւ մեծաւ իմաստութեամբ, ոչ սկիզբն միայն, այլ գրեթէ ամենայն թուղոս: — 6-8. C մեղմով ընդ աշակերտեալսն . . . յորժամ սաստի . . . բարի վարդապետի: — 8-12. C այսորիկ . . . թէպէտ եւ . . . ընդ աշակերտսն, էր ուրեք զի եւ բարկս բարբառէր. երբեմն երանէր եւ երբեմն սաստէր, յորժամ ասացց Պետրոս թէ Երանի է քեզ Սիմոն որդի Յունանու եւ խոստացաւ զհիմունս եկեղեցւոյ ի վերայն որա դաւանութեանն հաստատել. [եւ] յետ ոչ բազում ինչ բանից ասէ. Երթ յետս իմ սաստնայ, զի գայթակղութիւն իմ ես դու

եւ այլ ուր դարձեալ. Տակաւին. — 13—15. Օ
 ահարեկս արարեալ զնոսա . . . յասել իսկ Յ . . .
 զի խաւսէր ընդ սամարացի կնոջն: — 106, տող
 16—18. Օ արարին, բայց ոչ յք իշխեաց ասել,
 զինչ . . . կամ զինչ խնդրես ի նմանէ: — 18—
 22. Օ Պաւղոս ինել ի նոյն հետս վարդապետին պէս-
 պէս յարինէ զբանն ըստ աշակերտացն պի-
 տոյից. մերթ խարէ եւ կտրէ եւ մերթ կա-
 կուղ սպեղանիս ի վերայ դնէ: — 22—26. Օ
 ցկորն թաց իսն ասէր, զիարգ կամիք գ. եկից
 առ ձեզ եթէ սիրով, եւ գաղատացւոց [այս ?]
 ո . . . [ ] չիք: — 27. Օ սաստիկ իր արկանէ եւ մաւտ
 ի կատարած թղթիս առաւել եւս մորմո-
 քեց ուցանէ, ասէ Աշխատ: — 28—20. Օ ողորէ
 որպէս յորժամ ասիցէ . . . եւ այլ եւս բա-
 զումս սյսպիսիս: Այլ զի ցասմամբ իսկ լի է
 թուիտս՝ ամենեցուն յայտ է եւ յառաջի-
 կայ [իս] իսկ ընթերց(ո)ւած ոյս ἐκ πρῶτης
 ἀναγνώσεως. — 30—39. Օ Է ասել զինչ ինչ էր որ
 զնա զայրաց ուցանէր ընդ աշակերտսն.
 չէ(ին ինչ փոքր իրքն եւ ոչ դուրս քեա (յ),
 նա եւ նա (արդեօք՝ ոչ = οὐδέ) իսկ այնչափ
 զսաստն ի գործ արկանէր. քան զի ընդ
 գոյ զն ինչ իրս զայրանալ կարճամտաց է
 եւ խոտան եւ տառապելոց մարդոց, զոր
 աւրինակ եւ որ մեծամեծաւքն յուլանան՝
 ծուլից եւ քնածից է գործ. այլ ոչ այն-
 պիսի ոք էր Պաւղոս. եւ արդ զինչ մեղքն
 էին, որ այնպէս շարժէին զնա, [Մի եւ
 կարեւոր եւ անհնարին արդարանաց շնորհացն քրիս-
 տոսի անկեալք:] Եւ արդ զինչ ից են իրքն Պաւ-
 ղոսի. յայտնագոյն իսկ տարածանել (= *ἀναπλώσαι*):
 — 40—42. Օ . . . հաւատացելոց միան-
 գամայն կանխեալք ըմբռնեալք ի հրու-
 թիւն, միանգամայն եւ սնապարծութեամբք
 արբեալ կամէին վարդապետաց թեկն ածել
 եւ նոյք պատիւ անձանց դնել: — 107, տող
 42—44. Օ Երթեալ գաղատացւոց ազգին
 ուսուցանէին թէ պարտ է թլ: — 45—50. Օ
 զամսագլուխ . . . որ զամենայն ի միջոյ բառնայ քանզի
 Պետրոսեանքն եւ Յակոբեանքն եւ Յոհան-
 նեանքն չարգելուին զայս, այնք, որ առաջինք
 էին առաքելոցն եւ ընդ քրիստոսի իսկ շրջէին.
 եւ ոչ արգելուին նոքա, եւ ոչ եթէ կրանս զնելով
 այլ զիջանելով ըստ տկարութեան հաւատացե-

լոցն, որ ի շրէիցն էին. իսկ Պաւղոս: — 50—63. Շ քանզի հեթանոսաց քարոզէր, ոչինչ փոյթ անձին ունէր, այսպիսի ինչ բոստ ու մեք զիջանելոյ: Իբրեւ եկն ի շրէաստան, ապա եւ նա [այն որում] զզիջանելն ի կիրարկանէ (ր). այլ զբիպեցուցանէին զպատճառսն շասն վասն որոյ նա եւ նոքա զիջանէին. պատրէին զ(մի) միտս. չէ ասեն (Չ. ասել) պարտանսալ Պաւղոսի, զինա երեկ եւ այսաւր երեւեցաւ, նոքա առաջինք են զՊետրոսեանցն ասէին. դա աշակերտ եղև առաքելոցն եւ նոքա Քրիստոսի. դամիայն եւ նոքա բազումք՝ սիւնք եկեղեցւոյ. կեղծաւորութեամբ ի մեքամբասանս զերայածէին. զի դա, ասէին, որ այժմ խոտէ զթլփատութիւն եւ զայլ եւս աւերինականսն, երեւի այսաւր զի ինքն իսկ նոքիմք վարի: — 108, 63—65. Շ եւ այլ գուշակայլց ք. [] շէք: — 65—69. Շ եւ քանզի ետես չրդեհեալ զազգն իւր ողջոյն եւ անհնաւ ըին խարոյկ վառեալ ի գաղտացւոց եկեղեցւոջն, խախտեալ զշինուածն եւ մերձ ի կործանու մն հասեալ, վասն այնորիկ յարժանաւոր ցասմանէ, եւ վասն նորին վառեալ սրտմտութեամբ. քանզի զոյզն (? Չ. յոյսն) յայտարարեալ ասէ. թէ կամէի դալ առ ձեզ այժմիկ եւ փոխել զբարբառ իմ: Արդ զրէ զթուղթս եւ այսր ամենայնի պատասխանի առնէ եւ աստէն[ս] իսկ զրանս նախ վաղվազակի այնմ պատահէ (?), զի զնորա մեծարանս եւ զկարծիս խախտել կամէին. ասէին Քրիստոսի աշակերտքն այլքն եւ սա առաքելոցն, վասն որոյ եւ առնէ սկիզբն:

ՊԱՏՃԱՌԻ ԹԵՍԱՂՈՆԻԿԵՑԻՈՑ Ա՛.
Թ.Ղ.Թ.ՈՅՆ: — Տէս էջ 108. տող 3—4. Շ գրէր . . . որ առ իւր ունէր ընդէր: — 6—8. Շ դուք զիտէք . . . եւ դարձեալ թէ Չունիմ . . . հոգայցէ: — 8—12. Շ զնայ, թուի ինձ թէ անդր վաղվազակի յուղարկելոց էր զնայ, եւ [յ]աւելորդ էր թուիտ գրել: քանզի ասէր թէ ակն ունիմ վաղվազակի արձակել. իսկ աստ ոչ այսպէս, քանզի երթեալ եւ վաղվազակի եկեալ էր. որպէս զի յիրաւի իսկ եւ (զ)թուիտս գրէ, բայց արդ, ասէ. իբրեւ եկն Տիմոթէոս առ մեզ ի ձէնջ: — 12—109, տող 18. Շ նախ քան զՍ. զնիցէ . . . բարու թիւնս էր ասացեալ (եւ) քան

դամենեան զնա լուսադոյն համարէր . . . մինչեւ
գաշակերան . . . կարգեալ :

Պ Ա Տ Ճ Ա Ռ . Թ Է Ս Ա Ղ Ո Ն Ի Կ Է Յ Ի Ռ Յ Բ .
Թ Ղ Թ Ո Յ Ն : — Տ ե ս , էջ 109 , տող 3—5 . Շ ա ս ս յ յ ա -
ռ ա ջ ի ն թ զ ր ի ն թ է . . . զ Թ ա յ ք եւ ջ եր ե կ . . . յ յ ժ ,
ա յ լ լ յ Ա թ է ն ս մ ե ա ջ ա ք մ ի ա յ ն . . . առ ձեղ : —
6—8 . Ը եւ ա յ ս ս ե . . . գ ր ղ ի ն իւր ս (յ) առ ն ս ս ա . . .
ք ա ն զ ի ջ ա ն կ ա յ ե ա լ . . . եւ թ եր եւ ս ոչ ժ ա մ ա ն ե ա յ
. . . եւ կ ա ղ մ ե լ զ թ եր ս ե թ իւ ը ն հ աւ ա տ ո յ յ
ն ս ջ ա : — 9—10 . Շ ն ր ի ն ա զ ա զ աւ եւ զ եր կ ր ր ղ
թ ու ղ թ ս . . . ի գ ա լ ս տ ե ա ն ն ն ու ա ս տ ու թ իւ ը ն ե ղ ե
. . . լ ն ու ջ ու : — 11—12 . Շ ոչ չ ո զ աւ ա ն տ ի է
կ ա ր ծ ե լ ի զ ի գ ր ե ա լ ա ս է Ա ղ ա շ է մ ղ ձ ե ղ զ ա ս ն
գ : — 13—15 . Շ յ առ ա ջ ի ն թ զ ր ի ն ա ս է թ է զ ա ս ն
ժ ա մ ս ե ջ եւ ժ ա մ ա ն ա կ ա ջ շ է ի ն շ ա ի տ ո (յ)
գ ր ե լ . . . որ պ է ս թ է եր թ ա յ ղ ի ս կ է ր եւ [շ] գ ր ե լ ո յ
շ կ ա ր աւ տ ա ն ա յ ր : — 16—22 . Շ եւ ք ա ն զ ի . . .
յ եր կ ր ե ա յ , զ ա ս ն ա յ ս ո ր ի կ յ աւ ե լ ու ղ ա յ ս թ ու ղ ս ,
որ պ է ս ի Տ ի մ թ է ի թ զ ր ի ն ա ս է (պ ա կ ա ս) , թ է ա յ ս ս -
հ ե ա եւ մ ե ծ ի ն շ եւ ղ ու ա ր թ ա ղ ո յ ն ի ր ա ջ ա կ ն կ ա -
լ ե ա լ հ աւ ա տ ա ջ ե լ ո ջ շ զ ա ն զ ի ս ե ն ի վ ա ս տ ա կ ո յ (ե ղ -
ձ աւ ա ձ) . ք ա ն զ ի յ յ յ ն բ ա ր ձ ե ա լ ու ն է ր զ ն ս ս ա ի ր ր եւ
զ ի ա ր ի ս ի ս եւ շ տ ա յ ր ի մ աւ տ աւ ս ո ր ս ն ը ն կ ղ մ ե լ ,
կ ա մ ե ջ աւ ս ա տ ա ն ա յ կ տ ր ե լ ի բ ա ջ ը ն կ ե -
լ ու լ , եւ զ ի ոչ կ ա ր ա ջ : — 110 , 24—27 . Շ (- ղ -
շ ի ր) ը ն ղ . . . գ ր ղ ա ե լ զ մ ար ղ ս ժ ա ն ղ ա գ ր ծ ս ձ ե ա ն ի
գ ր ղ ա ն ձ ե զ հ աւ ա տ ա ջ ե ա լ ն պ ա տ ր ե լ եւ զ ի մ ե ծ ա -
մ ե ծ ք ն եւ պ ա յ ծ ա ու ա գ ո յ ն ք ն ի գ լ ու ի ս ե լ ե ա լ .
յ ա յ ն ժ ա մ ա ս է ի ն ղ ա ր ու թ իւ ը ն ար ղ է ն ի ս կ ե ղ ե ա լ
եւ ա յ ժ մ : — 29—34 . Շ գ ր ի ս տ ո ո եւ ս ը ն ղ ս տ ու -
թ ե ա ն փ ա կ ի ջ ե ն . . . որ պ է ս թ է շ ի ր հ . ա յ ս ս հ ե ա եւ եւ
ոչ ա տ ե ա ն եւ ոչ տ ա ն ջ ա ն ք եւ պ ա տ ի ժ ք շ ա ր -
շ ա ր ա ն ա ջ ն ր ա . զ ն ս ս ա յ ա ն ղ զ ն ա զ ղ յ ն գ ր ծ ե ջ ի ն եւ
զ ն ս ս ա . . . գ ժ ն ղ ա կ ա ղ ո յ ն է ր : — 34—39 . Շ ո մ ա ն ք
վ ա յ ր ա պ ա ր ղ ք ա ն ս ն պ ա տ մ ե [ա] լ , որ պ է ս
թ է ի Պ աւ ղ ո ս է է ա ս ա ջ ե ա լ , եւ ա յ լ ք թ ու է տ
ս տ ե ղ ծ ա ն ե լ , որ պ է ս թ է ի ն մ ա ն է գ ր ե ա լ .
վ ա ս ն ա յ ն ո ր ի կ ղ ա մ ե ն ա յ ն մ ու տ ս ն ս ջ ա կ ա -
պ է . մ ի խ ու ո ղ ե ա ջ ի ք . . . ի հ ո ղ ղ . . . ի թ զ ր ղ ի ր ր ու
թ է ի մ ն ջ , մ ի ի հ ո ղ ո (յ) , գ ո ս է տ մ ա ր ղ ա ր է ի ջ ն
ակ ն ար կ է եւ մ ք ու ս ա ի ձ ա ն ա շ ե մ ք . վ ա ս ն ա յ ն ո ր ի կ
յ աւ ե լ թ է ո ղ ջ ղ յ ն ղ ձ ե ո ի ն ի մ ղ Պ . է , որ է ն շ ա -
ն ա կ յ ա մ ե ն ա յ ն : — 40—42 . Շ գ ր ե մ . ոչ ղ ա յ ն ի ն շ
ա ս է թ է ա յ ս է ն շ ա ն ա կ , ղ ի ղ ա յ ն մ ա ր թ է ր
եւ ա յ լ ո ջ ն մ ա ն ե ջ ու ջ ա ն ե լ , ա յ լ թ է ղ ո ղ ղ ղ յ ն ս

ի մտ զ ձեռնամբ գրեմ, որպէս եւ այժմ իսկ ի ներքին գրոյն ճանաչիցի ձեռնագիր այնոցիկ որ զթուէտտն գրիցեն (2. գրեցիւն)։ — 111, 43—45. C վշտացեալսն եւ զվհատեալսն ի բազում վշտացն, ի մաւտաւորացն յարգարէ . . . եւ ի հատուցման պատրաստելոց նոցա բարեացն յորգորէ եւ զեղեցիկ իմն եկեալ զտեղեաւս անցանէ։ — 46—52. C է— (չիք) . . . նշանն ժամանակին զնեանն գուշակէ եւ յայնժամ . . . լսիցէ . . . աւելի ինչ ուսանիցի նա եւ Ք. վասն սորին իսկ բազ. փ. ցուցանէ, յորժամ ի լերինն . . . եւ զամենայն ի բն վաշտանին ճառէր. ընդէր. զի չլինիցի մուտ այնոցիկ, որ զներքինսն եւ զսուտ քրիստոսոսն մուծանեն։ — 53—58. C մեծամեծս տա(յ) նշանս. մի մեծ այն իսկ է յորժամ ստիցէ թէ ք. ա. արքայաւթեան . . . ընդ առ ի չխափելոյ . . . նորա, իրրեւ . . . ուրէր թագուցեալ, այլ յամենայն տեղիս ծագեալ՝ չլինիցի կարաւտ նշանի (պահաս)։ Ասաց եւ այլ ուրեք վասն նեոխնն, — 59—65. C եւ ոչ բ. զիս . . . ընդունիցիք . . . ասէ լինելոյ (լինելոյ?) նշանակ. Եւ Եղիայի պարտէ գալ. ի տարակուս մտեալ էին յայնժամ թ. եւ մեզ յազուտ եղև նոցա տարակոյսն. զի ոչ նոցա միայն. այլ եւ մեզ յաւգուտ գրեցաւ, զի ի մանկանց ասասպելաց եւ ի պառաւանցիցն զերծցուք. եւ եթէ ոչ լսիցէք բազում անգամ մանկուոյ նմանեալք եւ զանուանէ նեոխնն բազում ինչ ասացին ոմանք (եղծուած)։ Եւ վասն . . . զի յորժամ . . . ս. սատանայ զայն ի մեզ զի ընդ մեզ կրաւնքն ածիցեն։ — 65—69. C նա եւ ոչ թողոյր իսկ Պաւղոս ճառել զնեանէն, թէ աւգուտ ինչ էր. եւ զայն խնդրեսցուք. թէ ոչ այնպէս գայցէ թէ ծունր կրկնելոյ իցէ (եղծուած), այլ հպարտացեալ ի վերայ ամենայն անուանեալ աստուծոյ եւ պաշտաման, մինչեւ նստել նմա ի տաճարին Աստուծոյ իրրեւ զաստուած եւ ցուցանել զանձն թէ աստուած իցէ, եւ որպէս սատանայ . . . որպէս (sic) եւ նորին արբանեակն հպարտու թեամբ վարեցի։

Բ Ա Ռ Ա Յ Ա Ն Կ

- Ազատ 88, 115.
 ազգ 115, 120.
 ազգական 83.
 ազդ 46.
 ազդումն 45.
 այեկոծիմ 72.
 այիք 87, 92.
 ախոյեան 82.
 ախորժեմ 121.
 ածեմ 91.
 ակամայ 37.
 ականաուու 88.
 ականջ 7.
 ակնարկեմ 88, 110, 127.
 ահարեկ 136.
 ահարեկեմ 105.
 աղագ 121, 130.
 աղաւնի 90, 91.
 աղբիւր 39.
 աղբիբ 86.
 աղեղն 92.
 աղէ 87.
 աղուէս 72.
 աղջամուղջ 84.
 աղտ 87, 89.
 աղքատանամ 39.
 աճապարեմ 90.
 աճեմ 6.
 ամ 48.
 ամաւթ, յ — լինիմ 40, 82,
 92 — համարիմ 118.
 -հի 131.
 ամենադէտ 86, 88.
 ամենայնութիւն 76, 81.
 -հի — — — — — 94.
 ամենեւին 39, 113.
 -հի 28, 29.
 ամուսին 84, 90.
 ամուսնանամ 31, 84.
 ամսամուտ 107.
 ամրապարիսպ 61.
 ամրացուցանեմ 87.
 ամփոփեմ (C անփոփեմ)
 116, — իմ 37.
 այգի 35, 88.
 -յի 78.
 -յլ (եւ -ն) 128.
 -յլ — — 15.
 այլուր 118.
 այծեամն 90.
 -յն 14, 15, 52, 56.
 այպանիմ 91.
 այպն 89.
 -յս 52 54.
 այր 84, — յառնէ 90.
 այր 16, 37, 39.
 այրի 90.
 անագանեմ 124.
 անամուսնական 31.
 անապակ 35.
 անարատ 39.
 անարգութիւն 31.
 անաւթ 33.
 անրաժին 31.
 անրան 39.
 անդէտ 86.

անգիրտու թիւն 14, 89.
 անգոսնիմ 52.
 անդ 47, 57.
 անդէն 31, 58.
 անդր 57.
 անդր 7.
 անդրէն 58.
 աներեւոյթ 33.
 անթիպատոս 123, 131.
 անիւրէն 24.
 անիրաւ 125.
 անկանեմ 51.
 անկանիմ 30, 86, 91.
 անկողին 39.
 անհանճար 85.
 անհատ 120.
 անհնարին 34, 90, 111, 118.
 անձն, յ — առնում 33,
 յ — ին ունիմ 33.
 անճառ 32, 33.
 անհարմար 33.
 անճետեցուցանեմ 52.
 անմահացուցիչ 81.
 անմարմին 32.
 անմիտ 105.
 անմտութիւն 118.
 անյաւզական 32.
 աննշան 32.
 անշաւչափական 32.
 անչունչ 114.
 անուղղայ 125.
 անուշահոտ 81.
 անչարչարական 40.
 անչարչարելի 40.
 անպիտան 116, 120.
 անպիտանագոյն 117.
 անվարդ 52.
 անջրպետութիւն 13.
 անսամ 119.
 անտես 126.
 անցանեմ 90.
 անցք 122.
 անփոփոխական 40.
 անքակ 31.
 աշակերտ 83, 84.

աշխատիմ 85.
 աշտարակ 88.
 ապականացու 32.
 ապականիչ 89, 105.
 ապականութիւն 31.
 ապաւէն 85.
 ապաւինիմ 85.
 ապաւինութիւն 85.
 ապստամբ 120.
 ապստամբութիւն 119, 121.
 աջ 92.
 առաջ 50.
 առաջնորդեմ 33.
 առաւել 83.
 առաքեալ 4.
 առաքինանամ 90, 92.
 առաքինի 115, 120.
 առաքինութիւն 82, 83.
 առաքող 111.
 առիթ 32.
 առնիմ 33.
 առողջ 6.
 առտնին 112.
 ասող 82.
 ասպատակեմ 76, 91.
 ասպարապետ 89.
 աստիճան 30.
 աստուածական 40.
 աստուածայն 128.
 աստուածայն 94.
 աստուածապէս 81.
 աստուածավայելուչ 40.
 ասր 35.
 ատաղձ 33.
 ատեն 124.
 արագոտն 90.
 արժան 81, 116.
 արժան 93.
 արժանաւորութիւն 32.
 արկանեմ 52, 87.
 արհամարհանք 34.
 արհամարհելի 120.
 արուզ 35.
 արուեստագործ 15.
 արութիւն 72.

—բ—ը—ը—ը 28, 29.
 արասաւք 91.
 արասարայ 4, 7.
 արքայորդի 82.
 աւագան 94.
 աւանդ 35.

աւգնական 87.
 աւգնականութիւն 123.
 աւգուտ 111, 114.
 աւգտակար 118.
 աւելորդ 108, 113, 118.
 աւետարանիչ 7.
 աւթեանք 114, 126.
 աւտարացուցանեմ 106.
 աւրէն 81, 116.
 աւրէնոյիր 119.
 աւրէնք 40.
 աւրինայիծ 35.
 —ւ—ւ—ւ—ւ 128.
 աւրինակ 32, 36.
 աւրինական 137.
 աւրհնութիւն 48.

Բագմածոզով 87.
 բագմագարիսոյ 61.
 բագմացուցանեմ 87.
 Բ—ւ—ւ—ւ 128.
 բագմիմ 37, 39.
 բաժանեմ 123.
 բաժնասանք 88, 137.
 բան 91.
 բանակ 89, 90.
 բանդարգել 119.
 Բ—ւ—ւ—ւ 57.
 բանտարկու 89.
 բաշխեմ 82.
 բառնամ 109.
 բարեկամ 37.
 Բ—ւ—ւ—ւ—ւ—ւ 24.
 բարեբար 7, 87.
 բարեոք 89.
 բարկս 135.
 բարձր, — առնեմ 56.
 բարունակ 88.
 Բ—ւ—ւ—ւ—ւ—ւ 24.

բացեայ (ի-) 13.
 բաւական 34, 39, 86.
 բեկզգերուչ 89.
 բերան (այրոյ) 16.
 բերեմ. — ի մէջ, 91, —
 յառաջ 14, 38.
 բիմ 17.
 բիծ 17.
 բղիթիչ 39.
 բնաւ 123.
 Բ—ւ—ւ—ւ 28, 29.
 բոյսր 52.
 բոյժ 16.
 բոյժ 16.
 բովանդակեմ 41.
 բովք 87.
 Բ—ւ—ւ—ւ—ւ—ւ 55.
 բուռեմ 28.
 բուռն 125, 131.
 բանութիւն 117, 123.

Գայլ 87.
 գան 124.
 գանձ 39.
 գեաւչ 36.
 գեղ 84.
 գեղեցիկ 117.
 գեղմն 71.
 Գեօտաձէջք 60.
 Գ—ւ—ւ—ւ—ւ 28.
 գիր 109, 113.
 գլեմ 72.
 գլուխ 40, 117, ի — երանեմ
 110.
 գնամ 6, 7.
 գնացք 7, 83, 114, 115.
 գող 115.
 գողանամ 39, 91.
 գոյու թիւն 91.
 գամ 85.
 Գ—ւ—ւ—ւ 28.
 գոյժք 91, 92.
 գովութիւն 109, 115.
 գործ 113, 119, ի — արկա-
 նեմ 123, 136.

Էրտ 26.
 գործակից 33, 122.
 գործի 26, 33. գործիք 89.
 գուժ 109, 112, 120.
 գուժակ 137.
 գուժը 89, 90.
 գուժակ 111.
 գուժակիմ 36.
 գուրլ ու գառապանաց 59.
 գուրու գառապանաց 59.
 գուցլ 53.
 գաեհ 55.
 գամեիմ 37.
 գրգռեմ 110, 119 — թմ 83.
 գրեմ 108, 124.
 գրուան 116.

Դարբեպոլիմ 47.
 Դուր 56.
 դարբի 56.
 դահեակ 59.
 դանգաղիմ 115.
 դաշ 48.
 դաշտուս 90.
 դան 84.
 դանամ 40.
 Դու 23.
 դաս 91.
 դատարանաց 37.
 դատարանամ 32.
 դարանակալ 51, 90.
 դարանք 81, 90.
 դարման 123.
 դարմանեմ 81, 123.
 դարմանիք 81.
 դեղեակ 76, 91.
 դեռ 83, 124, 126.
 դեմ 126.
 դեպ (ի) 125.
 դմեպակ 110.
 դմուարին 38.
 դիակն 49.
 Դիրբեպոլիմ 46.
 Դիւլ 76.

դիպիմ 88.
 դիսուս սու թիւն 15.
 Դիւս 15.
 դիւսու 85.
 դնեմ — յասպ 109.
 դիւր 82.
 դուպապանեմ 92.
 դուան 57, 84, — թեքանոյ,
 լսելեաց 81.
 դուսար 84, 91.
 դրախտ 40.
 դրդիմ 121.
 դրուեմ 83.
 Էլ-լ 14, 16, 49, 106, 107,
 129, 132.

Էրք 6.
 Էլ-լ-լ-լ-լ 16.
 Էդուկ 85, 126.
 Էդիսու 90.
 Էսանդն 87.
 Էրախտուս 37.
 Էրանելի 117, 118.
 Էրանեմ 105, 135.
 Էրանի թե 113.
 Էրի 60.
 Էրի-լ 50.
 Էրի-լ-լ 50.
 Էրգարկ 50.
 Էրեւելի 30, 33.
 Էրկց 122.
 Էրկու-լ 51.
 Էրիգար, Էրիւար 48.
 Էրկ 87.
 Էրկաթ 85.
 Էրկայնեմ 40, 89.
 Էրկայնմուս թիւն 72, 127.
 Էրկարեմ 109.
 Էրկեմ 122.
 Էրկն 48.
 Էրկիւր պապանեմ 36.
 Էրկմեմ 33.
 Էրկն-ի-լ 24.
 Է-ի-լ 25, 31.
 Էւս 48.

Ձ 49.
 զայր-գնիմ 120, 129.
 զայրացուցանեմ 106.
 զանգիտեմ 109, 124, 125.
 զարգանամ 30.
 զարթուցանեմ 56.
 զարկանիմ 92.
 զարհուրեցուցանեմ 87.
 զարնուլն 32.
 զարմանալի 108, 112, 118.
 զարմանական 32.
 զարմանամ 114.
 զարմանք 33.
 զարք 51.
 զարքազլուխ 89.
 զարքանամ 6.
 զարքավար 50.
 զբաւանք 92.
 զգաստութիւն 91.
 զգեցուցանեմ 91.
 զգոյշ 89, 118, 125.
 զգուշանամ 83.
 զեզծիմ 89.
 զեղում 81.
 զեղծանիմ 90.
 զեքծեմ 87.
 զնն 15.
 զննանեմ 16, 107, 137.
 զլանամ 85.
 զլացող 92.
 զլացութիւն 86.
 զկնի 84, 90.
 զհետ 49.
 զմայլիմ 35.
 զուարթացուցանեմ 56.
 զուարթունք 83.
 զրկեմ 86.
 զրոյց 125.

Է 30.

Ըմբռնեմ 90.
 Ընդ 4, 55, 56, 57, 58, 85.
 Ընդ 15, 49, 54, 55, 56,
 57, 58.

Ընդդէմ 131.
 Ընդոստուցանեմ 89.
 Ընթացք 31, 32, 90.
 Ընծայեցուցանեմ 38.
 Ընկենում 124.
 Ընկեր 83.
 Ընկղմեմ 87.
 Ըտ 55.
Թագաւորիմ 53.
 Թագուցանեմ 36, 89, 91.
 Թաթք 52.
 Թախիծ 58.
 Թախսանք 58.
 Թաղեմ 89.
 Թարգմանեմ 90, — իմ 34,
 36.
 Թաւալ 55.
 Թաւալանիմ 55.
 Թաւալեցուցանեմ (ի բաց)
 16.
 Թափեմ 85.
 Թափուք 102.
 Թերահաւատ 126.
 Թերահաւատիմ 132.
 Թերեհաւատութիւն 33.
 Թերութիւն 109, 138.
 Թեղեք 15.
 Թիկունք 55.
 Թիւր 90.
 Թիւրեմ 90.
 Թշնամութիւն 119, 120,
 128.
 Թողացուցանեմ 85—86.
 Թոյլ, — տամ 85.
 Թռուցանեմ 40.
 Թռչուն 85.

Ժ 16—17.

Ժամ 90.
 Ժամանակաւոր 40.
 Ժամանեմ 87, 109.
 Ժանդագործ 110.
 Ժատանամ 53.
 Ժատիմ 53.

ԺԳՐԻՆ 59.
 Ժողովեմ 92.
 Ժոյժ 109.
 Ժուժկալ 125.
 Ժուժկայեմ 125.
 Ժպրհու թիւն 85.
 Ժրանամ 84.

Իբրամէն 46.
 Էբր-- 61.
 Իմանամ 33, 89.
 Իմաստնացուցանեմ 81.
 Իմաստնացուցիչ 83.
 Է, 47.
 Իշխանական 81.
 Իշխանութիւն 89.
 Իշխեմ 106.
 Իջովանք 112.
 Է-ի 56.
 Իր 34.
 Իրք 117.
 Է-ր 54.
 Իւրովի 124.

Լար 89.
 Լարեմ 92.
 Լաւ 85, 121.
 Լաւագոյն 109.
 Լեզէոն 89.
 Լեղու 25.
 Լիապէս 54.
 Լիք 54.
 Լնում 39.
 Լուծանեմ 121, 125, -իմ 131.
 Լուծեմ 33.
 Լուծութիւն 89.
 Լուեմ 32.
 Լուութիւն 82.
 Լ--էր 24.
 Լսելիք 33.
 Լսող 115, 129.
 Լքիմ 124.

Խարէութիւն 16.
 Խարիմ 85.

Խախտիմ 30, 137.
 Խանձարուք 39, 40.
 Խաշն 87.
 Խաշահանու 35, 92.
 Խառնեմ 50, 89, — իմ 6.
 Խառնուրդք 41.
 Խարամանի 51.
 Խարանք 90.
 Խարեմ 90, 106.
 Խարոյկ 137.
 Խ--ը-յն 78, 85.
 Խ--ը-ը-ը-ը-ը 16.
 Խաւարեայ 90.
 Խաւարին 85.
 Խաւսիմ 50, 89.
 Խափանիմ 82.
 Խելամուտ 33.
 Խզեմ 39.
 Խզու մն 53.
 Խէթ 84.
 Խիստս 105.
 Խլու մն 53.
 Խղձեմ 121.
 Խնամակալ 125.
 Խնամարկեմ 123.
 Խնամութիւն 50.
 Խնամք 123, 124.
 Խնդամ 7.
 Խնդիր 15, 109, 112, 119.
 Խնդրող 31.
 Խնդրութիւն 60.
 Խնում 7.
 Խոնարհ 91, ի — ս 30.
 Խոնարհագոյն 110.
 Խոսպանանամ 35.
 Խոստանամ 49, 56.
 Խոսան 7. Խոստան 136.
 Խորամանկ 51.
 Խորթ 124.
 Խորամանկութիւն 16, 89,
 92.
 Խ-ը-ն 93.
 Խորեմ 89.
 Խորխորատ 89.
 Խորհուրդ 84.

Ի-ր-հ--ր-դ 15, 54.
 Խորշումերես 59.
 Խորտիկ 81, 82.
 Խոցրտեմ 91.
 Խռովեմ 87.
 Խստագոյն 106.
 Խստանամ 56.
 Խտղտեմ 14.
 Խրախոյս 47, 83.
 Խրատ 89, 117.
 Խրատիմ 119.
 Խրատտու 54.
 Ի-ր-լ-Ի-ր-ի- 59.
 Ի-ր-լ-Ի-ր-ի- 59.
 Խրոխտամ 76, 88, 89.
 Խրոխտու մն 88.

Թ 16—17.
 չ-չ-չ-ի-ը 50.
 ծածկող 50.
 ծածուկք 82.
 ծաղկիմ 127, 130.
 ծանակ 50.
 ծանալթ 108.
 ծանրանամ շ2.
 ծառայ 115.
 ծառայակից 82, 88.
 ծարաւի 37.
 ծեր 91.
 ծ/ծաղեկիք 91.
 Ծիրանական 35.
 Ծիրանի 35.
 Ծնող 82, 39.
 Ծնունդ 30.
 Ծունկ 124, 125.
 Ծունր 111.
 Ծպտիմ 39.

Կագասէր 91.
 Կակուղ 106.
 Կամ 47.
 Կամակից 120.
 Կամակոր 90.
 Կամակորեմ 90.
 Կ-Վ-Վ 58.

Կանխաւ 35, 36.
 Կանխեմ 83, 86.
 Կապանք 40.
 Կասեցուցանեմ 119.
 Կատականք 89.
 Կատարած 124.
 Կարաւտ 111.
 Կարաւտեայ 84.
 Կարաւտու թիւն 39.
 Կարգ 32.
 Կ-ր-դ-դ-ի-ր 91.
 Կարգեմ 66, 81, 89, 90.
 108, 109, 113.
 Կարելոր 112, 117.
 Կարիք 31, 125.
 Կ-ր-ի-ի 31. Կարծեկի 136.
 Կարծեմ 89.
 Կարծեցուցանեմ 16.
 Կ-ր-ի-դ-դ-ը-ը-ը 16.
 Կարծիմ 31.
 Կարծիք 123.
 Կարկառեմ 71.
 Կ-ր-ի-դ-ի-ր 129.
 Կարկուտ 88.
 Կարճամտեմ 125.
 Կացուցանեմ 48.
 Կաւ 34.
 Կեղծաւորութիւն 89.
 Կենդանարար 41.
 Կենցաղ-ը-ը-ը 102.
 Կերակուր 81.
 Կերակրեմ 37, 82, — իմ 81.
 Կերե+ 77.
 Կերող 82.
 Կ-ր-ը-ը-ը 77.
 Կերպարանք 115.
 Կզակ 72.
 Կթեմ 35.
 Կթոտ 124, 125.
 Կիր, ի — արկանեմ 106.
 Կծկիմ 57.
 Կշիւ 38.
 Կշեմ 57.
 Կշտամբեմ 85, 89.
 Կոխան 94.

կոխեմ 87, 90.
 կոծեմ? 192.
 կող 39.
 կողմն 84, 85.
 կողմնակից 92.
 կողոպտիմ 66.
 կոյս (երկիր) 38.
 կոչեցեալ 82.
 կոտորեմ 88.
 կոր 124.
 կորանամ 88.
 կորանք 75, 87.
 կօրիւն 72.
 կօտի 57.
 կուրացուցանեմ 84.
 կուռիմ 120, 129.
 կտրեմ 109, -իմ 85.
 կրաւնք 120, 123, — ս դնեմ
 107, 136.
 կրեմ 31, 86.
 կրկնոց 52.
 Էա 51.
 հազար 56.
 հազարապետ 123.
 հաղորդ 40, 123.
 հաղորդակից 115.
 հաղորդիմ 84.
 հաճեցուցանեմ 52.
 հաճիմ 41.
 համաշունչ 108.
 համարեամ 59—60.
 համարձակ 116.
 համարձակիմ 41.
 համբաւ 92.
 համբերեմ 7, 84.
 հանապազորդեմ 83.
 հանդամանք 31, 33.
 հանգոյն 120.
 հանդարտս 105.
 հանդերձեալ 51, 111.
 հանդէպ 13.
 հանդէս 6.
 հանեմ 34, 84, 90, 116.
 հաշիմ 84.

հաշտեցուցանեմ 52.
 հապա 89.
 հասանեմ 31, —իմ 31.
 հաստատեմ 39.
 հաստատութիւն 123.
 հատ 35.
 հատանեմ 115.
 հատուած 30.
 հատուածեմ 120, —իմ 129.
 հատուցանեմ 113.
 հատուցումն 111.
 հարկ 37, 121.
 հարկանեմ 123.
 հարցանեմ 15, 36, 58, 114.
 հարցուած 15.
 հաւանեցուցանեմ 109 —
 110, 126.
 հաւանիմ 110.
 հաւանութիւն 48, 123.
 հաւասարութիւն 91.
 հաւաստեալ 114.
 հաւատամ 38.
 հաւատարիմ 33, 35, 86.
 հաւտ 88.
 հեղգամ 115.
 հեղձուում 35.
 հեղձուցանեմ 90—91.
 հէրի-ի 128.
 հետք 83.
 հզաւք 88.
 հզաւրացուցանեմ 51.
 հէն 88, 91.
 հէ-ի 51.
 հիւան 39.
 հիւք 82.
 հիւք 54.
 հմուտ 119.
 հնարագէտ 90.
 հնարիմ 83, 90, 109, 120.
 հնարք 83, 89, 90, 120.
 հնչեմ 29.
 հօ-ի-ի-ի-ի 130, 131.
 հոգամ 108, 117.
 հոգեբարձու 83.
 հոգեղէն 31, 83.

մեր 4, 7.
 մերակոյս 1 0.
 մերկանամ 53, 60.
 մերկացուցանեմ 60.
 մերկեմ 53, 87.
 Բրնի 114.
 մերձեցուցանեմ 114.
 մերենայ 89.
 Բջ 120.
 մի 88, 111, 115.
 միաբան 4.
 միաբանութիւն 91.
 միամիտ 90, 91.
 միաւորեմ 41.
 Գրի 14.
 մին 84.
 միջնորդ 30, 86.
 միտ, ի — առնում 15, 85,
 116, 124 ի մտի դնեմ 7, 86.
 միտք 120.
 միսիժար 126, 132.
 մկրտութիւն 113.
 Տնչն 132.
 մնար 86.
 մոռացուցանեմ 90.
 մորմոքեցուցանեմ 136.
 մուծանեմ 88, 111.
 մուտ 30, 31. մուտք 6, 110.
 մուտք 37, 39.
 մտանեմ 31, 32.
 մրրիկ 87.
 Յ 47.
 յաղթեմ 84.
 յաղթող 83, 92.
 յաճախեմ 88, 92.
 յայնմ 52.
 յայսմ 52.
 յայտ 60, — առնեմ 37, 124.
 յայտնեմ 111.
 յայտնի 81, 82.
 յայտնիմ 33, 51.
 յանդգնագոյն 110.
 յանդգնիմ 87, 114.
 յանդգնութիւն 52.

յանդիման 87.
 յանդիմանութիւն 52.
 յանկարծակի 89, 120.
 յանձանձեմ 35.
 յանցանեմ 52.
 Կռնի 128—129.
 յարգեմ 118.
 յարդարեմ 125.
 յարձակիմ 90.
 յաւդեմ 126, 132.
 յաւդուած 118.
 յաւելում 85, 109.
 յաւժարագոյն 114.
 յաւժարիմ 51.
 յաւժարութիւն 81, 82,
 121.
 յաւրինեմ 81, 82, 106.
 յափշտակեմ 84.
 Կռնի 84.
 Կետոյ 31.
 Կետս 105, — ընկենում 40,
 — — 92.
 Կղանամ 31.
 Կլն 102.
 Կոյս 85, 86.
 Կոռի 120.
 Կորանչեմ 59.
 Կորդորեմ 111, 112, -իմ 114.
 Կորդորիչ 117.
 Կուղարկ 54.
 Կուղարկեմ 115, 137.
 Կուղարկիչ 54.
 Կռնի 51.
 Կուսեմ 51.
 Կռնի 58.
 Կա 61.
 Կախանձ 119, 121.
 Կախանձախնդիր 128.
 Կռնիչ 118.
 Կռնիչ 128.
 Կախատինք 92.
 Կահատակ 75, 82, 83.
 Կառ 87.
 Կեղութիւն 89.

- նեռն 111.
 նեա 91, 92.
 ներկանեմ 35.
 ներ- (ի —) 60.
 ներքին 416, 29, 40.
 ներքին-գիր 110.
 ներքս (ի —) 16, 60, 117.
 նզով 121, 124.
 նիզակ 91.
 նիւն 51.
 նկարեմ 90.
 նման 92.
 նմանող 83.
 նմանութիւն 6.
 նշան 111, 120.
 նշն 57.
 նոր 32, 37.
 նորակերտ 32.
 նորանշան 32.
 նուագ 122.
 նուագարանք 29.
 նուագ 50.
 նուագիմ 39.
 նուագութիւն 109.
 նուագիմ 129.
 նպատակ 92.

 Շահ 35, 87, 114.
 շահեմ 118.
 շամարտացի 13.
 շառափնատ 48.
 շաւիղ 106.
 շինուած 108.
 շնորհեմ 53.
 շնորհեմ 33.
 շնորհք 32.
 շնչական 34.
 շնչեմ 87.
 շուն 90.
 շունչ 4, 6.
 շնչեմ 24.
 շրջեմ 34, — իմ 91, 120.

 Ո 55.
 ողորդեալ 132.

 ողորեմ 106, 136.
 ոհմակ 90.
 ողորդ 33, 88.
 ողջ 39.
 ողջամիտ 91.
 ոյժ 85.
 ռ 25, 60.
 ռիհոն 52.
 ռակեհուան 52.
 ռակի 87, 89.
 ռատ 85.
 ռ 7, 53.
 ռդեակ 91.
 ռոգայթ 89.
 ռոտրդ 90.
 ռ = օ 77.
 ռդիղ 90.
 ռդութիւն 115, 118.
 ռդտեհի 71.
 ռնիմ 86, 109, 121.
 ռնկնդիր 16.
 ռշ. յ — առնեմ 106.
 ռսանիմ 31, 53.
 ռսուին 6, 86.
 ռսուին 102.
 ռսուցանեմ 6—7, 84.
 ռստեք 119.
 ռստր 84.
 ռ 53.
 ռրախ, — առնեմ 15, 81,
 — լինիմ 83.
 ռրանամ 15.
 ռրեք 105, 122, 123.
 ռրուկ 77.

 Չար 90.
 չարագործ 85.
 չարիք 84.
 չարչարանք 30, 124, 126.
 չարչարիմ 124.
 չարչարիչ 110.
 չափ 32.
 չոր 39.
 չքաւոր 39.
 չքնաղ 32, 37, 40.

Պակասեմ 82, 84.
 Պակասեմ 129.
 պահ 53.
 պահեմ 7.
 Պակասեմ 48.
 պահեմ 48.
 պայծառագեղ 53.
 պայծառագետ 53.
 պայծառալոյս 24.
 պայման 32.
 պաշտաւն, — առնում 120, 129.
 պաշտաւնեայ 89.
 պաշտեմ 82, 91, 124.
 Պակասեմ 76.
 պատառեմ 62.
 Պակասեմ 128.
 պատասխանի 86.
 պատարագ 51.
 Պակասեմ 51, 52.
 պատերազմ 86, 122.
 պատերազմող 37, 105.
 պատկանեմ 79, 80.
 պատկառեցուցանեմ 121, 129.
 պատճառանք 90.
 պատճառք 40, 107, 112, 116, 120.
 պատմութեան 34, 35, 62.
 պատշաճ 124.
 պատշաճք 33, 34.
 պատուեմ 32.
 պատրանք 86.
 պատրաստիմ 85.
 պարագեցուցանեմ 128.
 պարարտ 83.
 պարգեւ 113.
 պարզական 32.
 Պակասեմ 61.
 պարծանք 90.
 պարծիմ 87, 89.
 Պակասեմ 50.
 պարծուկ 50.
 պարկեշտ 25, 31.
 պարկեշտագոյն 126.

պարկեշտական 25, 31.
 Պակասեմ 50.
 պարտաւորեմ 83, — իմ 83, 86, 88.
 պարտեմ 84, — իմ 32, 86.
 պարտութիւն 86.
 պէտք 91.
 Պակասեմ 117.
 պիտանի 37, 112, 116.
 պիտոյ 89.
 պիտոյք 38, 89, 117.
 պսակ 34, 126, — բանից, — տարւոյն 71.
 պսակիմ 82.
 պտղաբերեմ 35.
 պտղալից 35.

Ջանամ 6, 90.
 ջեռնում 72.
 ջեռուցանեմ 87.
 ջնջեմ 91.

Սակ (յայն -ն) 33, 116, 121.
 --ի- 128.
 սակաւ 113, — մի 85.
 սակաւանամ 85.
 սակաւիկ 124.
 սատտ 105, 106.
 սաստեմ 92.
 սաստիկ 84, 89, 91, -ս 105.
 սաստկութիւն 57.
 սատակեմ 52.
 սեամք 57.
 -ի- 57.
 սերմանեմ 111.
 սերտիւ 108.
 սլանամ 90.
 սկուտղ 82.
 սնտոի 85.
 սնուցանեմ 84.
 սովորութիւն 92.
 սուգ 90.
 սուսեր 47, 55.
 սուտ 92.
 սուր 47, 55.

սուրբ 120, 121.
 -դ-նի՛ 58.
 սպանող 84, 120.
 սպաս 115.
 սպեղանի 106.
 սպի 91.
 ստահակ 118.
 ստայուցածք 66.
 ստեղծեմ 34.
 ստեղծուած 34.
 ստոր 55.
 ստորինք (ի -ս) 29.
 ստուեր 126.
 ստուծիւն 89.
 սրահ 4, 5, 6.
 սրբասաց 29.
 սրտառուչ 120.
 սրտմտագին 87.
 սրտմտուծիւն 108.
 սփռփեմ 124.
 սքանչելապէս 4, 6.
 սքանչելի 29, 32, 86.
 սքանչելիք 31, 32, 120.

Վահան 91.
 վաղ (ի -ուց հետէ) 126.
 վաղիւ 54.
 վաճառական 87.
 վաճառք 87.
 վայ 84.
 վայելեմ 66, 81, 113, 120.
 վայրապատ 111.
 վայրեմ 61, — իմ 56.
 վայրք 91.
 վանք 112.
 Վ-ի՛ 61.
 վառիմ 108.
 վասն այն 49.
 վաստակ 87.
 վաստակիմ 90, 92.
 վարդապետ 105.
 վարդապետուծիւն 7.
 Վ-ի՛ 117.
 Վ-ի՛-ն-ի՛ 93.
 վարժնականիչք 79.

վարիմ 37, 106, 107, 111.
 Վ-ի՛ 56.
 վարձկանք 85.
 վարձք 87.
 վարուժանակ 70—79, 89.
 վարումն 46.
 Վ-ի՛-ն-ի՛ 78.
 վարք 6.
 վեր 91, ի — 30.
 վերագոյն 40.
 վերին 30, 31, 40, 41.
 վերստին 106.
 վիրայեմ 55.
 վիրաւորիմ 91.
 վկայ 87, — ածեմ 36, —
 առնեմ 16.
 վկայեմ 87, 112.
 վկայուծիւն 86.
 վճարեմ 123.
 վճիռ 40.
 վնաս 87, 90, 115.
 վնասեմ 87.
 Վ-ն-ի՛ 129.

Տագնապիմ 85.
 տախտակ 35, 87.
 տակաւին 126, 127.
 տամ 113.
 տանիմ 39.
 Դ-նի՛ 57.
 տաշտ 35.
 տապ 87.
 տապար 85.
 Դ-ի՛-ն-ի՛ 127.
 տարածեմ 85.
 տարակոյս 111.
 տարեկան 40.
 Դ-ի՛-ն-ի՛ 24.
 տաւն 29, 40.
 Դ-ն-ն-ի՛ 24.
 տգէտ 37.
 տեղեակ 88.
 տեղի 30, 127.
 Դ-ի՛-ն-ի՛ 28, 29.
 տեսիլ 33, 56.

տեսող 16.
տեսչութիւն 29, 40.
տէգ 87.
տէր 123.
տէրութիւն 116.
տէրունական 32.
տիրական 35.
տնի-ն 28—29.
տնտես 86.
տոհմ 66.
տուրք 122, 123.
տրտնջեմ 84.
տրտունջ 129.

Յամաքեցուցունեմ 87.
ջանեմ 35.
ջանկ 88.
ջասումն 105.
ջաւ 91, 120.
յ--ի-յ--յ--նի 129.
յի 72.
ջորեան 35.
ջուցանեմ 6, — իմ 32.
ջրեմ 72.
ջրուեմ 87.

Փախուստ 40.
փակեմ 110.
փայլակնաբորբոր 24.
փայլ-ն 23.
փ--բ--նի 30.
փ--բ--ն--նի-ն 28.
փառաւորեմ 29, — իմ 82.
փարատիմ 127.
փ--բ--ն 102.
փ--բ 23.
փթթեմ 127, 130.

փշրիմ 85.
փոխարէն 38.
փոխեմ 33.
փողոց 4, 5, 6.
փոյթ 111, 115, 117, 122,
123. փոյթ (-շ.) 83.
փորեմ 89.
փորձ 6, 33.
փութամ 109, 123.
փաշ 34, 35.
փոքր 113, -ի շատէ 82.
փոքրեմ 55.

Ք 55.
քակեմ 87.
քակտեմ 33.
քահանայապետ 124.
քաղցեալ 37.
քաղցր 84.
ք--ն--ն--ն 23.
ք--ն 59, 76—77.
քաջ 90, 120.
քաջ (՛ի.) 19, 123, 126, 131.
քաջալեր 83.
քարողեմ 36.
ք--ն 61.
քնած 136.
քնեմ 83, 119.
քննութիւն 31, 33.
ք--ն 58.
քրիստոս 111.
քրքրիմ 114.

Օ տես ու
օրկանոց 77.
օրուկ 77.
օրհնիւրդ--ն 23.

Ո Ւ Ղ Ղ Ե Լ Ի Ի Ք

		<i>Սխալ</i>		<i>Ուղիղ</i>	
Էջ	3	առջ	29	M* lean	M* Lean
"	13	"	3	1813	13
"	16	"	3	զիտու.արարդեղեարն	զիտու.արարդեարն
"	12	"	1—2	Այսու . . . նաեւ	Նաեւ այսու
"	21	"	29	Ewer	Ever
"	31	"	16	Խնդրոցոց	(Խ) Խնդրոցոց
"	44	"	14	Իբրամենու	Իբրամենու
"	45	"	26	մեկնու թիւնը	մեկնու թիւները
"	47	"	33	զՊարբերեցմիսն	զՊարբերեցմիսն
"	58	"	32	յիւսնիք	յիսնիք
"	63	"	21	Библия	Библия
"	72	"	10	աղեկածեաց	աղեկածեալ
"	98	"	22	dell	dell'
"	106	"	30	ἐπιτιθεῖς	ἐπιτιθεῖς
"	106	"	32	Γαλαταίς	Γαλάταις
"	106	"	37	τούτό ἐστι'	τοῦτό ἐστι
"	108	"	24	Ἐφρσίοις	Ἐφρσίοις
"	110	"	38	ὑπογραφῆς	ὑπογραφῆς
"	119	"	26	վերը	վարը
"	125	"	30	վերը, էջ 44	վարը, էջ 131

ԱՉԳԱՅԻՆ ՄԱՅՆՆԱԳԱՐՆԵՐ

- Ա. Գուշեճճեան Զ. Գ. Վ., Ուսումնասիրութիւնք Լեհաստանի զատաստանագրոյն: 1. Պիշոֆ, Լեհաստանի ին իրաւունքը: 2. Գուշեճճ, Իրաւունք չայոց: 1890: Էջ 85+59: Ֆր. 1.25
- Բ. Մեմբերի Զ. Գ., Ազգաբանութիւն ազն. զարմին Տիւրքանց: 1880: Էջ 50: Ֆր. 1.—
- Գ. Տաշեան Զ. Բ., Ազգաբանագիտոս առ Գէորգայ ասորի եպիսկոպոսին եւ ուսումնասիրութիւն Ազգաբանագիտայ զրոց: 1891: Էջ ԺԱ+159: Ֆր. 1.25
- Դ. Տաշեան Գ., Արեւելեան չայոց ի Պուրովինա: Թրգմ. Զ. Գ. Վ. Գալմարեան: 1891: Էջ 79: Ֆր. —.85
- Ե. Տաշեան Զ. Բ. Վ., Ուսումնասիրութիւնք Ստոյն-Կալիստոնեայ Վարուց Աղեքսանդրի: 1892: Էջ 7+272: Ֆր. 3.—
- Զ. Տրվիչե Ա. եւ Գ. Փիսոն, Ուղեւորութիւն ի Փոքր Ասիա: Թրգմ. Զ. Բ. Վ. Տաշեան: 1892: Էջ 82: Ֆր. 1.—
- Է. Մառն., Ամսոնային ուղեւորութիւնից դէպ ի չայո: Թրգմ. Ո. Անոփեան: 1892: 89: Ֆր. 1.25
- Ը. Կարրիէր Ա., Նորագոյն աղքեքք Մովսիսի Խորե-նացոյ: Հտ. Ա.: Թրգմ. Զ. Բ. Վ. Տաշեան: 1893: Էջ Ժ+51: Ֆր. 1.—
- Թ. Գուշեճճեան Զ. Գ. Վ., Պատմութիւն չայ լրագրութեան: Հտր. Ա. 1794—1860: (1 լուսա-նկարով:) 1893: Էջ 232: Ֆր. 2.50
- Փ. Կոնիքի Գ. Կ., Բնութիւնք զրոց Գալիսի Անյաղթի: Թրգմ. եւ յաւ. Զ. Բ. Վ. Տաշեան: 1893: Էջ Է+92: Ֆր. 1.25

- ԺԱ. Գովրիկեան Հ. Գ. Վ., Հայք յԵդիսարեթու-
պոլիս Դրամսիլուանիոյ 1680—1779: (1 զըն-
կատիւ.) 1893: Էջ Ժ+533: Ֆր. 4.50
- ԺԲ. Խաչաթեան Գր., Զննոք Գլակ, համեմատական
ուսումնասիրութիւն: 1893: Էջ Զ+78: Ֆր. 1.—
- ԺԳ. Տեր-Մովսիսեան Փ., Հայ զիւղական տունը:
Թրգմ. Հ. Բ. Վ. Պիլէգիլժեան: (6 տիտղ. 55
պտկ.) 1894: Էջ Ը+103: Ֆր. 2.—
- ԺԴ. Կարրիէր Ա., Նորագոյն աղքերք Մովսիսի Խորե-
նացոյ. Հտր. Բ. կամ Յաւելուած: Թրգմ. Հ. Ե.
Վ. Տաշեան: 1894: 8° Էջ ԺԱ+43: Ֆր. 1.—
- ԺԵ. Տաշեան Հ. Ե. Վ., Ուսումնասիրութիւնը հայերէն
փոխառեալ բառից: Ա. Հ. Հիւսզման, Սեմսկան
փոխառեալ բառեր հին հայերէնի մէջ: Բ. Փրոքէլ-
ման Կ., Յունական փոխառեալ բառեր հայերէնի
մէջ: Գ. Հ. Հիւսզման, Հայկական Յատուկ անուանք:
1894: Էջ Թ+145: Ֆր. 2.—
- ԺԶ. Տաշեան Հ. Ե. Վ., Մատենագրական Մանր
Ուսումնասիրութիւնք. Մասն Ա: Ա-Զ. Նեմեսիոս,
Պրոկղ Դիաղոխոս, Խոսրովիկ, Գիրք Հերձուածոց,
Պրոկղ եւ Սեկունդոս: 1895: Էջ ԺԲ+296:
Ֆր. 3.60
- ԺԷ. Տաշեան Հ. Ե. Վ., Հայկական աշխատսիրութիւնք
հայագէտ Պ. Փէթթէրի, ամփոփուած եւ թարգմ.
ժանօթութեամբ: 1895: Էջ Թ+202: Ֆր. 2.50
- ԺԸ. Տիգրեան Կ., Սեւ Ժովու ուսական եզերքը:
1895: Էջ 92: Ֆր. 2.—
- ԺԹ. Գովրիկեան Հ. Գ. Վ., Դրամսիլուանիոյ Հայոց
Մետրապոլիսը կամ Նկարագիր Կերլա Հայաքա-
ղաքի ի գիր եւ ի պատկերս: 1896: Էջ Թ+352:
Ֆր. 3.60
- Ի. Տաշեան Հ. Ե. Վ., «Վարդապետութիւն առա-
քելոց» անվանեալ կանոնաց մատենանը. Թուղթ
Յակոբայ առ Կողրատոս եւ Կանոնք Թաղղէի:
1896: Էջ Թ+442: Ֆր. 6.—
- ԻԱ. Տումաշէկ Վ., Սասուն եւ Տիգրիսի աղքերաց
սահմանները: Պատմական եւ տեղագրական հե-

- տազօտութիւն: Թրգմ. Հ. Բ. Պիլէգիկճեան: 1896:
Էջ Է+62: ֆր. 1.—
- ԻԲ. Կադրիկ Լ., Արգարու զրոյցը Մոսկէս Խորե-
նացոյ Պատմութեան մէջ: Թրգմ. Հ. Գ. Վ.
Մէնէվիչեան: 1897: Էջ ԺԾ+107: ֆր. 1.50
- ԻԳ. Յովնանեան Հ. Ղ. Վ., Հետազօտութիւնը նախ-
նեաց ռամկօլէնի վրայ: Ուսումնասիրութիւնը եւ
քաղուածներ, Մասն Ա. Ռամկօլէն մատենագրու-
թիւնը: Տետր Ա: 1897: Էջ Ը+272: ֆր. 4.—
- ԻԴ. Յովնանեան Հ. Ղ. Վ., Հետազօտութիւնը նախ-
նեաց ռամկօլէնի եւն: Տետր Բ: 1897: Էջ Ա—Ը:
273—522: ֆր. 3.—
- ԻԵ. Գեղեցիկ Հ., Համառօտ պատմութիւն Հայոց: Թրգմ.
Հ. Գր. Վ. Գալէմբեարեան: Յաւելուածք 1. Ցանկ
Հայոց կոտորածներու առթիւ լոյս տեսած զրքերու :
2. Գաւազանագիրք Կաթողիկոսաց եւ Պատրիար-
քաց Հայոց: 1897: Էջ Ը+130: ֆր. 1.50
- ԻԶ. Մեհեմէդեան Հ. Գ. Վ., Գիրք (կամ յօդուած)
զրելու արուեստը: Յաւելուած՝ Գիրք կարդալու
արուեստը: 1898: Էջ Է+118: ֆր. 1.25
- ԻԷ. Խաչաթեան Գր., Մ. Խորենացու նորագոյն
աղբիւրների մասին քննադատական ուսումնա-
սիրութիւնը: 1898: Էջ Է+53: ֆր. 1.—
- ԻԸ. Տաշեան Հ. Յ. Վ., Ակնարկ մը հայ հնագրու-
թեան վրայ: Ուսումնասիրութիւն Հայոց գրչու-
թեան արուեստին: (10 զնկատիւ պատկերով):
1898: Էջ ԺԱ+202: ֆր. 2.50
- ԻԹ. Դադրաշեան Յ., Փ. Բիզանդացի եւ իւր պատ-
մութեան խարդախողը: Էմնութիւնն Մ. Խորե-
նացու աղբիւրների մասին: 1898: Էջ Թ+175:
ֆր. 2.50
- Լ. Մանրեան Լ., Հայերէն քարքանակագրութիւն.
Թրգմ. Ի ուսերէնէ Հ. Գ. Վ. Մէնէվիչեան: 1899:
Էջ Է+26: ֆր. —.50
- ԼԱ. Լօսեան Հ. Յ. Վ., Հայք Ի Ջմիւրնիա եւ Ի շրջա-
կայս: Հատոր Ա, Ջմիւրնիա եւ Հայք. (պատկե-
րագարդ): 1899: Էջ ԺԲ+369: ֆր. 5.—

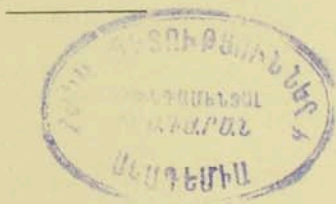
18. Զօնեան Հ. Յ. Վ., Հայքի Զմիւնիա եւ ի շրջա-
 կայս: Հատոր Բ. Զմիւնիոյ վիճակին զլիաւոր
 քաղաքներն եւ Հայք. (պատկերագարդ:) 1899:
 Էջ Ժ+161: Ֆր. 2.50
19. Գովրիկեան Հ. Գ. Վ., Հայք յԵղիսարեթուպոլիս
 Դրանսիոյ Հայոց. Բ. Հտր. 1780—1825: 1899:
 Էջ Է+554: Ֆր. 5.—
20. Գագանձեան Յ., Եղովկոյ Հայոց գաւառաբար-
 քառք: 1899: Էջ Է+120: Ֆր. 1.—
21. Կարրիէր Ա., Հեթանոս Հայաստանի ութ մեհեան-
 ներն Ագաթանգեղոսի եւ Մ. Խորենացոյ համե-
 մատ: Թրգմ. Հ. Յ. Վ. Տաշեան (1 քարտէզով):
 1899: Էջ 43: Ֆր. —.70
22. Տաշեան Հ. Յ. Վ., Ժողովածոյք առակաց Վար-
 դանայ, ըստ Ն. Մատի, տեղեկատուութիւն եւ
 քաղուածքներ: 1900: Էջ ԺԱ+193: Ֆր. 2.50
23. Տաշեան Հ. Յ. Վ., Մատենագրական Մանր Ու-
 տումասիրութիւնք. (տես ԺԶ:) Մասն Բ: Է-Ժ.
 Խիկար եւ իւր իմաստութիւնն, Ագապետոս եւ իւր
 Յորդորականք առ Յուստինիանոս, Թղթակցութիւն
 Արգարու եւ Զրիստոսի ըստ նորագիւտ արծանա-
 գրութեան Եփեսոսի, եւ Գէորգայ Պիսիդեայ Վեց-
 օրեայք: 1901: Էջ ԺԲ+384: Ֆր. 4.50
24. Տէր-Պօղոսեան Գր., Նկատողութիւններ Փաւս-
 տոսի Պատմութեան վերաբերեալ: 1901: Էջ
 Ը+110: Ֆր. 1.50
25. Վեքէր Ս., Արարատը Ս. Գրոց մէջ: Թրգմ.
 Հ. Բ. Պիլէգիկճեան: 1901: Էջ Ժ+77: Ֆր. 1.—
26. Սանտալճեան Յովնէֆ Վ., Ասորեստանեայ
 եւ Պարսիկ սեպագիր արծանագրութիւնք կամ
 որոնք նաիրի-Ուրարտու աշխարհին պատմութեան
 կը վերաբերին: 1901: Էջ 262: Ֆր. 4.50
27. Խաչատրեան Բագրատ, Հայ ժողովրդական
 զիւցազնական վէպք: 1903: Էջ Ը+72 Ֆր. 1.—
28. Մեմեկիշեան Հ. Գ. Վ., Արդի լեզուագիտու-
 թիւնք: Հտր Ա.: 1903: Էջ Ը+204: Ֆր. 3.—

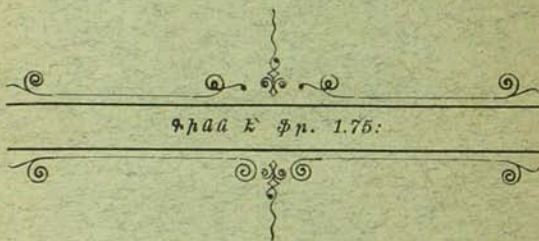
- ԽԳ. Մարկոսյան Ե., Հայ Բղեաշխոյ: Թրգմ. Հ. Թ.
 Կէտիկեան: 1903: էջ 39: Փր. -75
- ԽԴ. Գեղեցեցի Հ., Սկզբնաւորութիւնք Բիւզանդեան բա-
 նականութեան դրութեան (1 քարտէզով) Թրգմ. Հ.
 Գ. Գարսնֆիլեան: 1903: էջ է+83: Փր. 2.—
- ԽԵ. Կիւրճեան Բ. Վ., Ժողք, Ժողք-Տըրք եւ
 Հոմ-Կըս, պատմական եւ տեղագրական ուսում-
 նասիրութիւն: 1904: էջ Ը+117: Փր. 1.50
- ԽԶ. Կիւրճեան Բ. Վ., Կոլոտ Յովհաննէս Պատ-
 րիարք. պատմագրական եւ բանասիրական ուսում-
 նասիրութիւն: 1904: էջ ԺԻ+227: Փր. 3.50
- ԽԷ. Պեղեքսըն Հ., Նպաստ մը հայ. լեզուի պատ-
 մութեան: Թրգմ. Հ. Գ. Գարսնֆիլեան: 1904:
 էջ Ը+87: Փր. 1.25
- ԽԸ. Տէր-Մկրտչեան Գ. Եւ Ամսունեան Հ. Ե.
 Հմնութիւն եւ համեմատութիւն Եզնկայնորագիւտ
 ձեռագրին: 1904: էջ է+105: Փր. 1.50
- ԽԹ. Գովրիկեան Հ. Գ. Վ., Հայք յՆդիսարեթուպոլիս.
 Գ. Հոր. 1825-1904: էջ Ժ+658: Փր. 7.--
- Ժ. Շտրեք Մ., Հայաստան, Զրդաստան եւ արեւ-
 մտեան Պարսկաստան քաղաքական-ասորեստանեայ
 սեպագրերու համաձայն: Թրգմ. Հ. Բ. Պիլէզիկ-
 ժեան: 1904: էջ է+222: Փր. 3.—
- ԺԱ. Խաչատրեանց Գր., Հայ Արշակունիք ըստ
 Մովս. Խորենացոյ, կամ Նոր ուսումնասիրու-
 թիւններ Մովս. Խորենացոյ մասին: Թրգմ. Ար-
 սէն, Ս. Սիմոնեանց: 1906: էջ Ը+124: Փր. 1.50
- ԺԲ. Պեղեքսըն Հ., Հայերէն եւ դրացի լեզուները:
 Թրգմ. Հ. Թ. Կէտիկեան: 1907: էջ ԺԱ+257:
 Փր. 5.—
- ԺԳ. Հիւրչեան Հ., Հին Հայոց տեղւոյ անունները:
 Թրգմ. Հ. Բ. Պիլէզիկժեան: 1907: էջ ԺԶ+443:
 Փր. 7.—
- ԺԴ. Պեղեքսըն Հ., Հին հայերէնի ցուցական դերանուն-
 ները: Թրգմ. Հ. Ե. Տաշեան: 1907: էջ է+90:
 Փր. 2.—

- ԺԾ. Գալիկոսի քերական զ. Գ. Վ., Կենսագրութիւն
 Սարգիս Արքեպիսկոպոսի Սարաֆեան եւ ժամա-
 նակին հայ կթողիակեայք: 1908: էջ ԺԳ+433:
 Ֆր. 5.—
- ԺԶ. Աճառեան զ., Հայերէն նոր բառեր նորագիւտ
 Մնացորդաց գրոց մէջ: 1908: էջ 38: Ֆր. —.60
- ԺԷ. Կիւրիէսեան Բ. Ժ. Վ., Եղիշէ, քննական ու-
 տումնասիրութիւն: 1909: էջ ԻԸ+458: Ֆր. 7.—
- ԺԸ¹. Ակիմեան զ. Ն., Տիմոթէոս Կուղ հայ մա-
 տենագրութեան մէջ: էջ 1—60:
- ԺԸ². Աճառեան զր., Հայերէն նոր բառեր Տիմոթէոս
 Կուղի Հակաճատութեան մէջ: 1909: էջ 61—106:
 Ֆր. 1.50
- ԺԹ. Ակիմեան զ. Ն., Զարարիա Եպ. Գնունեաց
 եւ իւր տաղերը: 1909: էջ ԺԲ+87: Ֆր. 1.—
- Կ. Ակիմեան զ. Ն., Կիւրիոն Կաթողիկոս Վրաց:
 1910: էջ ԻԸ+315: Ֆր. 5.—
- ԿԱ. Մեմեկիշեան զ. Գ. Ժ. Վ., Հայերէն լիզուի
 ուղղագրութեան խնդիրը: 1910: էջ 73: Ֆր. 1.—
- ԿԲ. Գիւտեարք Կ., Բիզանդիոն եւ Պարսկաստան
 եւ անոնց դիւանագիտական եւ ազգային-իրաւա-
 կան յարաբերութիւնները Յուստինիանու ժամա-
 նակ: Թրգմ. զ. զ. Համբարեան: 1911: էջ Ը+162:
 Ֆր. 2.50
- ԿԳ. Սամոնեան Խ., Միթար Գօշի Դատաս-
 տանագիրքն ու հին Հայոց քաղաքացիական իրա-
 տւնքը: 1911: էջ ԺԲ+344: Ֆր. 5.—
- ԿԴ. Առաքելեան զ., Պարսկաստանի Հայերը, նրանց
 անցեալը, ներկան եւ ապագան: Ա. 1911: էջ Ը+97:
 Ֆր. 1.50
- ԿԵ¹. Յովնանեան զ. Ղ. Վ., Միջնադարեան ազ-
 գային տաղաչափութիւն ոամկախան. էջ 1—48:
- ԿԵ². Ակիմեան զ. Ն., Յովնաթան Նաղաշ եւ Նաղաշ
 Յովնաթանեանք եւ իրենց բանաստեղծական եւ
 նկարչական աշխատութիւնք: 1911. էջ 49—117:
 Ֆր. 1.50

42. Մեռեալ իջեալ զ. Գ. Ժ. Վ., Գրիգոր Մա-
 գիստրոսի «Գամազտականի», ամբողջական լու-
 ծուծը: 1912: էջ ԺԱ+162: Ֆր. 150
43. Գաբրիէլեան Դկտ. Մ. Ս., Ակնայ Գա-
 լառաբարբառը եւ Արդի Հայերէն լեզուն: 1912:
 էջ Է+416: Ֆր. 6.—
44. Մարկոսարտ Պրոֆ. Դկտ. Յ., Պատմութիւն
 հայերէն նշանագրերու եւ վարուց Ս. Մաշթոցի:
 Թրգմ. Հ. Ա. վարդանեան: 1913: էջ Է+59:
 Ֆր. 150
45. Աճառեալ զ. Հայոց գրերը, ընդ մամուլ:
- Հ. Մառիկեան Հ. Ա., Ընամունք կամ Կեղծ-
 Սերէոս, քննական ուսումնասիրութիւն: 1913: էջ
 Է+91: Ֆր. 150
- ՀԱ. Թորգոմեան Տ. Վ. Յ., Երեմիա Չէլէպիի Բէօ-
 միւրճեան Ստամբուլոյ Պատմութիւն: 1913: էջ
 ԷԾ+412: Ֆր. 5.—
- ՀԲ վարդապետեան Հ. Ա., Դասական մանր քնա-
 գիրներ եւ ձեռագրական համեմատութիւններ, Ա.:
 1913: էջ Է+165: Ֆր. 175

Грцаа кѣ фр. 1.75:

